

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN DİVANINDA
VATAN ŞİİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

MAHSUM AYKAŞ

AMASYA
Şubat – 2025

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN DİVANINDA
VATAN ŞİİRLERİ

Hazırlayan
Mahsum AYKAŞ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Galip GÜLER

AMASYA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

Mahsum AYKAŞ tarafından hazırlanan “HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN DİVANINDA VATAN ŞİİRLERİ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 28/01/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy çokluğu ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Galip GÜLER

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salih SÜRÜCÜ

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Fatih YEDİYILDIZ

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 28/01/2025

.....

Doç. Dr. Hadi BELGE

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve ünvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ederek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

28/01/2025
Mahsum AYKAŞ
İmza

ÖZET

HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN DİVANINDA VATAN ŞİİRLERİ

Mahsum AYKAŞ

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Şubat/2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Galip GÜLER

Arap edebiyatı modern dönemde birçok edip ve şaire tanıklık etmiştir. Suriyeli şair Hayreddin Zirikli de bu şahsiyetlerdendir. Bu çalışmada Hayreddin Zirikli’nin hayatı, eserleri ve yaşadığı dönemdeki siyasi mücadeleye şiirleriyle katkısı ele alınmıştır. Zirikli, yaşadığı dönemde ilmi ve kültürel kaynaklardan beslenmiş, dönemin ilim merkezleri sayılan başta Şam, Beyrut, Kahire, İstanbul, Manisa, Taif, Fas gibi şehirlere ilim yolculukları yapmıştır. Birçok bürokratik görevlerde bulunan Zirikli hayatı boyunca edebiyatıyla vatan müdafaasını yürütmüştür. Arap milliyetçiliği ile öne çıkan Zirikli yeni dönem Arap edebiyatında vatanseverlik kimliği ile tanınmaktadır. Ömrünü emperyalist güçlere karşı kalemıyla mücadele ederek geçiren şair gelecek nesillere ve vatanseverlere ilham kaynağı olmuştur.

Bu çalışmada giriş bölümünün ardından öncelikle Zirikli’nin hayatı ve eserleri birinci bölümde alt başlıklar halinde sunulmuştur. İkinci bölümde ise Zirikli’nin vatan temalı şiirleri tahlil yöntemleri üzerine yazılan kaynaklar ışığında incelenmiştir. Zirikli’nin vatan anlayışı ve vatanperverlik duygusunun geçirdiği kronolojik evreler bu şiirler aracılığıyla ortaya konulmuştur. Yapılan tahliller sonucunda Zirikli’nin şiirlerinde ağırlıklı olarak vatan, vatan sevgisi, Suriye halkının çektiği acılar, yaşadığı fakirlik olgusu, İngiliz ve Fransız işgalinin getirdiği zorluklar, bağımsızlık özlemi gibi temalar işlediği tespit edilmiştir. Ayrıca şairin hayatında yaşadığı gelişmelerin etkisiyle vatan anlayışında değişimler olmuş ve bu değişimlerin şiirlerine yansıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Yeni Dönem Arap Edebiyatı, Suriye, Hayreddin Zirikli, Vatan şiirleri,

ABSTRACT**HAYREDDİN EZ-ZİRİKLİ'S HOMELAND POEMS****Mahsum AYKAŞ**

Amasya University, Institute of Social Sciences

Basic Islamic Sciences Department, Master's Thesis, February/2025

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Galip GÜLER

Arabic literature has witnessed many writers and poets in the modern period. Syrian poet Hayreddin Zirikli is one of these figures. This study examines Hayreddin Zirikli's life, works and his contribution to the political struggle of his time with his poems. Zirikli was nourished by scientific and cultural resources during his time and made scientific journeys to cities such as Damascus, Beirut, Cairo, Istanbul, Manisa, Taif and Morocco, which were considered the centers of science of the period. Zirikli, who held many bureaucratic positions, carried out the defense of the homeland with his literature throughout his life. Zirikli, who stands out with his Arab nationalism, is known for his patriotic identity in new-era Arabic literature. The poet, who spent his life fighting against imperialist powers with his pen, has inspired future generations and patriots.

In this study, after the introduction, Zirikli's life and works are presented under subheadings in the first section. In the second section, Zirikli's poems with the theme of homeland are examined in the light of sources written on analysis methods. The chronological stages that Zirikli's understanding of homeland and sense of patriotism have gone through are revealed through these poems. As a result of the analyses, it has been determined that Zirikli's poems mainly deal with themes such as homeland, love of homeland, the sufferings of the Syrian people, the poverty he experienced, the difficulties brought by the British and French occupation, and longing for independence. In addition, there have been changes in the poet's understanding of homeland due to the developments he experienced in his life, and it has been seen that these changes are reflected in his poems.

Key Words: Arabic Language and Literature, New Period Arabic Literature, Syria, Hayreddin Zirikli, Homeland poems.

ÖNSÖZ

Hayreddin Zirikli hayatının birçok safhasında çıkardığı gazete ve dergilerle mensubu bulunduğu milletin, halkının özgürlüğünü ve haklarını savunmuştur. Zirikli birçok eser bırakmıştır. Bu eserlerden bazıları yayımlanmış, bazıları da yayımlanmamıştır. Ayrıca biyografi türüne ait tarihi şahsiyetlerin hayatlarını gelecek nesillere aktarmak amacıyla özet tarzında kaleme aldığı *el-A'lâm* adlı eseri onu birçok araştırmacı tarafından tanınır hale getirmiştir. Aynı zamanda kendi dönemindeki siyasi olaylara kayıtsız kalmamış, gerektiğinde taraf olmuş ve hayatı pahasına da olsa dik duruşunu bozmayarak inandığı fikirleri savunmuştur. Düşüncelerini savunurken aynı fikri savunduğu arkadaşlarını sonuna kadar savunmakla beraber çok yakın olup yanlış yolda olan arkadaşlarını eleştirmekten geri durmamıştır.

Çalışmanın ana konusunu Hayreddin Zirikli'nin vatan temalı şiirleri teşkil etmektedir. Bu bağlamda Hayreddin Zirikli'nin *Dîvân*'ında yer alan vatan temalı şiirlerini inceleyerek birçok çevreleri etkileyen vatan anlayışını ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmanın amacı Hayreddin Zirikli'nin hayatını ele almak ve onun vatan şiirlerini kapsamlı bir şekilde incelemeye tabi tutmaktır. Bu amaçla ilk etapta Hayreddin Zirikli'nin yaşadığı dönemi ve o asırdaki siyasi, sosyal ve kültürel olayları eserlerinde ne tür bir değerlendirmeye tabi tuttuğu ele alınmıştır. Daha sonra Zirikli'nin yazdığı vatan şiirleri dikkatli bir şekilde tahkike tabi tutulup incelenmiştir.

Mahsum AYKAŞ
28/01/2025

TEŞEKKÜR

Çalışmanın başından itibaren ders döneminde bize ders veren hocalarıma ve değerli görüşleriyle katkıda bulunan bize vaktinden farakat ederek emeğini hiçbir şekilde esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Galip GÜLER'e, beni yetiştiren anne babama maddi manevi her daim yanımda olan eşim ve çocuklarıma, son olarak kıymetli kızım Sara AYKAŞ'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları.....	2

II. BÖLÜM

2. HAYREDDİN ZİRİKLİ'NİN HAYATI.....	3
2.1. Kökeni.....	4
2.2. Çocukluğu ve Öğrenimi.....	5
2.3. Hocaları.....	6
2.4. Seyahatleri.....	6
2.4.1. İlk Suriye Dönemi	6
2.4.2. Hicaz Dönemi.....	7
2.4.3. Ürdün Dönemi.....	8
2.4.4. Birinci Mısır Dönemi	10
2.4.5. Filistin Dönemi.....	10
2.4.6. İkinci Mısır Dönemi	11
2.4.7. Fas Dönemi	11
2.4.8. Beyrut Dönemi	12
2.5. Hastalığının İlerlemesi ve Ölümü	13
2.6. Fiziki ve Ahlaki Yapısı	13
2.7. İlmi Konumu ve İlme Bakışı.....	14
2.8. Gezileri ve İlmi Hayatına Katkısı	15

2.9. Zirikli'nin Kitaplığı.....	16
2.10. Hayreddin Zirikli'nin Eserleri.....	16

III. BÖLÜM

3. HAYREDDİN ZİRİKLİ'NİN VATAN ŞİİRLERİ.....	20
3.1. Arap Şiirinde Vatan Kavramı	20
3.2. Câhiliye ve İslam Döneminde Vatan Kavramı	21
3.3. Ziriklinin Dîvân'ı.....	25
3.4. Zirikli'nin Vatan Şiirleri	26
3.4.1. Gençlik Dönemi Vatan Şiirleri.....	27
3.4.2. Şam Sonrası Dönem.....	53

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	79
EKLER.....	83
Ek 1. Zirikliye Ait 1912 Yılındaki Osmanlı Şam Medresesi Mezuniyet Diploması.....	84
Ek 2. Hayreddin Zirikli Hakkındaki İdam Cezasının İptal Kararı.....	85
Ek 3. Melik Faysal Bin Abdülaziz Solunda Hayreddin Zirikli.....	86
ÖZ GEÇMİŞ	87

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Tarihte iz bırakan bazı şahsiyetler gerek sözlü gerek yazılı ilmi değerlere sahip eserler bırakmışlardır. Bu şahıslardan olan Hayreddin Zirikli Şamlı bir ailenin çocuğu olarak Beyrut'ta dünyaya gelmiş, çocukluğunu, gençliğini ve tahsil hayatını Şam'da geçirmiştir. Yazar, tarihçi ve şair olan Zirikli'nin babası Şam tüccarlarından. Şam dışında da birçok kültür ve şehri tanıma imkânı bulan Zirikli İstanbul, Mekke, Medine, Filistin, Umman, Kahire ve Taif gibi pek çok şehri ziyaret etmiştir. Bu merkezlere farklı sebeplerden dolayı birçok seyahatler düzenleyen Zirikli devlet kademelerinde de görevler almış ve birçok alanda ilmi doküman toplamıştır.

Bu çalışmada özellikle *A'lâm* adlı eseriyle birçok önemli şahsiyeti dünyaya tanıtan Zirikli'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler vermeye çalışılırken *Dîvân*'ında yer alan vatan şiirleri edebi açıdan tahlil edilmiştir. Vatan şiirleri incelenirken Zirikli'nin kullandığı medîh hiciv, mersiye ve benzeri şiirsel temalara dikkat çekilmiştir. Ayrıca vatan şiirleri üzerinde yaptığı tahlillerden yola çıkılarak döneminin sosyal ve siyasal gelişmeleri üzerinde durulmuştur.

Eserleriyle modern Arap şiirinin temsilcilerinden biri olarak nitelendirilen Zirikli XIX ve XX yüzyıllarda halkının ve ülkesinin başına gelen önemli olayları ve acı hadiseleri dile getirmiştir. Şiirlerinde daha çok vatan sevgisi, vatan müdafaası, işgalci kuvvetlere karşı verilen direniş ve mücadeleye yer vermiştir. Zirikli bulunduğu bütün yerlerde genelde Arap toplumunu özelde ise ülkesi Suriye'yi şiirleriyle savunmuştur. Ayrıca diplomatik görevlerini yürütürken araştırma ve telif ile meşguliyeti bırakmamıştır. Milli duygulara temas eden şiirleri Arap dünyasında ve Suriye'de özellikle gençlerin ilgisini çekmiştir. Şiirleriyle ülkesini savunan Zirikli'nin vatan anlayışı irdelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; Hayreddin Zirikli'nin hayatını, eserlerini, vatan şairliğini ortaya koymak ve o dönemdeki olayları ortaya çıkarmaktır. Şairin İslam coğrafyasındaki sosyal ve siyasi konular hakkındaki fikirlerini tahkik etmek ve kendisi hakkında ülkemizde az sayıda bulunan çalışmalara katkı sağlamaktır. Zira ülkemizde sadece Zirikli hakkında Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalında yapılmış

“Hayreddin Zirikî’nin hayatı, eserleri, şairliği ve *Dîvân*’ında işlediği temalar” adlı yüksek lisans tezi ve Ömer İshakoğlun’a ait Suriye’de XX Yüzyıl Neo-Klasik Şiirinde Vatan Teması adlı kitap bölümü bulunmaktadır. Zirikli’nin vatan şiirlerini incelemeye odaklanan çalışmamızın bu bağlamda edebi literatüre katkı sağlaması umulmaktadır. Ayrıca bu çalışma Osmanlı’nın son dönemleri ve Arap dünyasının devletleşme sürecine Hayreddin Zirikli’nin bakış açısıyla bakabilme imkânı sunmaktadır.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde Hayreddin Zirikli’nin hayatı ele alınmıştır. Biyografisi oluşturulurken müellif hakkında daha önce yazılmış eser ve ansiklopedilerden yararlanılmıştır. Öncelikle *A’lâm* adlı eserinin mukaddime bölümünde kendi yazmış olduğu otobiyografi dikkate alınmakla birlikte yazarın yaşadığı döneme ait bilgiler için yakın tarihi konu alan eserlere müracaat edilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünü Hayreddin Zirikli’nin *Dîvân*’ında yer alan vatan şiirlerinin tahlilleri oluşturmaktadır. Şairin vatan şiirleri öncelikle gençlik ve Şam sonrası şiirler başlıkları altında tasnif edilmiştir. Ayrıca şiirlerin dil özellikleri bu alanda yazılan modern ve klasik kaynaklar ışığında incelenmiştir. Şairin *Divân*’ına ve *Divân*’ı hakkında yazılmış olan başka Arapça kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu çalışmada *Divân* adlı eserin 1980 yılındaki Beyrut baskısı esas alınmıştır. Çalışma oluşturulurken şairin *Divân*’ına bire bir sadık kalınarak şiirler orijinal hali ile incelenmiştir.

Ülkemizde şair hakkında yukarda işaret ettiğimiz yüksek lisans tezi ve kitap bölümü dışında başka bir çalışma bulunmamaktadır. Arap dünyasında ise şair hakkında birçok akademik çalışma vardır. Bunlardan biri Suriye’de Hama Üniversitesinde Nesim el-Âkle tarafından hazırlanmıştır. 26 Mart 2023 tarihli *el-Bu ‘du ‘l-İctimaî‘ lil-Vatan ve ‘l-Muvateneti fi Şi ‘r-i Hayreddin ez-Zirikli* adlı yüksek lisans tezi, Mevlay Ali’nin hazırladığı *er-Ravabîti ‘l-Edebiyye fi ‘l-Âlakati ‘l-Mağribiyye Min-Hîlal Divân Hayreddin Zirikli* ve Tikrit Üniversitesinde yapılan *en-Neşat es-Sekafi li Hayreddin Zirikli* adlı çalışmalar bunlara örnektir.

Bu çalışmada ise şairin sadece vatan temalı şiirleri özelinde incelemeler yapılmıştır.

II. BÖLÜM

2. HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN HAYATI

Hayreddin Zirikli’nin künyesi, Ebû Gays Muhammed Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî’dir. Ancak edebiyatta ez-Zirikli diye meşhur olmuştur. Babası Şam’ın eşrafından olup Şam’da tüccarlık yapmıştır.¹ Çocukluğunu Şam’da geçiren Zirikli temel eğitimi Şam’da görmüş, bunun yanı sıra Şam dışında da birçok şehri farklı vesilelerle ziyaret etme imkânı bulmuştur. Zirikli’nin yaşadığı şehir merkezlerinin başında Mekke, Medine, Riyad, Umman, Beyrut, Kahire gibi önemli kültür merkezleri bulunmaktadır. Zirikli gerek resmi görevler gerekse ilmi araştırmalar vesilesiyle başka birçok şehre seyahatler yapmıştır.²

Hayreddin Zirikli çıkardığı gazete ve dergilerle kendi milletinin ve halkının özgürlük haklarını savunmuştur. Bu alanda kaleme aldığı eserlerden bazıları yayımlanmış, bazıları da yayımlanmamıştır. Tarihi şahsiyetlerin yaşamlarını ve düşüncelerini kaleme alan Zirikli aynı zamanda kendi dönemindeki siyasi olaylara da kayıtsız kalmamış, bazen taraf olmuş ve milli fikirlerin savunuculuğunu yapmıştır.³

Yirminci yüzyılının başlarında Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından İslam âleminin birçok toprağı gibi Suriye de yabacıların işgaline maruz kalmıştır. Suriye toprakları itilaf kuvvetlerinin kendi aralarında yapmış oldukları “İngiliz ve Fransızların Sykes-Picot Antlaşması”yla Fransızlara verilecekti, ancak Ekim 1918’de İngilizlerin desteklediği Emir Faysal b. Şerif Hüseyin Şam’ı ele geçirmiştir. Fransız kuvvetleri ise 24 Temmuz 1920’deki Meylesun Savaşı’ndan sonra Şam’a girmiştir. Bir gün sonra Suriye Arap Krallığı Devleti adıyla bir devlet kurulmuş ve Emir Faysal sınır dışı edilmiştir.⁴

İnandığı değerleri yazılarında anlatmaya çalışan Zirikli vatan topraklarını işgalci düşmanlara karşı savunmak için gençleri zaman zaman savaşımaya çağırmıştır. Zirikli bulunduğu toplantılarda sözleriyle sömürgeciliğe karşı çıktığı gibi yazılarıyla da vatan topraklarını savunmayı desteklemiştir. Zirikli aynı zamanda Fransızlara karşı direnen vatanseverler ile iş birliği yapan bir şairdir. Bundan dolayı işgalci ve sömürgeci Fransızlar

¹ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa’ir-l’İlm* (Abu Dabi.: Daru’l-Kütübü’l-Vataniye, 2015), 9.

² Abdurrahman eş-Şebili, “Şarku’l Avsat Gazatesi”, *Şar cesaretkul Avsat* (11 Haziran 2018), Londra Basım, blm. Kültür.

³ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa’ir el-’ilm*, 9.

⁴ Bessam Cemide, *Yusuf el-Âzma* (Şam: Suriye Söltür Bakanlığı, 2013), 22.

onu birçok kez askeri mahkemelerde ölüme mahkûm etmiştir fakat Zirikli bir şekilde Fransızların yaptırımlarından kurtulmayı başarmıştır.⁵

2.1. Kökeni

Çoğunlukla Arapların yaşadığı bölgede dünyaya gelen Zirikli aslında Kürt kökenli bir aileye mensuptur.⁶ Hayreddin Zirikli'nin doğum tarihi ve yeri konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. 25 Haziran 1893'te Beyrut'ta doğmuş, 25 Kasım 1976'da Mısır'da vefat etmiştir.⁷ Ancak Zirikli'nin kökeni ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Yazar Ekrem Zeî 'tır, Zirikli'nin kökenini açıklarken Zirikli'nin söylediklerini şöyle aktarmıştır:

“Annem Arap, babam ise Arap kökenli bir Kürt'tür. Babamın kökeni Haricilerin Azarikâ koluna dayanır. el-Mûhalleb b. Ebu Sufrâ tarafından öldürülen Hâricilerin bir kolu olan Azârikalar'ın bir aşiretine kadar uzanıyor. Ebu Sufrâ tarafından Göçe zorlanan bu insanlar Kürtlerin yaşadığı bölgeye sığınmak zorunda kalmıştır. Oradaki Kürt halkı kendilerine hürmetlerini eksik etmeyerek yardımcı oldular. Muhacir durumuna düşen Azârikalılar zamanla Kürt halkı ile karışarak onlarla birleştiler.”⁸

Hayreddin Zirikli ayrıca dedelerinin Şam'a nasıl geldiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Salâhaddîn Eyyûbî zamanında yoğunlukla Kürtlerin yaşadığı Güneydoğu Anadolu bölgesinden bir grup insan Şam'a gelmiştir. Bu grupların içinde dedelerimizde buluyordu, o gruplardan bazıları genelde Kürtlerin oluşturduğu Şam'daki Kürt Mahallesi diye bilinen Salahiye Mahallesi'ne yerleşmiştir.⁹ O dönemde bu mahalle Zarkiya olarak biliniyordu. Osmanlı döneminde Türkler arasında bir yere veya bir şehre atfedilme 'liyye' eki ile yapılıyordu. Bu yüzden sonraları bu mahalle 'Zarkliyye' şeklinde adlandırılıyordu, mahallede oturan insanların her birine de Zarka'lî diye hitap ediliyordu.”¹⁰ Zirikli'nin kökeni ile ilgili ayrıca kendisinin yazdığı şu bilgiler de mevcuttur. Zirikli kendi kalemiyle yazdığı tercümesinde şöyle demiştir:

“es-Sibt el-Hüseyn b. Ali b. Ebu Talib'in oğlu Zeynel-Âbidin'in Mardin ve Diyarbakır civarlarına gelmiştir. Torunlarından Hasan el-Azraki Diyarbakır ve etraftaki Kürtlerin soyluları tarafından dedem; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyundan geldiği için takdir edilmiş, sonrasında bölgenin idaresinde görev almıştır.”¹¹

⁵ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 459 461 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 455.

⁶ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, *Zirikli* (TDV, 2013), 44/459.

⁷ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir el-'ilm*, 10.

⁸ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* (Dimaşk: Darü-l'Kalem, 2002), 10.

⁹ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 9.

¹⁰ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, 459.

¹¹ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, 459.

Hasan el-Azraki'nin oğulları Mardin ve civar beldelelere yayılmıştır. Petersburg'da aşiret mensupları tarafından basılmış olan *Zarkiya Şeceresi* adlı kitap bu görüşü desteklemektedir. Bu kitap Beyrut'ta Farsça ve Türkçe olarak da basılmıştır. Ayrıca Şam'da basılmış olan *el-Kevakibü'd-Dürriyye* kitabında da aynı bilgiler mevcuttur.¹²

Aşiretin bu adla isimlendirilmesi hakkında bir başka rivayete göre Miladi 1495 tarihinden önce Seyyid Abdurrahman'ın oğlu Şeyh Hasan o zamanın şartları gereği vatani Şam'dan ayrılmış, Kürtlerin çoğunlukta olduğu Mardin vilayeti civarlarına kadar gelmiştir. Burada ikamet eden Şeyh Hasan, kendisini züht ve ibadete adamıştır.¹³ Giydiği mavi renkli elbiselerden veya mavi gözlü olmasından dolayı halk nezdinde “Şeyh Azraki” diye meşhur olmuştur.¹⁴ Zamanla “Azrak” kelimesindeki hemze düşerek “Zirkî” sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Halk içinde aşiret mensuplarına zamanla Zırîki Ya da Zirîki isimleri kullanılmış; bu kelimelerin çoğulu olarak da Zirikan, Zırîkan kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür.¹⁵

2.2. Çocukluğu ve Öğrenimi

Zirîkli babasının ticaret sebebiyle gitmiş olduğu Beyrut'ta 1893 yılında dünyaya gelmiştir. Babası 1898'de orada vefat etmiştir. Zirîkli yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Şam'a dönmüştür. Zirîkli 21 yaşına kadar babasından kalan servetle ailesi geçinimini sağlamıştır. Bu süre zarfında Şam ile Beyrut arasında seyahatler yapan Zirîkli 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Şam'a yerleşerek bir ticaret dükkânı açmıştır. Bunun yanında ilim tahsili ile meşgul olmuştur. Şam şeyhlerinin bazılarında Klasik usulle ders alan Zirîkli Şam Osmanlı Medresesinin el-Kısmü'l-ilmî bölümünü okuyarak oradan 1912 tarihinde mezun olmuştur.¹⁶ Osmanlı döneminin sonlarında kurulan bu okulun Zirîkli'nin eğitimine katkısı büyüktür. Bu okul onun sosyal ilişkiler kurmasında, bilimsel ve eğitsel disiplinini oluşturmada önemli bir yere sahiptir. Bu okuldan Şam'ın önde gelen vatansever şahsiyetleri de mezun olmuştur. Hayreddin Zirîkli bu okuldan mezun olduktan sonra Beyrut'ta Laik Külliyesinde öğrenimine devam etmiştir.¹⁷

¹² Ahmed Alâvîne, *Hayruddin ez-Zirîkli* (Dimaşk: Dâru'l-kalem, 2002), 1/10.

¹³ Hasan Yüksel, “Geçmişten Geleceğe Harput Senpozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013”, *Artukludan Cumhuriyete* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2023), 423.

¹⁴ Şeref Han, *Şerefnâme* (Beyrut: Dar ihya-ül-Kütüp el-Ârabiyye, 1987), 1/279.

¹⁵ Şeref Han, *Şerefnâme*, 1/231.

¹⁶ Zirîkliye ait 1912 yılındaki Osmanlı Şam Medresesi Mezuniyet Diploması ek-1 de yer almaktadır. İSAM, Zirîkli ts., 460.

¹⁷ Ahmet Alavine, *Hayreddin Zirîkli* 177.

2.3. Hocaları

Zirikli'nin yetişmesinde ders aldığı hocalarının etkisi büyüktür. Hayreddin Zirikli eski ve yeni usulde ders aldığı hocalarının önemini vurgulayarak yazmış olduğu eserlerde onların hayatlarına yer vermiştir. Bu âlimler arasında en çok etkilendiği şahsiyet hocası Muhammed Kürt Ali'dir.¹⁸ Zirikli Muhammed Kürt Ali'nin ilmi metodunu takip etmiş, ondan çok faydalandığını zikrederek Şam'a sağladığı ilmi alandaki katkılarından dolayı onu övmüştür. Zirikli'nin kültür hayatını etkileyen diğer hocaları şunlardır:

Cemâleddin (Muhammed Cemâleddin) el-Kâsımî, Tahir b. Salih el-Cezâirî, Abdülkâdir Bedrân, Muhammed Ferîd b. Abdirrezak b. Muhammed Kürt Ali, Muhammed, Kâmil el-Kasap ve Ebü'l-Hayr el-Meydânî.¹⁹

2.4. Seyahatleri

Zirikli'nin hayatı boyunca birçok farklı şehirde bulunduğuna çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmiştir. Hayatı boyunca yaşadığı birtakım gelişmeler seyahatler yapmasını gerekli kılmıştır.

2.4.1. İlk Suriye Dönemi

Zirikli kendisinin de okumuş olduğu Şam'daki Şeyh Muhammed Kâmil el-Kasap tarafından kurulmuş olan el-Kâmiliye Haşimi (Şam Osmanlı Medresesi) okulunda öğretmen olarak 1912 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Zirikli aynı tarihte bir taraftan da Şam'da haftalık *el-Asmâ'î* gazetesini çıkarmıştır, Osmanlı hükümeti yetkilileri *el-Asmâ'î* gazetesinde el-Me'mûn'un bir resmini ve bu resmin altında Abbasi Arap halifesinin bir cümlesini yayımladığı için bu gazeteye el koymuştur. Dört yıl yaptığı öğretmenliği ardından Zirikli 1916 yılında askerlik hizmeti için çağırılmıştır. 6 ay sonra izinsiz olarak askerlik hizmetinden ayrılmıştır. Askeri makamlarca asker kaçaklarına idam tehdidi uyarısı yapıldığında Zirikli Cemal Paşa'ya yazdığı dört satırlık şiirini takdim ederek ona sığındığını belirtmiştir. Bu olay sonrası Cemal Paşa da Zirikli'yi askerlikten muaf tutmuştur. Zirikli daha sonra bu övgü içeren şiirinden dolayı duymuş olduğu pişmanlığı şöyle tarif etmiştir: “Onu dört satırlık bir kasideyle överken şiirime kötülük ettim”. Cemal Paşa Zirikli'yi kendisini öven şairlerin tercümelerini

¹⁸ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir el-'ilm*, 9.

¹⁹ Muhammed Ferîd b. Abdirrezâk b. Muhammed Kürd Ali, *Hıtafû's-Şâm* (Dımaşk: el-Metbaât'l-Hedise, 1926), 20.

kitaplaştırmakla görevlendirmiştir. Zirikli istemeden aldığı bu görevi yerine getirirken daha çok telifini planladığı *el-A' lām* kitabı için bilgileri toplamakla meşgul olmuştur.²⁰

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla bir arkadaşıyla *Lisânü'l- 'Arab* gazetesini yayımlamaktaydı. Bu sırada Prens Faysal b. el-Hüseyin ve İngilizler komutasındaki Araplar Şam'a girmiştir. İngiliz güdümündeki Faysal hükümetinin gazeteye el koymasının ardından Zirikli 3 ay sonra gazeteyi ortağı İbrahim Hilmi el-Umar'e devretmiştir.²¹ Sonrasında Yusuf Haydar ile *el-Müfid* gazetesini çıkarmış, bu gazete 1920'de Fransızlar Şam'a girene kadar yayımlanmaya devam etmiştir.²² Gençlik döneminde Suriye'de '*Abesü's-Şebâb* adında bir şiir kitabı baskı hazırlığında iken yanmıştır. Zirikli gazete yayınlarında ve diğer yazılarında alenen Fransızları eleştirdiği için Fransızların aleyhinde yaptırımlarından çekinerek 1920'de Meyselun Savaşı'ndan sonra trenle Filistin'in Hayfa şehrine gitmiştir. Hayfa'da iki hafta kaldıktan sonra Kahire'ye geçmiştir.²³ Zirikli Şam'dan ayrılırken iki dizelik şu şiiri söylemiştir:

1. Bana kızarak kanıma yemin etmişlerdi,
ancak haylazın yaşadıklarından memnun
olduğunu kaçırdılar.

1. نَذَرُوا دَمِي حَقًّا عَلَيَّ وَفَاتَهُمْ أَنَّ الشَّقِيَّ
بِمَا لَقِيتُ سَعِيدٌ.

2. Allah benim için hayatı istedi, onlar ise
onun dilemediğine çabaladılar, onun hükmü
galip geldi.²⁴

2. اللَّهُ شَاءَ لِي الْحَيَاةَ وَحَاوَلُوا مَا لَمْ يَشَأْ
وَلِحُكْمِهِ التَّائِيدُ.

Zirikli hayatının ilk Suriye döneminde eğitimini tamamlamış, öğretmenlik mesleğini sürdürürken gazetecilikle de uğraşmış, çıkardığı gazetelerde uygun görmediği siyasi politikaları ve yetkilileri eleştirmiştir. Son olarak Fransızları zalimlikle suçlayıp Arap halkını Fransızlara karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Zirikli Şam'dan ayrıldıktan sonra Fransızlar tarafından gıyabında idam hükmü verilmiştir.²⁵

2.4.2. Hicaz Dönemi

Zirikli Hicaz Meliki Şerif Hüseyin b. Ali tarafından oğlu Addullah'a yardımcı olması için Hicaz bölgesine davet edilmiş, bu davet üzerine 20 Eylül 1920'de Hicaz'ı ziyaret etmiştir. Şerif Hüseyin'in misafirliğinde dört ay kalmış, bu ziyaretten sonra 1921'de

²⁰ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/15.

²¹ Kasım Kırbıyık, "Zirikli", 44/459.

²² Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 15.

²³ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir el- 'ilm*, 10.

²⁴ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Ziriklî*, (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1421/2001), 1/118.

²⁵ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/16.

Kahire'ye dönmüştür.²⁶ Zirikli Hicaz'da Şerif Hüseyin misafirliğinde iken toplantı meclislerine katılmış, civar belde ve köylere seyahatlerde bulunmuştur. Şerif Hüseyin ile İngilizlerin işbirliğinden haberdar olmadığı için, Şerif Hüseyin'den Şam bölgesini İngiliz ve Fransızlardan kurtarmasını istemiştir, bu isteklerini dile getirirken Şerif Hüseyin'e şiirlerle hitap etmiştir..²⁷ Kısa bir süre kalmış olduğu Hicaz ziyareti ve Şerif Hüseyin'le olan münasebeti Zirikli'yi etkilediğini *Mâ ra'eytü ve mâ Sami'tü* "Duyduklarım ve Gördüklerim" adlı kitabında görülmektedir. Ancak daha sonra ne Şerif Hüseyin nede çocukları Suriye için hiçbir şey yapmadığını görmüştür.²⁸

2.4.3. Ürdün Dönemi

Zirikli 1921'de Ürdün'e gitmiş, başkent Amman'da iki yıl kalmıştır. 1921-1923 döneminde Doğu Ürdün hükümetinde müfettiş olarak görev almış, sonra Kabine Ofisi Başkanlığı görevine devam etmiştir.²⁹ Zirikli'nin Ürdün'deki görevi sırasında Fransız makamları Zirikli'nin Şam'daki ailesine Zirikli'ye verilen ölüm cezasını iptal etme kararı verdiklerini bildirmiş,³⁰ bunun üzerine Zirikli Şam'a gitmiş, daha sonra ailesiyle birlikte iki yılını geçirdiği Amman'a geri dönmüştür.³¹ *عَامَانُ فِي عَمَّانَ* 'Amâni fî 'Ammân, "Amman'da İki Yıl" isimli eserinde bu anılara yer vermiştir. Zirikli Amman'da yaşadığı sıkıntıları şu şiirle özetlemektedir:

Korkunç bir sürgünde zincir taşımak

عَامَانُ فِي عَمَّانَ أَيْسَرُ مِنْهُمَا حَمْلُ الْقَيْدِ وَمُنْتَقَى مُتَقَرَّرٌ غ.

Amman'da iki yıl geçirmekten daha kolay.³²

Ürdün'ün toprakları Zirikli ve bağımsızlık mücadelesi veren Muhammed eş-Şeriki, Adil Arslan, Cevdet er-Rikabi, Nebih el- 'Azma, Fuat el-Hatip, Fuat Beg Selim ve Raşit Tali gibi Şamlı vatanseverler için kurtuluş yeri olmuştur.³³ Bu şahsiyetler Ürdün topraklarında bağımsızlık mücadelesine devam etmişlerdir. Zirikli burada bağımsızlık mücadelesinde umutlarını Emir Abdullah b. Hüseyin'e bağlamış, onun için 1921'de bir şiir yazmış ve bunu kendisine okumuştur. Zirikli *Dîvân*'ın başında yer alan ve Emir Abdullah'ın hoşlanmadığı bu şiirin hikâyesini şöyle anlatmaktadır:³⁴

"4 Temmuz 1921'de Emir Abdullah'ın meclis toplantılarında sıradan bir gündü; meclisinde Reşit Beg tali' Şeyh Kâmil el-Kasap, Nebîh Beg el-Azma, Ahmet Beg Maryud ve Halit Beg el-Hekim

²⁶ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir el-'ilm*, 11.

²⁷ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 16.

²⁸ Ahmet Alavine, *Hayruddîn ez-Zirikli* 18.

²⁹ Hayreddin Zirikli *el-A 'lâm* (beyrut: darü al ilm li el melayin, 1984), 10.

³⁰ Hayreddin Zirikli hakkındaki idam cezasının iptal kararı EK 2'de yer almaktadır. Ahmet Alavine, *Hayreddin Zirikli* 178.

³¹ Hayreddin Zirikli *'Amân fî 'Ammân*. (Beyrut: Mektebet- Beyrut, 2009), 1/2001.

³² Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli*, 1/19.

³³ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 19.

³⁴ Hayreddin Zirikli *el-A 'lâm*'ı, 19.

gibi önemli şahsiyetler vardı. Emir Abdullah bana yönelerek “Hayreddin biz senin şiirlerinden dinlemek istiyoruz.” dedi. Ben de kendisine cevaben “Yeni bir şey yok.” dedim. Oracıkta Kâmil el-Kasap, şiirlerimden iki byit'i bana hatırlatarak okudu. Emir Abdullah bu iki beyitte ısrar ederek takıldı, okumak dışında bir şansım kalmamıştı. Ben bu şiiri Cidde'de yapılan bir aile toplantısı üzerine yazmıştım. O toplantıda alınan kararlar sonucunda melik Faysal Irak'a gitmişti. Ben de Emir Abdullah'a hitaben yazdığım, endişe ve sıkıntılarımın şikâyet etiğim o şiirimi tekrarladım.”³⁵

1-Hatırladım ve hatıra şudur Mekke ve topraklarının patlattığı yaraların taşıdığı kandır.

1. تَذَكَّرْتُ وَالذِّكْرَى تَفِيضُ جَرَّاحُهَا دَمًا
فَجَرَّتْهُ مَكَّةُ وَبِطَاحُهَا.

2-Ne zamana kadar ruhunun birlikte rahat olacağı bir kişiyi arayacağım.

2. إِلَامَ أَجِيلُ الرَّأْيِ أَلْتَمِسُ امْرَأً تَطِيبُ بِهِ
نَفْسٌ إِلَيْهِ إِرْتِيَاحُهَا.

3- aşağılanmamasına dikkat ettim, toprak Nefsimin beni yeşertmedi ya da genişlikleri bana daraldı.

3. رَبَّاتُ بِنَفْسِي أَنْ تَذِلَّ وَمَا نَبَتْ بِي
الْأَرْضُ أَوْ ضَاقَتْ عَلَيَّ فِسَاخُهَا.

4-Ancak iyilerin iyiliklerini reddeden ümmete zannımı iyi tuttum.³⁶

4. وَلَكِنِّي أَحْسَنْتُ ظَنِّي بِأُمَّةٍ تَعَاَصَى عَلَى
أَهْلِي الصَّلَاحِ صَلَاحُهَا.

Zirikli'nin okuduğu bu şiir Emir Abdullah'ı çok kızdırmış ve incitmişti, meclisten kalkana kadar bu şiirin bazı sözlerini tekrarlamıştı. Zirikli ulusun umutlarının Emir Abdullah'ta olduğunu ifade eden şu dizeleri ifade etmiştir:

1-Ey Ebu Naif, (kardeşin) Faysal Rûsafeyi geçti, Suriyeli ise sana ağıtlarını bildiriyor.

1. أَبَا نَائِفٍ جَارَ الرُّصَافَةِ فَيَصِلُ وَسُورِيَّةَ
يَعْلُوا لَدَيْكَ نَوَاحُهَا.

2-Sen onun ateşini söndürür müsün yoksa kurtuluş ortaya çıkacak.”³⁷

2. فَهَلْ أَنْتَ مُذَكِّي نَارَهَا فَمُجِيرُهَا عَشِيَّةَ إِذْ
رَبِعَتْ وَخِيفَتْ افْتِضَاحُهَا.

Zirikli dönemin Ürdün Başbakanı Mazhar Raslan'ı da bir şiirinde yermiştir. Bu şiirinden dolayı ceza olarak bir çadırda tutulmuştur.³⁸ Zirikli'nin Emir Abdullah'a karşı

³⁵ Hayreddin Zirikli 'Âmân fî 'Ammân (Beyrut: Mektebet- Beyrut, 2009), 189.

³⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânû'z-Ziriklî*, 1/153.

³⁷ Hayreddin Zirikli *Âmân fî Ammân* (Kahire, 1925), 18.

³⁸ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 20.

olumsuz düşünmesinin bir nedeni de bu ceza olmuştur.³⁹ Zirikli çadırda tutuklu iken Ürdün Kraliyet Dîvânı Başkanı Emir Adil Arslan'ın yardımını istemiş, bu istek üzerine Emir Adil ile Müzeler ve Sağlık müdürü Dr. Tevfik Rida'nın girişimleriyle Zirikli'nin Amman'dan ayrılması kararı çıkmıştır.⁴⁰

2.4.4. Birinci Mısır Dönemi

Zirikli 1923'te Amman'dan ayrıldıktan sonra Mısır'ın başkenti Kahire'ye taşınmış, burada daha çok kültürel faaliyetlerle meşgul olmuştur. Kahire'de Moskova Mahallesi'nde el-Matbaatü'l-Arabiyye adında bir matbaa kurmuştur. Zirikli *Mâ ra'eytü ve mâ Sami'tü 'Âmâni fî Ammân*, *Dîvân* gibi kitaplarının hepsini 1925'te bu matbaada basarak dağıtmaya başlamıştır. *el-A'lâm* kitabını ilk olarak 1927 yılında yine bu matbaada basmıştır. Kendi eserleri dışında eski ve yeni birçok kitap da bu matbaada basılmıştır.⁴¹

Zirikli Kahire'de iken 1925 yılında Suriyeliler Fransızlara karşı isyan başlatmıştır. Zirikli'nin önceden yazdığı vatan şiirleri bu isyanları kışkırttığı için Fransızlar, Zirikli'nin gıyabında yeni bir idam kararı çıkarmışlardır. Bu sırada matbaada yoğun çalışan Zirikli'nin sağlığı bozulmuş, bundan dolayı dinlenmek amacıyla 1927 yılında matbaayı satmıştır. Üç yıl boyunca herhangi bir gelir getiren bir işle meşgul olmayan Zirikli bu süre zarfında siyaset ve ilim çevresinden önemli şahsiyetlerle görüşmüştür. Bu şahsiyetlerden olan Hicaz kralı Abdülaziz kendisini davet etmiş, Zirikli yapılan bu davet üzerine Hicaz'ı üç kez ziyaret etmiştir.⁴²

2.4.5. Filistin Dönemi

Zirikli 1930 yılında ailesiyle beraber Kudüs'e gitmiştir. Kalemile bağımsızlık mücadelesine burada da devam eden Zirikli 1931 yılında iki meslektaşıyla birlikte bir yıl boyunca günlük *el-Hayat* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Burada da bölgenin işgalcisi olan İngilizler, kendilerine muhalefet etme düşüncesini öne sürerek bu gazetenin yayımlanmasına engel olmuşlardır. Zirikli daha sonra 1934 yılında İbrahim eş-Şenti tarafından Yafa'da yayımlanan *Yafâ⁴³ ed-Difâ⁴⁴* gazetesinde İbrahim Tokan, Abdülkerim Kermi ve Sami es-Serrac ile beraber editörlük yapmıştır.⁴⁵

³⁹ Hayreddin Zirikli *'Âmân fî 'Ammân*, 193.

⁴⁰ Suleyman el-Musa, *Zikriya ve Meşahid* (Umman: Mektebet'ra'y-el-Muessetü's-Sahafiyye, 1996), 1/23.

⁴¹ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 22.

⁴² Hayreddin Zirikli *el-A'lâm*'i, 228.

⁴³ Kasım Kırbıyık, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi", *Zirikli* (İstanbul: TDV yayınları, 2013), 44/459.

2.4.6. İkinci Mısır Dönemi

Filistinde dört yıl civarında bir zaman geçiren Zirikli daha sonra tekrar Mısır'a dönmüştür. Kral Abdülaziz'in talebi üzerine 18 yıl boyunca Suudi Devletini burada temsil etmiştir. 1934-1952 yılları arasında sonraları Kahire'de elçilik haline gelen Suudi Arabistan Ajansı'nda Suudi hükümetinin siyasi işlerini yürütmek ve Kral Abdülaziz'in özel işlerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Zirikli'nin 1934 yılında elçilik müsteşarı olarak atanmasına kadar Mısır ile Suudi Arabistan siyasi olarak birbirlerini tanımamış, resmi elçiler bulundurmamışlardır.⁴⁶ Zirikli kendisi gibi bürokrat olan Yusuf Yasin'le beraber Arap Devletleri Birliği'nin kuruluş müzakerelerinde yer almış, her ikisi Suudi Arabistan'ın delegeleri olarak Suudi Arabistan adına Arap ligine ait tüzüğü imzalamışlardır.⁴⁷ Zirikli birkaç uluslararası konferansta Suudi Arabistan'ı temsil etmiştir. Arkadaşı Yusuf ile 1946'dan itibaren Cidde'de Dışişleri Bakanlığı işlerinde sırasıyla geçici görevler almıştır. Aynı yıl İngiltere ve Fransa'yı ziyaret eden Zirikli 1945'te Amerika'ya seyahat etmiştir. Zirikli 1951'de Arap Devletleri Birliğinde tam yetkili ve daimî temsilci olarak atanmış, bu görevinde 1957'ye kadar devam etmiştir. 1954'te Yunanistan'a gitmiş; dönüş yolunda İstanbul, Halep ve Beyrut'a uğrayarak Kahire'ye geri dönmüştür. Zirikli Arap Birliğindeki görevine ek olarak Suudi Arabistan'ın Yunanistan devleti nezdinde delegesi olarak atanmıştır.⁴⁸

2.4.7. Fas Dönemi

Zirikli Mısır'daki görevinden sonra 1957 yılında Fas'a Suudi Arabistan Büyükelçisi olarak atanmıştır. Burada V. Kral Muhammed ile güçlü ilişkiler içerisinde olan Zirikli; Fas'ın önemli âlimleri Muhammed Muhtar eş-Şusu, Muhammed İbrahim el-Kettânî, Muhammed el-Mennûnî ve Ebu Bekir Tatvânî gibi ilim ehli şahsiyetlerle tanışmıştır.⁴⁹ Fas'ta kaldığı süre boyunca içinde Faslıların ve Endülüslülerin çevirileri olan bir dizi kaynak ve materyal toplamıştır. 1960'ta Karaviyyin Üniversitesi⁵⁰ anma törenine katılan Zirikli burada Arapları birleştirici bir içerik taşıyan *Ecyadın Eteklerinden* adlı şu şiirini okumuştur.

1-Ecyad (dağı) eteklerinden, Yesrip'ten

1. مِنْ صَفْحِ أَجْيَادٍ وَمِنْ يَثْرَبٍ تَحِيَّةً

⁴⁴ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 22.

⁴⁵ Kasım Kırbıyık, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi", 44/459.

⁴⁶ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 23.

⁴⁷ Hayreddin Zirikli *el-A'âm*'ı, 258.

⁴⁸ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/10.

⁴⁹ Abdurrahman eş-Şebili, "Şarku'l Avsat Gazatesi".

⁵⁰ Abdülhâdî et-Tâzî, "Karaviyyîn camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/479.

Fas'a.

الْمَشْرِقِ لِلْمَغْرِبِ.

2-İyi kişilerden kutsal kişilere Doğunun selamı hediye edilir.

2. غُلُوبَةُ النَّفْحَةِ قُدْسِيَّةٌ مِنْ طَيِّبٍ تُهْدَى إِلَى طَيِّبٍ.

3-Uzaktakinin aşkına selâm, kim aşk'a kendisini yaklaşırsa ona yaklaşıp.

3. تَحِيَّةُ النَّاءِي عَلَى وَجْدِهِ وَمَنْ يُقَرِّبُهُ الْهَوَى يَقْرُبُ.

4- Arabın doğulusu nedir batılısı her ikisi de yabancıya (batılıya)doğuludur.

4. مَا مَشْرِقُ الضَّادِ وَمَا غَرْبُهَا؟ كِلَاهُمَا شَرْقٌ عَلَى الْأَجْنَبِ.

5-Doha'dan dalların gölgelediği bir halkı günler birbirinden uzaklaştırmadı.

5. مِنْ دَوْحَةِ أَغْصَانِهَا ظَلَّلَتْ شَعْبًا عَلَى الْأَيَّامِ لَمْ يُشْعَبِ.

6-Doğudaki Cilbablı gence deki Fas'taki Silhamlı genç kardeşindir sahiplen.

6. قُلْ لِفَتَى الْجِلْبَابِ فِي شَرْقِهِ أَخَاكَ فِي سِلْهَامِهِ فَاصْنَبِ.

7-Denizde ki en yakın kişiye(Avrupa'ya) güvenme, çölde olan uzaktaki kişiye (Araplara)önem ver.⁵¹

7. لَا تَأْمَنِ الْأَقْرَبَ فِي بَحْرِهِ وَاسْتَوِصْ بِالْأَبْعَدِ فِي السَّبَبِ.

2.4.8. Beyrut Dönemi

1963'te Fas'tan Riyad'a çağrılan Zirikli Kral Faysal b. Abdülaziz'den nükteli bir dil ile "Ben senden yaşlıyım ey Faysal beni emekliliğe sevk et dinleneyim." diyerek emekliliğini istemiştir. Kral Faysal da bu nükteli talebe karşı nükteyle cevap vermiştir: "Seni son damlana kadar sıkacağım." Zirikli Şibhü'l-Cezire fi 'ahdi'l-melik 'Abdil'azîz kitabını tamamlamak için Faysal'dan izin istemiş, Kral Faysal kendisine izin vermiştir. Zirikli Beyrut'ta oturmayı tercih etmiş; kendisine deniz kenarında bir ev, araba, şoför, daktilo ve bir hizmetçi tahsis edilmiştir. Bu süre zarfında *Şibhü'l-Cezire* ve özeti olan *el-Vecîz fi sîrati'l-Melik 'Abdil'azîz* ve üçüncü baskısı olan 12 ciltlik *el-A'lâm*'ı sonra *el-Müstedrek*'i bir cilt olarak ekleyerek yayımlamıştır. Bu eser Zirikli'nin hayatında yayımladığı son kitabı olmuştur⁵²

Zirikli Beyrut'ta kitaplarında bahsettiği bazı âlimlerle tanışmıştır. Yine burada *A'lâm*'ı da hayatta olan önemli şahsiyetlerle tanıştırmıştır. Beyrut'ta bulunduğu süre boyunca Suudi Arabistan, Şam, Kahire, İsveç, İtalya ve Türkiye'ye zaman zaman yolculuklar yapmıştır. Kalbinde başlayan rahatsızlıktan dolayı bahar aylarında kalp doktoru ile görüşmek için İsviçre'ye gitmiştir. Zirikli 1976 yılının ilk aylarında *Dîvân*'ın evraklarını toplarken

⁵¹ Hayreddin Zirikli *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/295.

⁵² Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/24.

rahatsızlanmış, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi Fakültesi Hastanesine kaldırılmıştır. Burada tedavi edilen Zirikli ağustos ayında Şam'a gitmiş ve amcazadesi olan şair Selim Zirikli'nin misafirliğinde kalmıştır.⁵³

2.5. Hastalığının İlerlemesi ve Ölümü

Hayreddin Zirikli 1976 yılı Ağustos ayının sonlarında oğlu Doktor Gays ve kız çocuklarının bulunduğu Kahire'ye gitmiş, burada yaşının ilerlemesi ve hastalığının devam etmesinden dolayı Maâ'dı Hastanesine yatırılmıştır. Tedavi gördüğü bu hastanede iyileşmediği ve durumu ağırlaştığı için Şuripci Hastanesine nakledilmiş, 25 Ekim 1976 Perşembe günü bu hastanede vefat etmiştir. Cuma günü Ömer Mûkrım Cami'nde cenaze namazı kılındıktan sonra Kahire'de defnedilmiştir.⁵⁴ Zirikli; geride yüksek tahsilli bir erkek olan Doktor Gays ve üç kız Lemis, Tarife, Hayat olmak üzere dört çocuk bırakmıştır.⁵⁵

2.6. Fiziki ve Ahlaki Yapısı

Zirikli'nin fiziki ve ahlaki yapısı kaynaklarda şu şekilde tarif edilmektedir: Uzun boylu, hafif zayıf görünümlü idi. Ahlak bakımından ise nazik yumuşak ruhlu, hoş sohbet, zekice şakaları olan, keskin zekâyâ sahip, bazen gergin halleri bulan bir mizaca sahipti. Arkadaşlarıyla birlikte olduğunda eğlenceli bir kişiliğe bürünen Zirikli'nin lider bir karakteri vardı. Bazen öfkeli halleri olsa da cömert ve geniş kalpli bir hali vardı. Onuruna dokunulmadığı sürece şeffaf davranışlar sergileyen Zirikli saygınlığına dokunulduğunda sinirlenebiliyordu. İlim erbabı kişiler tarafından ziyaret edildiğinde özellikle tarihi bir meselede görüş alışverişinde bulunduğu çok samimiydi.⁵⁶

Kendisine yöneltilen eleştirileri dinler, her zaman olumlu eleştirilere açık biri olduğunu gösterir, muhalif fikirlerin kişiye fayda sağladığını söylerdi.⁵⁷ Araştırmacı yazar Ahmed Alâvîne; Zirikli'nin erdemli şahsiyetler gibi eleştiriyi kabul etmesi, farklı fikirlere açık olması, onun cömertlik, ilim, fazilet ve hakikate olan aşkının delili olduğunu ifade etmektedir. Zirikli'ye göre bilimsel adımların önü eleştiri ile kesilmez çünkü bir yazı, kitap veya şahıs eleştirilmez ise var olan yanlışları ile kalarak özgünlükten mahrum kalır. Sonraki

⁵³ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 25.

⁵⁴ Hayreddin Zirikli *Divânu'z-Zirikli*, 1/14.

⁵⁵ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 26.

⁵⁶ Ahmed Alâvîne, *Hayruddin ez-Zirikli* 26.

⁵⁷ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 33.

nesillere miras bırakma yetisini kaybeder. Zirikli bu ilkedden yola çıkarak okuyan herkesi kendisini ve yazdığı kitapları eleştirmeye çağırmıştır.⁵⁸

2.7. İlmi Konumu ve İlme Bakışı

Zirikli dilbilimci, yazar, şair ve tarihçi gibi çok yönlü bir şahsiyettir. Siyasi ve diplomatik tecrübenin yanında birçok alanda ilmi birikime sahiptir.⁵⁹ Diğer müellif ve yazarlar gibi araştırmacı bir ruha sahiptir. Vaktini boşa harcamadan sabırla sürekli araştırmalar yapmış, bu araştırma sürecinden çok haz duymuştur. Zirikli; aklını kurcalayan bir konuya niyet ettiği andan itibaren işi ertelemeden hızla ayağa kalkar, konuyla ilgili kitaplardan birini alır, konuyu açardı. Sonra tatmin olmasa bir başka eseri alır araştırmasına devam ederdi, aradığını bulup çözene kadar bu arayış devam ediyordu. Ele aldığı işini başkasına havale etmezdi. Zirikli ilmi araştırmaların çok özenle yapılması gerektiğine dikkat çekmek için şunları söylemiştir:

“Arapların tarihinde, bilhassa tercüme kitaplarında, tahrif, tezat ve yanlışlar yer almıştır. Doğru olanı yanlış olandan ayırt etmek kolay değildir. Ancak bu eserin bir kısmını okuyan veya o eser üzerinde çalışma yapan kişi tarafından bilinebilir. Çünkü tarih araştırmacıları arasında ortaya çıkan ihtilaflar, bilgilerdeki çelişki, araştırmacıların farklı eğilimleri ve aynı kitabın nüsha farklılıkları bu hatalara neden olmuştur. Eski eserlerinin büyük bir kısmının kaybolması ve bazı grupların kendi kitaplarını mensupları dışındakilere yasaklaması doğru bilgileri elde etmemizi zorlaştırmıştır. Bütün bu zorluklar varken benim el-A'lâm kitabımı yazmam kolay olmamıştır. Bütün bunlar el-A'lâm'ı yazmayı zorlaştırmak için yeterlidir.”⁶⁰ Zirikli yazdığı el-A'lâm eserinin tartışılmaz olmadığını şu sözleriyle ifade etmektedir. “Tarihe hâkim olanlar ve işin ehline sesleniyorum, sizleri bu kitabı güzel bir şekilde incelemeye, yanlışları bulup eleştirmeye ve zayıf rivayetleri bulup açıklamaya davet ediyorum.”⁶¹

Zirikli'nin tarihçiliğine gelince eserlerinin biraz daha öznel özellikler gösterdiği görülmektedir. Örneğin *‘Âmâni fî ‘Âmmân, Mâ ra’eytü ve mâ Sami’tü* ve *Şibhü'l-Cezire fî ‘ahdi'l-Melik ‘Abdil‘azîz* kitaplarında daha çok kendi hatıralarını, tarihi olayları kendi bakış açısıyla yansıtmaktadır.⁶² Bu bakımdan Zirikli'nin tarihle ilgili eserleri nesnellikten uzaktır. Bundan dolayı bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Nitekim gazeteci yazar Abdurrahman eş-Şebili; tarih yazan kişinin yazdıklarını kendi kişisel koşullarından uzak tutması gerektiğini, iddialarını kanıtlarla desteklemesinin şart olduğunu dile getirerek Zirikli'yi eleştirmiştir. Bu

⁵⁸ Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm* (Kahire.; Mektebetü'l-Arab, 1927), 1/21.

⁵⁹ Muhammed Buza, *Meşahir'l- Kırn'l-İşrin* Tunus, 1994, 414.

⁶⁰ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 34.

⁶¹ Hayreddin Zirikli *el-A'lâm*, 21.

⁶² Hayreddin Zirikli, *Şibhü'l-Cezîre fî ‘ahdi'l-Melik ‘Abdil‘azîz*. (Beyrut: Dâru'l-‘ilm li'l-melâyîn, 1992), 1/16.

eserleri eleştirel gözle değerlendirildiğinde aradan zaman geçse bile yeni yapılan araştırmalarla gerçekler ortaya çıkacaktır.⁶³ Zirikli her kesim tarafından takdir ve saygı görmüş, özellikle ilmi ve akademik çevreler onun ilmini tasdik etmişlerdir.⁶⁴ Nitekim Zirikli 1930 yılında Şam'daki Bilim Akademisine (sonrasında aldığı adla Arap Dili Akademisi) aynı şekilde 1946'da Kahire'deki Arap Dili Akademisine, 1960'ta Irak Bilim Akademisine dâhil edilmiştir. Gittiği her Arap vilayetinde genellikle oradaki halk ve âlimler onu iyi bir şekilde ağırlamış, hak ettiği saygıyı göstermişlerdir.

2.8. Gezileri ve İlmi Hayatına Katkısı

Zirikli çocukluğu ve gençliğini geçirdiği Suriye dışında İngiltere, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, İtalya, Türkiye, İsviçre ve Tunus'a geziler düzenlemiştir.⁶⁵ Bu gezilerden bazılarını Suudi Arabistan büyükelçisi ve tam yetkili temsilcisi olarak yapmıştır. Ayrıca kendi başına yaptığı özel geziler de olmuştur. Zirikli'nin gezileri; nadir bulunan birçok el yazması, yayımlanmış veya hiç yayımlanmamış eserleri kendisine görme ve okuma fırsatını sağlamıştır. Bu eserlerin bazılarını kendi kitaplığında toplamış, sonra bu eserlerden edindiği bilgilere *el-A'lâm* kitabında yer vermiştir. Zirikli bu materyalleri toplamak için gezerek büyük çaba sarf etmiş, bu yolda çektiği eziyet ve meşakkate dair kendi durumunu şöyle kaleme almıştır:⁶⁶

“Türkiye ve İstanbul’u her ziyaret ettiğimde eski el yazıları ve güzel yazılarla dolu olan Süleymaniye Kütüphanesi’ni ziyaret ederdim. Çoğu zaman Süleymaniye’den o gün pek bilinmeyen bölgelere kadar yol kat ederek dağlara doğru yol alıyordum. Dünyada aynısı olmayan, benzerine az rastlanan Arapçayla kaleme alınan tarih, edebiyat, felsefe ve din konularını ele almış bazı eserlere ulaştım. Bir keresinde İstanbul’da özel bir kitap arıyordum ama bulamadım, aniden bir arkadaşımı gördüm, kendisine aradığım kitabı sordum, kendisi bana bu kitabın Manisa ilinde var olduğunu söyledi. Arkadaşımın bana verdiği bu bilgi beni sevindiren bir müjde idi, yoktu ama yine de araştırmacıların kullanımına sunulan özelliklere sahipti, bu kütüphanenin ben de zaman kaybetmeden o zamanların zor şartlarına ve zorluklarına rağmen arabayla on bir saat yol kat ederek Manisa’ya yetiştim. Manisa Kütüphanesi’nin modern indeksleri on iki merdiveni kitaplarla doluydu. Bütün bir yaz boyunca birinci merdivende kitap arayarak vaktimi geçirdim. Ertesi yılın yazında ikinci merdivenin el yazmalarını incelemek için Manisa’ya geri döndüm. Benim bu gidiş ve gelişlerim hemen

⁶³ Abdurrahman eş-Şebili, “Şarkul Avsat” (10 Haziran 2018), blm. Kültür, 2.

⁶⁴ Abdulkadir Âyyaş, Mü’cemu’l-Müellifin es-Suriyyin fi’l-kırni’l-İşrin Dimaşk: Dârü’l-Fıkr, 1974, 222.

⁶⁵ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, 44/459.

⁶⁶ Ahmed Alâvîne, Hayruddîn ez-Zirikli 27.

*hemen bütün kitapları görene kadar sürmüş, her yıl tekrar ziyaret etmeye devam etmişim. Bunun değerli bir kütüphane olduğunu ve yorulmanın boşa gitmediğini gördüm.*⁶⁷

2.9. Zirikli'nin Kitaplığı

Zirikli hayatı boyunca bulduğu basılı veya el yazma eserleri toplamıştır. İbn Kâdî Ebi Şihbe'ye ait olan *el-İ'lâm bi't-Târihi ehli'l-İslâm* eserini sıklıkla övmüş, kendi eseri olan *el-A'lâm*'ı yazarken sürekli bu kitaba müracaat ettiğini ifade etmiştir.⁶⁸ Zirikli'nin biri Kahire'de diğeri Beyrut'ta olmak üzere iki kitaplığı vardı. Kahire'deki kitaplığı oturduğu evin birinci katını doldurmuş, yer sıkıntısı nedeniyle ikinci kattaki bir odaya dizilmişti. Beyrut'taki kütüphane odası hakkında Dr. Bekir Şeyh Emin şunları söylemiştir. “Oda kitaplarla doluydu. Odadaki duvarları göremedim çünkü kitaplığın rafları tavana kadar duvarı kaplıyordu.” Zirikli ömrü boyunca bu kitapları toplamak için uğraşmış, bundan dolayı Lübnan'daki iç savaş sırasında kitaplarını korumak amacıyla orayı terk etmemiştir. Zirikli ölümünden önce kitaplığın büyük bir bölümünü hayır ve mükâfatını kazanmak adına Suudi hükümetinin kendisine olan iyiliğine karşılık öğrencilerin faydalanmaları için Riyad Üniversitesine (Şimdiki adıyla Kral Suud Üniversitesi) bağışlamıştır. Bu eserler üniversitesinin Kütüphane İşleri Dekanlığı tarafından Hayreddin Zirikli başlığı adı altında özel bir katalog olarak basılmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur⁶⁹

Oğlu Dr. Gays, Lübnan'daki iç savaştan sonra babasının Beyrut'taki kitaplığında bulunan diğer kitapları olası bir yangın veya hırsızlık gibi istenmeyen durumların meydana gelebileceği korkusuyla ucuz bir fiyata satmak zorunda kalmıştır.⁷⁰ Zirikli'ye ait bazı kitaplar Emin Demec el-Ketbi adlı bir seveni tarafından toplanmış ve Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud İslam Üniversitesine teslim edilmiştir.⁷¹

2.10. Hayreddin Zirikli'nin Eserleri

Zirikli ömrü boyunca birçok eser telif etmiştir. O dönemin zor şartları ve üstlendiği bürokratik görevlerini yerine getirirken araştırmayı elden bırakmamıştır. Bu da ilme verdiği önemden dolayı olmuştur. Hayreddin Zirikli'nin eserlerine bakıldığında şahsi anılarının

⁶⁷ Ahmed Alâvîne, Hayruddin ez-Zirikli 1/27.

⁶⁸ Hayreddin Zirikli *el-A'lâm*'ı, 14.

⁶⁹ Ahmed Alâvîne, Hayruddin ez-Zirikli 28.

⁷⁰ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, 44/459.

⁷¹ Ahmed Alâvîne, Hayreddin Zirikli 28.

yanında tarih alanında eserler ve vatan müdafaası ile ilgili eserler telif ettiği görülmektedir. Şimdi Zirikli'nin eserleri ve içerikleri hakkında bilgiler verilecektir.⁷²

(مجدلين والشاعر) *Mecdûlîn ve Şair adlı manzumesi*: 24 Eylül 1920'de küçük bir manzum kıssa şeklinde yazılmış, bu eser Kahire'de 1921'de müstakil halde basılmış ancak yayımlanmamıştır. Daha sonraki yıllarda Zirikli'ye ait olan *Dîvân* içinde bir bölüm halinde eklenmiştir.⁷³

(ما رأيت وما سمعت) *Gördüklerim ve Duyduklarım*: Bu eser Şam'daki hayatından başlayarak Filistin, Mısır ve Hicaz'a yaptığı ilk ziyaretleri hakkında kaleme aldığı bir seyahatname ve hatıra mesabesindedir. Kendi izlenimini kaleme alırken önceki seyyahların takip ettikleri yöntemleri örnek almış; yaşanan olayları, farklı bölgelerde gördüğü ve şahit olduğu durumları etkileyici bir üslupla anlatmıştır.⁷⁴ Zirikli; ilmi birikime sahip biri olarak gördüğü yerin tarihini, isimlerini, orada oturanların bilgilerini eksiksiz yazmıştır. Örneğin Hicaz kralının sarayı ve burada yemek yeme adetleri, meclislerde oturma adabları, tebaa kesimin kralın huzuruna çıkarken uygulanan gelenekleri ve bilgileri kaleme almıştır.⁷⁵ Zirikli *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü* kitabında insanlar arasındaki anlaşmazlıkların kral tarafından nasıl çözüldüğünü, bu insanların nasıl yargılandıklarını, bir seyyahın izlenimiyle anlatmıştır. Bu Zirikli *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü* kitabında insanlar arasındaki anlaşmazlıkların kral tarafından nasıl çözüldüğünü, bu insanların nasıl yargılandıklarını bir seyyahın izlenimiyle anlatmıştır. Bu sahneleri yazılarıyla sergileyen Zirikli kral ve çocuklarının durumlarını kelimelerle resmetmiştir. Bu eserde bir edebiyatçı olarak bedevi şiiri ile şehirli şiiri arasındaki farkları vurgulamış, ayrıca şehir ve çöl edebiyatı hakkında bilgi vermeye geniş yer ayırmıştır.

Zirikli *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü* kitabında şehirden uzak çöllerde gezinirken gördüğü tarihi eserler hakkında yaptığı araştırmaları ve bulduğu belgeleri sunmaya çalışmıştır. Bu tarihi eserlerin dönemlerini ve geçtiği kaynaklarıyla temsil ettikleri özel önemi ortaya çıkarmaya çabalamıştır.⁷⁶ Bu kitap ilk olarak 1923 tarihinde Kahire'de yayımlanmış, daha sonra Abdürrezzak Kemal tarafından 1978'de Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde neşredilmiştir.⁷⁷

(علمان في عمان) *Ammân'da İki Yıl*: Zirikli bu eseri 1921-1923 yılları arasında iki yılını geçirdiği Ürdün'ün başkenti Amman ile ilgili izlenimlerini ve burada yaşanan siyasi mücadele

⁷² Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/34.

⁷³ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/130.

⁷⁴ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 165.

⁷⁵ Kasım Kırbıyık, "Zirikli", 460.

⁷⁶ Hayreddin Zirikli, *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü*, (Kahire: Mektebeti'l-Ârabiye, 1923), 1/58.

⁷⁷ Hayreddin Zirikli, *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü* Kahire: Metbat'l-Ârabiye, 1923, 1/97.

ile ilgili konuları Kahire'ye geçtikten sonra 1925 yılında kaleme almıştır. Hayreddin Zirikli; ayrıca bu kitabında daha öncesinde Hicaz topraklarında gördüklerini, duyduklarını ve ulaşabildiği bilgileri de bir özet halinde okuyucusuna aktarmaktadır. Bu kitap Zirikli'nin Amman'daki iki yıllık tecrübesi ve Doğu Ürdün'de kurulan 1921-1923 arasındaki hükümetin tarihçesi niteliğindedir.⁷⁸ Zirikli'nin *Âmân fî 'Ammân* kitabı 19. yüzyılın başlarında mevcut kültürle karakterize edilen anılar, konuşmalar ve olaylardan oluşan bir koleksiyondur. Eser özellikle partilerin ortaya çıkmaya başladığı Doğu Ürdün bölgesinde meydana gelen siyasi olayları içermektedir. Ayrıca müellif "Arap İstiklali ve Arap Uyanışı" gibi o dönemde Ürdün'de yayımlanan gazetelere de değinmektedir. Zirikli; Arapların Osmanlı ve İngilizlerle olan münasebetlerinden, Hicaz ve Ürdün emirleri döneminden, Suriye'nin askeri hükümetinden de anılarında bahsetmektedir. Müellif; bu kitapta 1920'li yılların kültürel hayatına, edebiyatına ve şiirine ışık tutmaktadır. Bu kitabın başlıkları arasında *Mekke'den Amman'a*, *Emir Maan'da*, *Tarihin Haberleri Var*, *Krallığın Unvanları*, *Kerk Sancağı*, *Arap Bağımsızlık Partisi*, *el'koura Olayı*, *el'koura'dan Sonra Bağdat Yolu*, *Doğu Ürdün'de Vahhabiler* ve *Londra Gezisi* başlıklı makaleleri bulunmaktadır.⁷⁹

(ديوان الزركلي) Zirikli'nin *Dîvânı*: Çalışmanın ikinci bölümünde Zirikli *Dîvân*'ı hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir.

(شبه الجزيرة في عهد الملك عبد العزيز) *Melik Abdülaziz Döneminde Arap Yarımadası*: Zirikli bu eserinde Suudi Arabistan'ın kurucusu Kral Abdülaziz'in olan desteğine, ondan övgüyle bahsetmesine, kişiliğine, hayatına, o dönemde Necid hâkimi er-Reşid ile mücadelesine ve Kuveyt'teki es-Sabah ailesine sığınmasına yer vermiştir.⁸⁰ Ayrıca İngiliz Hindistan ordusu subayı ve Ortadoğu'daki sömürge ofisi yöneticisi Tümgeneral Sir Percy Cox ve Abdülaziz arasındaki diyalogları ele almıştır.⁸¹ Zirikli *Şibhü'l-Cezire fî 'ahdi'l-Melik 'Abdil'azîz* adlı eserinde es-Suud ailesinin iki yüzyıllık tarihini ele almıştır. Elli yıldan kısa bir süre içinde Abdülaziz es-Suud'un Kızıldeniz ile Basra Körfezi arasında devletin temelini kurmasını, Vahhabilerin kurucusu Muhammed b. Abdulvahhab'ın Necid'e geri dönüp Hicaz'da etkili olmasını ve Suudilerin en büyük destekçisi olduklarını işlemiştir.⁸²

(الوجيز في سيرة ملك عبد العزيز) *Melik Abdülaziz'in Özet Hayatı*: Bu kitap daha önce zikredilen *Şibhu'l Cezire fî- ahdi'l- Melik Abdül'aziz* adlı eserin özetlenmiş halidir. İşaret

⁷⁸ Hayreddin Zirikli, *Âmân fî 'Ammân.*, 1/10.

⁷⁹ Hayreddin Zirikli, *Âmân fî 'Ammân.*, 1/32.

⁸⁰ Hayruddin Zirikli, *Şibhü'l-Cezîre fî 'ahdi'l-Melik 'Abdil'azîz.* (Beyrut: Dâru'l-'ilm lil-Melâyîn, 1988), 1/628.

⁸¹ Hayreddin Zirikli, *el-Veciz Fi Sîreti el-Melik Abdülaziz.*, 1/74.

⁸² Hayreddin Zirikli, *el-Veciz fî sîreti'l-Melik 'Abdul'azîz.* Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1988, 1/10.

edilen kitap çok uzun olduğundan Kral Abdülaziz'in hayatını daha kısa bir şekilde okuyuculara sunma gereği duymuştur.⁸³

(الأعلام) *el-A 'lâm* Önemli Şahsiyetler: Bu eser Hayreddin Zirikli'nin en çok şöhret kazandığı eseridir. Bu eserinde yer verdiği kişilerin adlarını alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. Eser bir biyografi kitabı olması itibarıyla kaynak eser mahiyetindedir. Bu eserin farklı yer ve zamanlarda çeşitli baskıları yapılmıştır.⁸⁴ Zirikli; kitabında kimlere yer verdiğini, hangi ölçütlere göre hareket ettiğini kısaca şu şekilde söylemiştir:

“Yazacağım kimseler makam sahibi, hükümdarlık, beylik kurmuş, vezirlik ve kadılık yapmış, ilim sahibi, eserleri olan biri olan, bir mezhep önderi, kendisini başkalarından ayıran bir sanatla temayüz etmiş biri olmalıdır. Ayrıca bir şiirde veya bir yerde, rivayetlerde ismi çokça zikredilmiş ya da büyük kökene sahip, kendisinden örnekler verilmiş biri olmalıdır. Bunda kıstası kişileri ve birçok kişi tarafından sorulması ve anılmasıdır.”

Zirikli *A 'lâm*'ı'da Arapça metinlerin basımında hizmeti olan müsteşrikler zümresine de yer vermiştir.⁸⁵

Zirikli bu kitabı yazma nedenini: Arap kütüphanelerinde önemli şahsiyetlerin biyografileri hakkındaki kitapların az olması, mevcut kitapların okuyucunun ihtiyacını tam karşılayamaması şeklinde gerekçelendirmektedir. Zirikli biyografileri şöhretlere göre değil kronolojik sırayı dikkate alarak ya da birinci ve ikinci isimlerle alfabetik sıraya göre dizmiştir. Bu eserin birinci baskısı üç cilt, ikinci baskısı on cilt olarak Kahire'de; üçüncü baskısı on bir cilt, dördüncü baskısı sekiz cilt, beşinci baskısı yedi cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır.⁸⁶ Edebiyatçı Dr. Muhamud Muhammed et-Tannahi “Bu asırda biyografi ilmi kategorisinde kaleme alınmış, ilim talebesinin kitaplığında bulunması gerekli olan önemli bir eserdir.” demiştir.⁸⁷ Şair Abdülaziz er-Rifaî “Zirikli'nin *El-A 'lâm* kitabı son yüzyılın geçen yüzyıllara karşı gurur duyduğu on kitaptan biridir.” demiştir. Edebiyatçı yazar Şeyh Ali et-Tantavi “Hicri on dördüncü yüzyılda yayımlanan en büyük Arapça kitap hangisi diye bana sorulduğu vakit, ben hiç tereddüt etmeden *el-A 'lâm* derim.” demiştir.⁸⁸

(الإعلام بما ليس في الأعلام) *el-I 'lâm bi-men leyse fi '-A 'lâm*'ı “Önemli Şahsiyetler Kitabında Yer Almayanların Tanıtımı” *el-A 'lâm* "da bulunmayan bazı önemli şahsiyetleri bu

⁸³ Hayreddin Zirikli, *el-Veciz Fi Sîreti el-Melik Abdülaziz.*, 1/3.

⁸⁴ Mücteba Uğur, “*el-A 'lâm*” (TDV İslam Ansiklopedisi, 1984).

⁸⁵ Hayreddin Zirikli, *el-A 'lâm*'ı, 1/20.

⁸⁶ Ahmed Alâvîne, *Hayreddin Zirikli* 1/102.

⁸⁷ Mahmud Muhammed et-Tennahi, *el-Mücez fi meracî 't-Teracim ve 'l-Büldan ve 'l-Musen nefat* (Kahire: Mektebet'l-Hanci, 1985), 1/82.

⁸⁸ Ali Tantavî, *Zikriyat* (Cidde: Dalü'l-Menâre, 2006), 1/296.

kitapta tanıtılmıştır. Bu eser kendisinin vefatından sonra 1979 yılında yayıncılar tarafından *el-A'lâm* 'a eklenmiştir.⁸⁹ Hayreddin Zirikli'nin yukarda zikredilen yayımlanmış eserleri dışında

(صفحة مجهولة من تاريخ سورية في العهد الفيصلي) *Safha mechûle min târîhi Suriyye fi'l-'ahdi'l-Faysalî*. "Faysal Döneminde Suriye Tarihinden Kaybolmuş Bir Sayfa"

(مجموعة مختار كبيرة في الأدب والتاريخ) *Mecmû' a muhtâre kebîre fi'l-edeb ve't-târih* "Tarih ve edebiyat'ta büyük seçki koleksiyon "adlı yayımlanmamış eserleri de vardır.

Ayrıca. (وفاء العرب) *Vefâ'ü'l-'Arab*, "Arapların sadakatı" adlı 1914'te Beyrut'ta sahnelenmiş olan bir tiyatro eseri de bulunmaktadır. Bunların dışında 1967'de

(عمارة مجهول المكان) *Nefhatü'r-Reyhâne*. "Fesleğen kokusu" 1969'da ve (نفحة الريحانة) *Îmâre mechûle el-Mekân*. "Kayıp yer medeniyeti" (الزمان) *ez-zaman* "Zaman" (السند) *es-Sened*, "Destek" (الإمارة) *el-Îmâre*. "Emirlik" adlı yayınlanmış makaleleri vardır.⁹⁰

⁸⁹ Kasım Kırbıyık, "Zirikli", 44/460.

⁹⁰ Kasım Kırbıyık, "Zirikli", 44/460.

III. BÖLÜM

3. HAYREDDİN ZİRİKLİ’NİN VATAN ŞİİRLERİ

Edebi bir şahsiyeti tanımak için kişinin kaleme aldığı eserleri incelemek gerekir. Edebi bir eser müellifini birçok açıdan okura tarif edecektir çünkü şair ya da müellif şahsiyetini, hislerini ve düşüncelerini eserlerinde ortaya koyacaktır. Hayatında yaşadığı önemli olaylar, bu olayların iç dünyasında yaptığı değişiklikler ve müellifin bu değişimlere karşı tutumu eserlerinde görülür. Bunun yanında şairin hayata bakışını, şahsiyetini, bilgi ve birikimini, kültürel zenginliğini, hatta ideolojisini edebi eserinden öğrenmek mümkündür. Zirikli de her şair ya da müellif gibi yaşadıklarını eserlerine yansıtmıştır. Zirikli'nin eserlerinde Arap milletinin dertleri ile dertlendiği, devlet adamları ve idareciler ile ilişkileri, onları vatan ve topraklarını işgalcilere karşı korumak için her fedakârlığı yapmaya teşvik ettiği görülmektedir. Ayrıca onun vatana olan sevgisinin yoğunluğu, vatana bağlılığı eserlerinden anlaşılabılır. Özellikle Zirikli'nin *Divan*'ı adeta şairin durumunu yansıtan ayna görevini görmektedir. Zirikli'nin *el-A'lâm* adlı eserinden sonra en çok şöhret kazandığı *Dîvânı*'dır. Zirikli'nin *Dîvânı* ve muhtevasındaki vatan şiirleri hakkında bilgi vermeden önce Arap şiirinde vatan kavramını irdelemek gerekir.

3.1. Arap Şiirinde Vatan Kavramı

Arap edebiyatında şiir ve muhteva dönemlerine göre üslup ve tema bakımından değişim ve gelişme göstermiştir. Vatan sözcüğü sözlükte “*Yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak*” anlamındaki *وَطَن* kökünden türemiştir.⁹¹ Kavram sözlükleri ve edebi metinlerdeki vatan sözcüğü “*Kişinin doğduğu, yerleştiği, barındığı ve yaşadığı yer.*” anlamına gelmektedir.⁹² Türkçedeki yurt, il ve ev kelimelerini karşılayan *وَطَن* sözcüğü Arapçada *بَلَد* ve *دَار* manalarını da içermektedir. Kur'anı Kerim'de geçen *مَوَاطِن* kelimesi zaman anlamı yanında ismi mekân manalarını alan ve saha şeklinde kullanılmıştır.⁹³ Arap şiirinde vatan kavramı, şairin yaşadığı coğrafya ile kendisiyle aynı dili konuşan ve benzer sosyal özellikler gösteren insan topluluğunun oluşturduğu fiziki ve sosyal kavramların birleşimidir. Vatan kavramı zamanın değişmesiyle birtakım daralma ve genişlemelere tanık

⁹¹ Necib İskender, *el-Mu'cemü'l-maâ'nî*, (Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1971), 398.

⁹² İbrahim Uneys, *el-Mu'cemü'l-Vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şuruk ed-Devliyye, 1960), 2/1085.

⁹³ Ebül'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an haşâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eşâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Riyad: Mekteb't-Âbikan, 1998, 3/27.

olmuştur. Ancak genel olarak Arap şiirinde vatan kavramı şairin dinî, siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu yansıtmıştır.⁹⁴

3.2. Câhiliye ve İslam Döneminde Vatan Kavramı

Cahiiliye Dönemi'nde vatan kavramı, günümüzdeki vatan olgusundan farklı olarak daha dar bir kapsamdadır.⁹⁵ O dönem vatan şiiri kabile ve bir klana mensubiyetle ilişkiliydi. Şair için vatan; doğduğu, değer verdiği, ölene kadar ait olduğu kabilesiydi. Vatanı korumak kabile üyelerinin yanında yer almakla sınırlıydı.⁹⁶ Cahiliye Dönemi'nde vatan kavramı; dönemin yaşam koşullarından ve toplumsal ilişkilerinden hareketle daha çok sevgili özleminin, sevgilinin o diyardan ayrılığının, sevgilinin hatıraları yanında onu yâd etmeyi, sevgiliye ağlamayı ve sevgili özlemini içeren şiirlerle anlatılır. İslamiyet öncesi dönemde insanlar savaş, kuraklık veya kıtlık yüzünden seyahat zorunluluğuyla yaşamlarını sürdürmekteydiler. Bu durum toplumun bir parçası olan şairin memleketinden uzaklaşmasına, sevdiklerinden ve ailesinden ayrılmasına neden olarak onu hasret ve özlem temalı vatan şiirleri yazmaya yönlendirmiştir. Cahiliye Dönemi muallakat şairlerinden olan ve 614 yılında vefat eden Antere b. Şaddâd el-Absî şöyle söylemektedir:⁹⁷

Vatanımı ve çocuklarımı kaybettikten sonra
aşk ve uzaklık ateşi beni yaktı.⁹⁸

أَحْرَقْتَنِي نَارُ الْجَوَى وَالْبُعَادِ بَعْدَ فَقْدِ
الأوطان والأولاد.

İslamî dönemle birlikte vatan kavramı, genişlemeye ve önceki dönemlerde olmayan bir anlam kazanmaya başlamıştır. İslam vahyinin getirdiği öğretiler, o dönemdeki toplum sistemi üzerinde büyük etki yaratmıştır. İslamî dönem bireyin düşünce sistemini kökten etkilemiştir. İslam öncesi dönemde şaire hâkim olan kabile eğiliminden bugünkü vatan kavramına yakın olan kapsamlı bir ümmet bakış açısına geçilmiştir. Nitekim İslam insanlar arasındaki adalet değerlerini güçlendirmiş, fertler arasındaki makam ve rütbe farkını takva ve erdeme dayalı hale getirmiştir. Bu değerleri karşılayan İslam dininin öğretilerine uygun bir millet ve vatan oluşturmaya çalışmıştır.⁹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber Mekke'den Medine'ye hicret eden bazı sahabeler Medine'nin hava şartlarından dolayı hasta olmuşlardır. Mekke'de eziyete maruz kaldıkları halde vatandan ayrı kalmaları kendilerini üzmüş, bunun

⁹⁴ Muhammed Emin Uzunyayla, *Endülüs Arap Şiirinde Vatan teması* (Ankara: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 32.

⁹⁵ Faruk Ahmed Selim, *el-İntimaû fi 'ş-Şi 'r'l-Cahilî* (Şam: Mektebet'l-Esed, 1998), 35.

⁹⁶ İmil bedi' Yakup, *Divân Amr b. Külsüm* (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1991), 1/74.

⁹⁷ Halil el-Hurî, *Divân Antere* (Beyrut: Matbaatü'l-Adab, 1983), 34.

⁹⁸ Halil el-Hurî, *Divân Antere*, 34.

⁹⁹ *Kur'an Kerim* (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 2013), 184.

üzerine Hz. Bilal Habeşi (r.a.) Mekke'ye duyduğu özlemi Mekke çevresinde bulunan bazı bölgelere atf yaparak şöyle bir şiir söylemiştir;

1- Keşke geceyi İzhir ve Celil'in çevrelediği
(Mekke'deki) vadide geçirseydim.

1. أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أُبَيِّنَنَّ لَيْلَةَ بَوَادٍ
وَحَوْلِي إِذْخُرُ وَجَلِيلُ.

2- Mecenne sularına varacak mıyım Şamme
ve Tafil bana görünecek mi? ¹⁰⁰

2. وَهَلْ أَرْدَنْ يَوْمًا مِيَاءَ مَجَنَّةٍ وَهَلْ يَبْدُونُ
لِي شَامَةً وَطَفِيلُ.

Hz. Bilal'in de aralarında bulunduğu hasta olan sahabelerin ziyaretine gelen Hz. Aişe (r.a.) Hz. Bilal'in bu şiirinden etkilenerek durumu Hz. peygambere (s.a.v.) iletmiştir. Hz. Resulullah (s.a.v.) Medine'yi sahabeye sevdirmesi için Allah Te'âlâ'ya dua etmiştir. Emeviler döneminde İslam Devleti'nin genişlemesi ve yerleşmeye başlamasıyla şairlerin vatan temasına övgüleri artmış, kullandıkları sanatsal imgeler ve yaratıcı yöntemler çoğalmıştır.¹⁰¹ Bazı şairler bulunduğu bölgeyle ilgili övgülerde bulunmuştur. Emevî dönemi şairlerinden Ebû Mâlik Gıyâs b. Es-Salt el-Ahtal (ö.711) bir şiirinde vatanını şöyle övmektedir:

Menazıl mahallesi Sefh ve Rûheb arasındadır
geriye kalan tek şey ateş ve çırpıdır.¹⁰²

حَيِّ الْمَنَازِلَ بَيْنَ السَّفْحِ وَالرُّحْبِ لَمْ يَبْقَ
غَيْرُ وَشُومِ النَّارِ وَالْحَطَبِ.

Emeviler döneminde hayat standartları yükselmiş olsa da bu durum vatanından ayrı kalan şairin vatanına duyduğu hissiyatı etkilememiştir. Hz. Muâviye b. Ebû Süfyan (r.a.) ile evlendiği için memleketinden ayrılmak zorunda kalan Kelb kabilesinden Meysûn bint Bahdel (ö.700) o zamanın şartlarına göre standardı yüksek bir ortamda yaşıyor olsa bile gurbette yaşamının zorluğunu, vatan hasretini ve özlemini şiirinde ifade etmiştir:

Benim için ruhların çırpındığı bir ev,
muhteşem bir saraydan daha sevilmelidir.¹⁰³

لَبِيتُ تَخْفُقُ الْأَرْيَاحُ فِيهِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قَصْرِ
مُنِيفٍ.

Abbasi döneminde vatan kavramının ifade ediliş biçimi önceki dönemlerden daha kapsamlı ve estetik yapıdadır. O dönemin şairleri anılarını ve yoğun vatan özlemlerini somutlaştırmada ustalaşmıştır. Havran şehrinin Ceydûr kasabasında doğan Ebû Temmâm Habib b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 846) şöyle söylemiştir:

1- Kalbini aşktan dilediğin yere kaydır, sevgi

1. نَقْلُ فُؤَادِكَ حَيْثُ شِئْتَ مِنْ

¹⁰⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl İbrahim el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahih-i Buhari* (Beyrut: el-Metbeti'l-Asriyye, 2003), 4/109.

¹⁰¹ Yasin Kahyaoğlu-Fatma zahra Mısır, "Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı", *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Kars* 6/12; (2019), 74.

¹⁰² İlya Selim el-Havi, *Şerh Dîvân el-Ahtal* (Beyrut: Dârü's-Sakafe, 1979), 278.

¹⁰³ Ali Muhammed Muhammed es-Sa'labi, *Muâviye İbn Ebû Süfyan Şahsiyetühu ve Âsrihi* (Kahire: Daru'l-Endülüs el-Cedide, 2008), 1/26.

ancak ilk sevgiliye mahsustur.

الْهَوَى مَا الْحُبُّ إِلَّا لِلْحَبِيبِ الْأَوَّلِ.

2- Delikanlı dünyada nice evlere konar ancak

2. كَمْ مَنْزِلٍ فِي الْأَرْضِ يَأْلَفُهُ

özlemi daima ilk evedir.¹⁰⁴

الْفَتَى وَحَنِينُهُ أَبَدًا لِأَوَّلِ مَنْزِلٍ.

Abbasi döneminin refah düzeyi önceki dönemlere kıyasla daha olumlu bir hale gelmiştir. Şehirleşmenin yoğunlaşmasıyla beraber hayatın her alanında önceki dönemlere göre niteliksel bir sıçrama yaşanmıştır. Abbasiler dönemini farklılaştıran en önemli unsur, farklı milletlerin birbirine karışmasıdır. Böylece şairler şiirlerini yazarken vatan kavramını daha da içselleştirerek ele almışlardır. Bireyin kişisel çevresi ile sınırlanmayan vatan kavramı toplum ruhunun gelişmesiyle daha da netleşmiştir. İbnü'r-Rûmî diye tanınan Ebû'l-Hasan Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî (ö.896) vatanı hakkında söyle demiştir:

Bir vatanım var satmayacağıma söz verdim,

لي وطنٌ آليتُ ألا أبيعَهُ وألا أرى غيري له

ömür boyunca benden başka kimse

الدهرَ مالكا.

sahiplenmeyecek.¹⁰⁵

Arapların vatan hasreti Endülüs'te de devam etmiştir. Endülüs'ün çekici doğası ve güzelliği olsa da Arap şairi vatan özlemini şiirlerine yansıtmıştır. Kureyş Şahini olarak adlandırılan Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu Abdurrahman ed-Dâhil b. Muâviye b. Hişâm (ö.788) Abbasilerin tehdidinden kaçarak Endülüs'e gitmek zorunda kalmıştır. Yolda giderken Endülüs'te gördüğü bir hurma ağacı ona özlediği yurdunu hatırlatmış bu durum üzerine bu şiirini dillendirmiştir:

1-Rusafa'nın ortasında, hurma diyarından

1. تَبَدَّتْ لَنَا وَسَطُ الرُّصَافَةِ نَخْلَةً تَنَائَتْ

uzakta bir hurma ağacı göründü bize.

بِأَرْضِ الْعَرَبِ عَنْ بَلَدِ النَّخْلِ.

2-Dedim ki bana benziyorsun aile ve

2. فَقُلْتُ شَبِيبِي فِي التَّغْرُبِ وَالنَّوَى وَطُولِ

çocuklarımdan uzun ayrılık gurbet uzadı.¹⁰⁶

التَّنَائِي عَنْ بَنِي وَعَنْ أَهْلِي.

Memluk döneminde bir takım siyasi olaylar nedeniyle vatan kavramı bir şekilde şiire hâkim olmuştur. O dönemde birbirini takip eden siyasi olaylar bu duruma etki etmiştir. Bahâeddin Zühayr b. Muhammed b. Alî el- Mühellebî el-Behaî (ö.1258) vatanı Şam'ın başına gelen Moğol felaketini şöyle anlatmıştır:¹⁰⁷

1-Üzüntüm o sur ve güzellikleredir olayların

1. لَهْفِي عَلَى تِلْكَ الْبُرُوجِ وَحُسْنِهَا حَفَّتْ

afeti onu sardı.

¹⁰⁴ Muhyeddin el-Hayyat, *Dîvân Ebi Tamam et-Tai* (toronto: Toronto üniversitesi, 1973), 457.

¹⁰⁵ Nazım Raşid, *el-edebi 'l-A 'rabi fi 'l-A 'sri 'l-Abbâsî* (Musul: Dârü'l-Kütübi li-Tibâ' ve'Neşr, 1989), 27.

¹⁰⁶ Ebî Abdillâh Şihâbüddin Yakut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cem'l-büldân* (Beyrut: Dar İhya'ül'-Kütub'el-Ârabi, 1996), 3-4/406.

¹⁰⁷ Ebû'l-Fadl Bahaeddin Zühayr, *Dîvân Bahaeddin Zühayr* (Beyrut: Dar Beyrut, 1964), 204.

بِهِنَّ طَوَارِقَ الْحِثَانِ.

2-Şam vadisine ve nezaketine olan üzüntüm
odur ki sanki (geyiği güzelliği) ateşle
değiştirdi.

2. لَهْفِي عَلَى وَاْدِي دِمَشْقَ وَلَطْفِهِ وَتَبَدَّلَ
الْغَزْلَانِ بِالنَّيِّرَانِ.

Selçuklu döneminde Moğol istilası İslam topraklarını parçalamıştır. Selçuklu döneminde iç karışıklık sonucu asıl vatanı Hille’yi terk etmek zorunda kalan Safiyyüddin el-Hillî (ö. 1348) yerleştiği Mardin’i vatanı olarak övmüştür:

1-Yoğun bulutlar seni engellese bile
dostlarını geçemezler ey Mardin.

1. لَيْنٌ وَهِيَ عَقْدُ السَّحَابِ الثَّمِينِ فَلَا عَدَا
رَبْعَكَ يَامَارِدِينَ.

2-Mardin öyle bir şehirdir ne ikliminde ne de
halkında kötülük göremezsin.¹⁰⁸

2. مَدِينَةٌ لَمْ تَرَفِي جَوْهَا جَوْرًا وَلَا فِي
أَهْلِهَا مَارِدِينَ.

Arap edebiyatında “inhibitat” olarak adlandırılan dönem Bağdat’ın Moğollar tarafından işgaliyle başlamıştır. Napolyon’un 1798’de Mısır’ı işgal etmesine kadar aynı isimle anılmıştır. Bu dönem her ne kadar bu isimle adlandırılrsa da aslında edebi değeri olan eserler yazılmıştır. Verdiğimiz son örnekte görüldüğü gibi bu dönemde yaşayan Safiyyüddin el-Hillî (ö. 1348), Osmanlı döneminde Molla Osman el-Mevsılî (ö. 1840) gibi şairler edebi değeri yüksek şiirler yazmışlardır. Yine Osmanlı dönemi *Dîvân* şairleri arasında yer alan İbn Ma’tûk el-Mûsevî el-Hûveyzî (ö.1676) *Dîvân*’ında vatanın önemine şu şekilde değinmiştir:

1-Vatanın güzel rahatlığını ve gölgesini
(hükümünü) uzatsın.

1. فَلَا بَرَحْتُ دِيَارَكَ مَوْثِقَاتٍ وَرَوْحُ غُلَاكِ
مَمْدُودَ الظِّلَالِ.

2-Güneşlerin, yok olma dairesinde yer alsın
da parlaklığını devam etsin.¹⁰⁹

2. وَلَا زَالَتْ شُمُوسُكَ مُشْرِقَاتٍ بِدَائِرَةِ
الزَّوَالِ بِلَا زَوَالٍ.

Bu şiirden de anlaşıldığı gibi Osmanlı topraklarının ücra yerlerinde Arap şiiri ve edebiyatı devam etmiş, ümmet ekseninde vatan teması işlenmiştir. Modern çağda vatan kavramı, pek çok farklı düşünsel ve felsefi kalıplara bürünmüştür. Bu dönemdeki vatan kavramının İslam dünyasında bugünkü siyasal-sosyal içeriği kazanması, Batı kaynaklı ulus devlet fikrinin etkisiyle oluşarak 19.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır.¹¹⁰ Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Arapların yaşadıkları topraklarda bağımsızlık ve hürriyet vaadiyle kendilerine verilen sözlerle beklenti olmuştur. Bu da tek çatı altında Arap ulusu, birleştirilmiş

¹⁰⁸ Safiyyüddîn el-Hillî, *Dîvân Safiyyüddîn el-Hillî* (Beyrut: Darü’s-Sabır, 2016), 244.

¹⁰⁹ Mohammad Mohammadi, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Şihabuddin İbn Matuk el-Huveyzi ve şiirleri* (Konya: Necmettin Erbakan, Doktora Tezi, 2023), 28.

¹¹⁰ Mustafa Çağrıcı, “Vatan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/563.

bir Arap vatanı olmasını gerektiriyordu. Ancak küçük, zayıf, dışa bağımlı devletler, birbirinden koparılmış 22 devlete bölünmüş; işgalcilerin projeleri dâhilinde sömürülmüştür. Bu durum savaştan muzdarip olan Zirikli gibi şairleri derinden etkilemiştir. Bölünme, kriz ve savaş yaşayan bu vatan toprakları bazı Arap şairleri harekete geçmiştir. Anavatanlarında karşılaştıkları zorluklar nedeniyle kendi acı ve kederlerini şiirleriyle dile getirmişlerdir.¹¹¹

3.3. Zirikli'nin *Dîvânı*

Çoğunluğunu, vatan temasını ve Arap milliyetçiliğini konu alan şiirlerin oluşturduğu eseridir. Bu eserde ayrıca sosyal meseleler ve aşk üzerine yazdığı şiirlerde yer almaktadır.¹¹² Zirikli; 410'a yakın şiirinin bulunduğu bu *Dîvân*'ın yazımına 1910'lu yıllarda başlamış, hayatının sonlarına kadar yazmaya devam etmiştir. *Dîvân*'daki şiirlerin çoğunun altında nerede ve hangi tarihte yazıldığı Zirikli tarafından kayıt altına alınmıştır. *Dîvân*'daki şiirleri genellikle beş ile yirmi beyit arasında olup çok azı bu sayının altında veya üstündedir. Zirikli şiirlerini konularına veya tarihlerine göre düzenlemeyerek herhangi bir sisteme bağlı kalmamıştır. Zirikli bu eserde yer alan vatan şiirlerini daha çok o dönemde yazmıştır. Bu eserin ilk basımı 1925'te olmuştur. Vefatından sonra 1980-1993 yılları arasında kendi eserlerinden *مَجْدُلِينَ وَالشَّاعِرِ* "*Mecdûlîn ve Şair*" adlı eseri *Dîvân*'a eklenmiş ve sonuna başka şairlerin yazmış olduğu mu'âradat şiirleri eklenerek yayımlanmıştır. Bu çalışmada Beyrut'taki Muessetü'r-Risale matbaasının 2001 yılında basmış olduğu bir ciltlik *Dîvân ez-Zirikli el-Âmalü eş-Şi'riyeti'l-Kamile*'nin birinci baskısından yararlanılmıştır.

Dîvân'ında yer verdiği konular arasında en çok vatan aşkı, vatan topraklarında sosyal ve ekonomik durum ele alınmıştır. Ayrıca düşmana ve işgalcilere karşı vatanı müdafaa etmek ve düşmanla mücadele konuları işlenmiştir. Zirikli eserde Arap halkının topraklarını işgal eden İngiliz ve Fransızlara karşı yürütülen mücadelede etkili olan savaşçıları övmüş, vatanları uğruna canlarını feda eden şehitlere rahmet okumuş ve methiyeler dizmiştir.¹¹³ Zirikli; *Dîvân*'ında sadece Suriye ve Arap halkının cesaret ve fedakârlık örneklerini vermemiş, uzakta olan ve işgalci İngilizlere karşı cesurca savaşan Hindistan hilafet hareketinin ileri gelenlerine de methiyeler yazmıştır. Zirikli eserinde Balkan Savaşları'na ve İkinci Dünya Savaşı'na değinmiştir. 21 Mart 1968'deki Keramet Savaşı sırasında *Fedailer* adlı şiiri ve 1973'teki Arap-İsrail Savaşı ile ilgi yazdığı şiirleri de *Dîvân*'ına eklemiştir.

¹¹¹ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/125.

¹¹² Ahmed Alâvîne, Hayreddin Zirikli 184.

¹¹³ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/15.

Dîvân'ında ilk sayfalarda yer almasa da Zirikli'nin bilinen ilk şiirleri 1911 yılında yazdığı “*Çocukluluk Şiirinden*” “*عَامٌ جَدِيدٌ*” “*Yeni Bir Yıl*” ve “*أَيُّهَا الْجُنْدِي*” “*Ey Asker*” adlı şiirleridir.¹¹⁴ Onun son şiiri ise Kahire’de yatağı yanında bulunan ve ölümünden üç gün önce yazdığı anlaşılan şiirdir. Bu şiiri *Dîvân*'ında son sayfada şu şekilde başlamaktadır:¹¹⁵

Bahar bülbülü öterek dünya ne zaman
süslenecek, bu feryattan sonra.¹¹⁶

مَتَى تَتَبَرَّجُ الدُّنْيَا وَيَشْدُو هَزَارَ رَبِيعَهَا بَعْدَ
النَّحِيبِ.

3.4. Zirikli'nin Vatan Şiirleri

Vatan teması eski çağlardan bu yana edebiyatta yer edinmiş önemli bir temadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi Arap edebiyatının her safhasında vatan ile ilgili şiirler yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile birlikte Arap dünyasında da parçalanmalar olmuştur. Bu süreçte Zirikli'den önce vatan ile ilgili şiir yazan, işgalci ve sömürgecilere karşı toplumun kalbindeki duygulara ilk tercüman olan Mısırlı vatan şairi Hafız İbrahim'dir.(1932)¹¹⁷ Ancak Hafız İbrahim daha çok Mısır ve Suriye özelinde şiirler yazmıştır. Zirikli ise vatani dar bir bölge olarak görmeyen şairlerden biridir. *Dîvân*'ı okuyan herkes genel olarak Arapların sorunlarının Zirikli'nin şiirine yansıdığını görecektir. O Suriye'nin sorunlarına değindiği gibi Mısır, Filistin, Cezayir, Fas ve Suudi Arabistan'ın sorunlarına da değinmiştir. *Divan*'ındaki vatan şiirleri adeta bütün Araplara vefa mahiyeti taşımaktadır.¹¹⁸ Zirikli için vatan uğruna mücadele eden herkes vatan kadar değerlidir. Nitekim Zirikli'nin mersiyelerinde İngilizlere karşı mücadele eden 1919 devriminin lideri Mısırlı Sâ'd Zağlul (ö. 1927) ve Lübnanlı şair Esâd Dağır (ö.1935) gibi kişiler yer almıştır.¹¹⁹

Hayreddin Zirikli hayatı boyunca birçok konuda şiirler yazmıştır. Ancak vatan teması onun dünyasında ayrı bir öneme sahiptir. Şiirlerinde vatan hakkındaki düşünce ve temennilerini dile getirirken vatanın içinden geçtiği sıkıntılı süreçlere şiirleriyle ağlamış, geçmiş ile kendi dönemi arasında kıyaslar yapmıştır. Şair doğduğu vatan topraklardan başlayarak çocukluğu zamanındaki vatanından bahsetmiştir Hayatının daha sonraki yıllarında vatan kavramının kapsamını genişletmiştir.¹²⁰

¹¹⁴ Zirikli bu şiirin İstanbul'daki Üsküdar'a gider iken adlı şarkının melodisi ile söylenir söylemiştir.

¹¹⁵ Ahmed Alâvîne, Hayruddin ez-Zirikli 1/115.

¹¹⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/367.

¹¹⁷ Şavki Dayf, *Fusûl fi-Şi'ri ve Nakdihi* (Kahire: Dalû'l-Maa'rif, 2008), 268.

¹¹⁸ Hayreddin Zirikli *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/216.

¹¹⁹ Ahmed Alâvîne, Hayruddin ez-Zirikli 1/112.

¹²⁰ İmad Muhammed Hamraa, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir l'İlm* (Abu Dabi: Darü'l-Kütub'l-Vataniye, 2015), 25.

Zirikli'yi vatan şiirlerini yazmaya sevkeden nedenler arasında genelde Arap milliyetçiliği özelde ise Suriye topraklarında yaşanan acı olaylardan etkilenmesi gelir. Bunun neticesinde onun şiirlerinin millilik ve vatan sevgisi bakımından çok zengin olduğu görülmektedir.¹²¹ Edebiyatçı Dr. Mahmut er-Rabdavi (d. 1932) Zirikli'nin 20. yüzyılda milli şiirin öncüsü olduğunu söylemiştir.¹²² Hayreddin Zirikli'nin vatan şiirleri ile tanınması¹²³ nedeniyle bu çalışmada şairin bu şiirleri incelenmiştir. Ayrıca Zirikli'nin vatan teması dışında yazdığı şiirlerin bir kısmı da vatan sevgisi nüveleri taşımaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada bu meyandaki şiirlere de değinilmiştir.¹²⁴

Zirikli için vatan toprağı çocukluğunda ona kendi tabiriyle beşik olmuş, gençlik ve yaşlılık dönemlerinde ise gölgesine sığındığı bir sığınak olmuştur. Zirikli kalbini ve zihnini vatanıyla doldurmuş, onun yücelmesiyle gururlanmış, onun maruz kaldığı felaketlerle üzülmüştür. Zirikli'yi hayata bağlayan temel unsurlardan biri de vatanıdır. Zirikli'nin şiirlerinde vatan sevgisi büyük saplantı halini almıştır.

Eğer benim için vatanımı put olarak

لَوْ مَثَّلُوا لِي مَوْطِنِي وَتَنَا لَهَمْتُ أَنْ أَعْبُدَ

gösterecekler o puta tapmayı önemserdim.¹²⁵

ذَلِكَ الْوَتْنَا.

Diyecek kadar ileri gitmiştir. Vatan topraklarını her daim bütün dünya ülkelerine tercih etmiştir. O geç saatlere kadar vaktini ancak sevdiği vatanının sorunlarıyla geçirmiştir. Zirikli; kafiyeli vatan şiirlerini yazarken Arap halkını uyandırmış, her tarafı saran çaresizliğe karşı şiirleriyle çare olmaya çalışmıştır. Zirikli'nin vatan temalı şiirleri ele alındığında şairin yaşadığı üç döneme mukabil geldiği görülmektedir: Arap topraklarındaki Osmanlı dönemini kapsayan gençlik dönemi, Batı ülkelerinin Arap topraklarını işgal dönemi ve Filistin'deki Siyonist varlığı dönemleridir.¹²⁶

3.4.1. Gençlik Dönemi Vatan Şiirleri

Zirikli hayata gözlerini açtığında Osmanlı Devleti Suriye ve Arap topraklarına hâkimdi. Bu dönemde şair siyasal aktivitelerde bulunmuş, vatanına ve milletine olan bağlılığının boyutunu ifade ettiği eserler sunmaya çalışmıştır. Zirikli ulusal şiirin öncülerinden olmuş, yazdığı şiirlerle gençlerin coşkısına destek olmuştur.¹²⁷ Osmanlı

¹²¹ dr.Sâmi el-Kayâlî, *el-Edebu 'l-Arabiyyu 'l-Mü 'asir fi-suriye* (Halep: Mwtab' el Hadis, 1957), 262.

¹²² Muhammed er-Rebdavi, "Vefatından sonra 30.yıl Suriye e'Savra gazetesi", *Suriye e'Savra gazetesi* (2008), blm. Kültür sayası, sy 11.

¹²³ Abdullâh bin Selim e'Reşid, *Recül-e 'Sina' ateyn Şefik Cebri* (Riyad: Mekte-e'Risale, 1994), 91.

¹²⁴ Abdullâh bin Selim e'Reşid, *Recül-e 'Sina' ateyn Şefik Cebri*, 91.

¹²⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/21.

¹²⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/21.

¹²⁷ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa 'ir-l 'İlm*, 8.

yönetiminde birçok olumsuzluklara rağmen Zirikli'nin bu dönemdeki yönetime karşı şiirsel çalışmaları çok az görülmektedir. *Dîvân*'ın her iki baskısında da (Kahire ve Beyrut baskıları) Osmanlılara yönelik yazdığı birkaç beyitte çevresini adaletsizliğe karşı mücadele etmeye çağırmıştır. Ancak bu şiirlerin tam olarak eleştiri içermediği açıktır.¹²⁸ Dr. Sami ed-Dahhan, Zirikli'nin Osmanlı hükümeti hakkındaki şiirlerinin az olmasının nedenini başka bir sebebe bağlamaktadır. Ed-Dahhan, Zirikli'nin Osmanlı dönemindeki gençlik şiirlerinin evinde çıkan yangında telef olduğu için bilinmediğini savunmaktadır.¹²⁹ Ancak araştırmacı yazar İmad Muhammed Hamra, Zirikli'nin bazı şiirlerinde Osmanlı'yı eleştirdiğini ifade etmiştir. Zirikli'nin bu şiirlerinin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti ile ilgili görüşünün özeti mahiyetinde olduğunu söylemiştir.¹³⁰

Zirikli henüz on sekiz yaşında Şam'dayken 1911 yılında *أَيُّهَا الْجُنْدِي* Ey Asker" adlı ilk şiirini yazmıştır. O bu şiirinde genç olmasına rağmen Osmanlı topraklarının sınırını vatan olarak görmüştür. Şiirinde vatan için mücadele ve onun savunulmasının ehemmiyetine değinerek şartlar ne olursa olsun vatan toprakları müdafaa edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹³¹

أَيُّهَا الْجُنْدِي

1-Ey asker vatanın sınırlarını savun.

1. أَيُّهَا الْجُنْدِي دَافِعْ عَنِ حِمَى
الأوطان.

2-Geyik boynuzu, topraklar veya kayın
çubuğuyla.

2. بِالظَّبْيِ أَوْ بِالْمَدَافِعِ أَوْ بِغُودِ الزَّانِ.

3-Savaş bir dalaştır yaşam ya da ölümdür.

3. إِنَّمَا الْحَرْبُ نَزَالٌ فَحَيَاةٌ أَوْ مَمَاتٌ.

4-Savaşta ne bir söz ne bir sakinlik ne de
öğüt vardır.

4. لَيْسَ فِي الْحَرْبِ مَقَالٌ أَوْ هُدَاةٌ
أَوْ عِظَاتٌ.

5-Savaş ancak cesurların gururlandığı bir
alandandır.

5. مَا الْوَعَى إِلَّا مَجَالٌ فِيهِ تَعَتَّرُ الْكُمَاةُ.

6-Kölelere saygı duyan ve acıdan korkanlar
aşağılanır.

6. ذَلَّ مَنْ هَابَ الرَّقَاقَا وَاحْتَشَى الْمُرَّانُ.

7-Akranlarını şaşırtacak şekilde harekete

7. عَزَّ مَنْ هَبَّ أَنْطِلَاقًا يَصْدِمُ الْأَقْرَانَ.

¹²⁸ Dr. Necah el-Âttar, *ilm 'l-Â'lam Hayreddin Zirikli* (Dimaşk: Suriye Kültür bakanlığı, 1977), 1/26.

¹²⁹ Sami ed-Dahhan, *eş-Şi'r'l-Hedis fi'l-İklîm ea-Suri* (Kahire: Cami ed-Duvelil Arabiyye, 1999), 158.

¹³⁰ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir-l'İlm*, 26.

¹³¹ Zirikli bu şiirin İstanbul'daki Üsküdar'a gider iken şarkısının nağmesi ile söylenir söylemiştir;

geçen şerefli olur.

8-Ey genç asker hazırlan zafer günü göründü.

8. يَا فَتَى الْجُنْدِ تَاهَبْ إِنَّ يَوْمَ الْفَوْزِ لَا خ.

9-Kaldır kılıcını silahını bileyerek bin.

9. أَنْ أَنْ تَهْجُمَ فَارْكَبْ شَاهِرًا أَمْضَى
سِلَاحْ

10-Onlar senin şerefini çaldılar, sende
öfkelen ve savaşmak için öne çık.

10. سَلْبُوكَ الْمَجْدَ فَعُضِبَ وَتَقَدَّمَ
لِلْكَفَاحِ.

11-Saldırmadan hançerlemeden hiçbir kimse
zafere ulaşamaz.

11. لَا يَحُورُ الْمَجْدَ إِلَّا هَاجِمٌ طَعَانُ.

12-Halklar arasında tehlike meydanına
atılmayan kimse alçalır.¹³²

12. هَانَ فِي الْأَقْوَامِ مَنْ لَا يَقْحَمُ
الْمَيْدَانَ.

Zirikli bu şiirinde daha genç yaşında iken vatan müdafaasının gerekli olduğunu söylemiştir. Eldeki imkânlar ne olursa olsun müdafaanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır. “Geyik boynuzu” ve غُودَ الزَّانِ “kayın çubuğuyla” dahi olsa mutlaka vatanın savunulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Savaşmanın bir dalaşmadan ibaret olduğunu, bunun neticesinde kazanma ya da ölüm olabileceğini söylemiştir. Savaş bir manada sözün bittiği yerdir. Dolayısıyla şair buna işaret olarak nutuk ve konuşmalar yerine eldeki imkânları kullanarak can ve mal ile savaşmanın önemli olduğunun altını çizmiştir. Zirikli vatanında şerefiyle yaşamak isteyen herkesin işgalcilere tereddüt etmeden karşılık vermeleri gerektiğini söylemektedir. Şair genç askerleri savaşmaya teşvik ve onları cesaretlendirmek için onlara zaferin yakın olduğunu ilan etmektedir. Ayrıca şair vatan mefhumunun kişinin şerefi olduğunu, bu şeref elinden alındığı halde savaşmayan kimseler alçalacağını vurgulamıştır. Her kim zafere ulaşmak istiyorsa savaşta bedel vermesi gerekir. “Saldırarak seni yok etmeye çalışanlara karşı sen de öfkeyle savaşmalısın çünkü halklar nezdinde savaş meydanına atlamayanlar alçalmış olacaktır.” diyerek vatan gençlerine uyarıda bulunmuştur. Zirikli’nin bu şiirde vatan kavramı ile işaret ettiği Osmanlı topraklarının tamamıdır. Zira şiirin yazıldığı dönemde Arapların devletleşmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda bu şiirin bütün Osmanlı gençlerine hitaben yazıldığı düşünülmektedir.

Zirikli 1911 yılında Şam’da yazdığı *أوطاننا* “Vatanımız” adlı şiirini daha genç olmasına rağmen etkili bir üslupla yazmıştır. *O bu şiirinde vatan konusunda hassasiyetinin*

¹³² Hayreddin Zirikli *Dîvânu’z-Zirikli*, 1/310.

yanı sıra okurların dikkatini çekmek ve muhattaplarına empati yaptırmak adına tekil zamiri ي yerine نَا çoğul zamiri kullanmıştır.

أوطاننا

1. Vatanımız vatanımız tutku ve hatıraların merkezi. 1. أوطاننا أوطاننا مَهْوَى الْهَوَى وَالذِّكْرِيَّاتِ.
2. Yücelik ve övünmenin beşiği, müreffeh çağların sembolüdür. 2. مَهْدُ الْعَلَاءِ وَالسَّنَا رَمَزُ الْعُصُورِ الزَّاهِرَاتِ.
3. Maviliğiyle karanlığı dağıttı, izleyenlere bir yıldız gibi göründü. 3. يَجْلُو دُجَى زَرْقَاءِهَا نَجْمٌ بَدَا لِلنَّاطِرِينَ.
4. Onun karanlığında şaşkınlara hidayetten başka bir şey görmezler. 4. مَا لَاحَ فِي ظَلَمَاءِهَا إِلَّا هُدًى لِلْحَائِرِينَ.
5. Ülkemiz için yaşarız canlarımızı ona feda ederiz. 5. أوطاننا نَحْيَا لَهَا وَنَفْتِدُهَا بِالنَّفُوسِ.
6. Onun prangalarını sökmezsek içimize güneş doğmaz. 6. إِنْ لَمْ نَزَحْ أَغْلَالَهَا لَا طَلَعَتْ فِيْنَا الشَّمْسُ.
7. Asırlar boyunca dünya üzerindeki etkileri korunmuştur. 7. أَثَارُهَا فِي الْعَالَمِينَ صَيَّنَتْ عَلَى كَرِّ الْعُصُورِ.
8. Dikkatle bakanlara açıklayıcıdır onun ışığı ebedileşti. 8. وَضَّاحَةٌ لِلْمُجْتَالِينَ قَدْ خُلِدَتْ هُدًى وَنُورٌ.
9. Ülkemizle yükseliyoruz parlayan yıldızlar coşmuştur. 9. أوطاننا نَسْمُو بِهَا هَامَ النُّجُومِ النَّيِّرَاتِ.
10. Onun sevgisinde onun için yaşıyoruz sevgi ışık ve hayattır.¹³³ 10. نَحْيَا لَهَا فِي حُبِّهَا وَالْحُبُّ نُورٌ وَحَيَاةٌ.

Bir önceki şiirde olduğu gibi yazılma tarihi itibari ile Zirikli Osmanlı Devleti sınırlarında yaşamaktadır. Dolayısıyla bu şiirinde أوطاننا kelimesi ile Osmanlı Devleti'ni kastetmektedir. Vatanını yücelten ifadeler kullanmıştır. Şair bu mısralarda vatanı tutkulu hatıraların merkezi olarak görmüş, ülkesi ile övünürken vatanını yücelik ve müreffeh çağların sembolü olarak tarif etmiştir. Karanlıkta kalan bir insan yıldızlara bakarak yönünü

¹³³ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/289.

bulmaktadır. Şair bu şiirinde vatanını yıldızlara benzetmektedir. Ona göre *النجوم* ve *يَجْلُو* kelimeleriyle kişi karanlıktan gün yüzüne vatanı sayesinde çıkacaktır. Dolayısıyla vatan yolunu kaybedenler için yol gösterici, karanlıkta kalanlar için aydınlatıcı özellik taşımaktadır. Şair vatan toprakları üzerinde yaşayanların rahata kavuşmasının ancak vatan üzerindeki kısıtlamaların kaldırmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Şair *أَغْلَا لَهَا* ”*Prangalarını sökmezsek.*” gibi ifadelerle o dönemde Osmanlı Devleti’nin çekmiş olduğu ekonomik ve siyasal sıkıntıları kastetmektedir. Zira Osmanlı Devleti birçok Avrupa devletine borçlanmıştır. Avrupa devletleri alacaklarını tahsil etmek için Düyun’u Umumiye teşkilatını kurarak Osmanlı Devleti’ni kısıtlamıştır.¹³⁴ Şair bu durumu göz önüne sermek için kişileştirme yaparak insan için kullanılan prangalar kelimesini vatan için kullanmıştır. Vatan için yapılan fedakârlığın sıradan bir iş olmadığını, bu fedakârlığın adeta sevgi ve hayatla eş değer olduğunu belirtmiştir.

Zirikli’nin vatan temasını işlediği bir başka şiiri de 1912’de gençlik yıllarında Şam’da yazdığı *هَيَّا بِنَا* “*Haydi Hep Beraber*” adlı şiirdir. Zirikli bu şiirinin farklı ritimlerde söylenebileceğini ifade etmiştir.¹³⁵

هَيَّا بِنَا

1-Ceylan ve kırmızı kına nerede ya ölüm ya da muradına erme.

1. أَيْنَ الطَّبْىِ أَيْنَ الْقَنَا الْمَوْتُ أَوْ نَيْلُ الْمُنَى.

2-Hançerlenme gününde nazik esmer ailemizden haber ver.

2. نَبِئْ دَوِي السَّمَرِ الدَّانَ عَنِ الْيَوْمِ الطَّعَانِ.

3-Ben ve zaman bir an uyusak da o bizi uyandıracak.

3. أَنَا وَإِنْ نَامَ الزَّمَانُ حِينًا فَقَدْ يَصْحُوبُنَا.

4-Biz şerefli Arapların çocukları işimiz sözümüzü yerine getirmektir.

4. نَحْنُ بَنِي الْعَرَبِ الْكِرَامِ مِنْ شَأْنِنَا حِفْظُ الدِّمَامِ.

5-Misafirimize zarar mıdır, bizim misafirimize kim zarar verebilir?

5. وَضَيْفُنَا مَا إِنْ يُضَامَ وَمَنْ يُضِيْمُ ضَيْفُنَا.

6-Akıl sahiplerine sorun, onlar bizim söze sadıklığımıza şahittirler.

6. سَلِ النَّهْيَ فَهِيَ الشُّهُودُ تَعَزُّوْا لَنَا صِدْقَ

¹³⁴ Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, “Düvün-ı Umûmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/62.

¹³⁵ Hayreddin Zirikli *Dîvânü’z-Zirikli*, 1/25.

الْوَعْدُ.

7-Vefaya ahdi sorun, bizden başka kimseye
ait mi?¹³⁶

7. سَلِ الْوَفَاءَ بِالْعُهُودِ هَلْ يَنْتَمِي إِلَّا لَنَا.

Zirikli Arap şiirinde çokça zikredilen iki simgeyi bu şiirinde zikretmiştir. Şair şiirin başında الطُّبَى “ceylan” ve الْقَنَا “kırmızı kına” nerede diyerek vatanın bir ceylan ve kına gibi olduğunu söylemiştir. Vatanı ceylana benzetmekle ona ulaşmayı ve onu sevmeyi yüceltmektedir. الْقَنَا “kırmızı kına” ifadesiyle de vatanın güzelliğine işaret etmektedir. Şaire göre bu güzel vatan uğruna mücadele etmek ve ona ulaşmak gerekir. Ona ulaşılabilmesi şaire göre ölümle eş değerdir. Her ne kadar bir zaman diliminde Müslümanlar uyusa da bir dönemde de uyanış olacağını ve ümitli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Şair Müslüman toplumları içinde Arapların temayüz eden iki özelliğine vurgu yapmıştır. Bunlardan birincisi verilen sözün yerine getirilmesidir. Diğer de Arapların misafirperverlik konusunda ileri olmalarıdır. Şair bu tezlerini desteklemek amacıyla okuyucuyu tarihteki şahitlere havale etmektedir. Zira kaynaklara bakıldığında Arapların bu iki konuda üstün meziyetlere sahip olduğu görünmektedir.¹³⁷ Şair Arapların bu özellikleriyle gurur duyduğunu ifade etmiştir.

Zirikli Osmanlı Devleti topraklarına yapılan saldırıları şiirinde ele almıştır. Bu meyanda şair Osmanlı Devleti lehine şiir yazmıştır. 1912’de birtakım Balkan devletleri Osmanlıya karşı savaş açmıştır.¹³⁸ Şair bu şiirlerinde vatan kavramıyla yine Osmanlı Devleti’nin topraklarını kastetmektedir. Osmanlının Balkan Savaşı ile ilgili 1912’de فِي حَرْبِ الْبُلْقَانِ “Balkan Savaşında” adlı şiirinde şunları ele almıştır;

فِي حَرْبِ الْبُلْقَانِ

1-Allah büyük evi isyan ederek bombalayan
ellere karşı bana yeter.

1. حَسْبِيَ اللَّهُ مَا لِأَيْدِي الْقَضَاءِ قَازِفَاتٍ رُبْعِ
الْهَدَى بِالشَّقَاءِ.

2-Bu şan ufuklarını düşüren bir andır, bazen
haysiyetli bir kavmi istila eder.

2. هِيَ أَنَا تَهْوِي بِأَفَاقٍ مَجْدٍ وَهِيَ حِينًا
تَجْتَاحُ شَعْبَ إِبَاءِ.

3-Keşke şiirim güçlü olanın zayıflara karşı
bizi yok etmek mi istiyorlar?

3. لَيْتَ شِعْرِي هَلْ لِلْقَضَاءِ عَلَيْنَا نَارُ ذِي
قُوَّةٍ عَلَى ضُعَفَاءِ؟

¹³⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü’z-Zirikli* 25.

¹³⁷ Süleyman Tülüçü, “Hâtim et-Tâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/472.

¹³⁸ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/22.

4-Dördü, onları şefkatle büyütene düşmanca davrandı, o da onlara bela boynunu uzat.

5-Hazırlıklarıyla ansızın saldırdılar ne var ki o da uzun uykudan sonra uyandı.

6-Dostum babalarının şerefinden söz etmeye tenezzül etmeyen ve zorlananları suçlama.

7-Görkem ve refahından sonra aşağılanma ve boyun eğmekle karşılaşacak vatandaşı ona saldırdı.

8-Ani bastıran alevlerinden şikâyet ederek, daha sıcakına sığınarak onu terk etti.

9-Bu savaş ve taburlar birleşti, geniş alanlarını çokça doldurdu.

10-Şehitlerin kanıyla sulayan topraklara vefalı olmak isteyen nerede?

11-Benim, çöllerin bugün her yeri, vücut parçalarının talep edildiği bir pazar haline geldi.

12-Yâ‘rub¹³⁹ ve Nizar’ın¹⁴⁰ aslanları nerede? Karşılaşma gününün soytarı avları nerede?

13-Piramitlerin (Mısır) Ferûk’ın (İstanbul) kahramanları nerede? Şam ve Bağdat’ın aslanları nerede?

14-Hakk’ın ve vatanların zaferi bütün gayretli cesurları savaşmaya çağırıyor.¹⁴¹

4. أَرْبَعٌ نَأَوَّاتٌ رَبَاهَا الْعَوَادِي وَإِلَيْهَا
إِشْرَابٌ غُنْقُ الْبَلَاءِ.

5. دَهَمَتْهَا عُدَاتُهَا فَاسْتَفَاقَتْ بَعْدَ طُولِ
السُّبَاتِ وَالْإِغْفَاءِ.

6. يَا خَلِيلِي لَا تَلُومَا أَبِيًّا شَاقَّهُ ذِكْرُ
عِرَّةِ الْأَبَاءِ.

7. هَاجَهُ أَنْ يُسَامَ خَسَفًا وَذُلًّا شَعْبُهُ بَعْدَ
سُودْدٍ وَازْدِهَاءِ.

8. تَرَ كُنْهَ دُهْمِ الْخُطُوبِ مُعْنَى مَنْ
لَظَاهَا يُلُودُ بِالرَّمْضَاءِ.

9. هَذِهِ الْحَرْبُ وَالْكَتَائِبُ أَلْبٌ أَفْعَمَتْ كَثْرَةً
فَسِيحَ الْفَضَاءِ.

10. أَيْنَ مَنْ يَبْتَغِي الْوَفَاءَ لِأَرْضٍ قَدْ سَقَى
جَوْفَهَا دَمَ الشُّهَدَاءِ.

11. وَصَحَارِيَّ أَضْحَتِ الْيَوْمَ سُوقًا فِيهِ
رَاجَتْ بِضَاعَةُ الْأَشْيَاءِ.

12. أَيْنَ أَسَادُ يَعْرُبٍ وَنِزَارٍ؟
وَالْبَهَائِلُ الصَّيْدُ يَوْمَ اللَّقَاءِ.

13. أَيْنَ شَوْسُ الْأَهْرَامِ أَيْنَ فُرُوقُ أَيْنَ أَسْدُ
الشَّامِ وَالرُّوْرَاءِ.

14. نُصْرَةُ الْحَقِّ وَالْمَوَاطِنِ تَدْعُو لِلْوَعَى
كُلِّ أَحْمَسٍ.

Zirikli “*Balkan Savaşında*” adlı şiirinde Osmanlı topraklarının sınırlarını vatan savunması çerçevesinde görmüştür. Şair; Ekim 1912’de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve

¹³⁹ Casim Avcı, “Ya‘rubiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/335.

¹⁴⁰ Mustafa Sabri Küçük Kaşçı, “Nizâr b. Mead”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/198.

¹⁴¹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü’z-Zirikli*, 1/100.

Karadağ'dan oluşan Balkan Birliği'nin Osmanlı Devleti'ne karşı başlattıkları Birinci Balkan Savaşı'na değinmiştir. Şair bu savaşın şan ve haysiyeti düşüren bir savaş olduğunu, Osmanlıya karşı içlerinde sanki bir intikam duygusu var olduğunu, oysa o topraklarda çok şehit kanı olduğunu ifade etmiştir. Bu dört devletin kendilerini şefkatle büyüten Osmanlı Devleti'ne düşmanca davrandığını ve saldırılarını ansızın gerçekleştirdiğine işaret etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin de böyle bir saldırıyı beklemediğine “طُولِ السُّبَاتِ وَالْإِغْفَاءِ” ifadeleriyle ima etmiştir. Zirikli atalarının şan ve şerefini unutmanın büyük bir hata olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Balkan Birliği'ni oluşturan milletler bu savaş sonucunda Osmanlı döneminde yaşadıkları görkem ve refaktan sonra aşağılanacaklarını ve başkalarına boyun eğeceklerini iddia etmiştir. Zikredilen bu milletler adeta küçük ateşten şikâyet ederek kaçmaktadırlar ancak Osmanlı Devleti'ne saldırmalarıyla kendilerini daha büyük alevlerin içine atmaktadır. Şair bu savaş meydanını tasvir etmiş, şehitlerin olduğu bu yerlere sadık kalınması gerektiğini ve buraların savunulmasının gerekli olduğunu söylemiştir. O şehirlerin farklı isimlerini zikrederek “Mısır, İstanbul, Bağdat ve Şam'ın kahraman cesurları nerede?” diye sormuştur.¹⁴² Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni oluşturan diğer milletleri özellikle Arapları vatanı savunmaya çağırmıştır.

Zirikli'nin vatan şiirleri 1913'ten sonra önceki yıllara göre farklılık göstermektedir. Arap tarihinde öne çıkan kahraman şahsiyetleri şiirlerinde zikretmesiyle Osmanlılık akımından Arapçılık akımına doğru meylettiği anlaşılmaktadır. Şair kendi milletini yücelten kişileri örnek göstermeye başlamış ve daha çok Arapların yaşadığı toprakları kastederek yeni bir vatan anlayışına yönelmiştir. Zirikli 1913'te Şam'da إلى الرشيد “Reşid'e” adlı şiirinde Abbasilerin beşinci halifesi Harun er-Reşid, (ö. 809) altıncı halifesi el-Emin (ö. 813) ve yedinci halife el-Me'mun'a (ö. 833) hitap ederek şunları söylemiştir:

إِلَى الرَّشِيدِ

1-Ebû'l-Emin Araplar dolup taşan acılarını sana şikâyet ediyorlar.

1. إِلَيْكَ أبا الأَمِينِ الْعَرَبُ تَشْكُوا مَرَارَاتٍ
تَفِيضُ لَهَا الشُّؤُونُ.

2-Kara bulutların art arda geldiği gibi kara musibetler de art arda geldi.

2. نَوَائِبَ مُدْلِهَمَاتٍ تَوَالَتْ كَمَا تَتَعَاقَبُ
السُّحُبُ الدُّجُونُ.

¹⁴² Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/100.

3-(Araplar) Başlarına geleni Me'mun'a
şikâyet ediyor, o ağılamadan önce el- Emin
ağlıyor.¹⁴³

3. إِلَى (الْمَأْمُونِ) تَشْكُو مَا عَرَاهَا وَيَبْكِي
قَبْلَ مَبْكَاهُ (الْأَمِينِ).

Osmanlının son dönemlerinde devletin yaşadığı sıkıntıların Araplara yansımaları dikkate alarak Zirikli'nin bu şiiri yazdığı anlaşılmaktadır. Fransız İhtilali ile başlayan ve dünyadaki birçok halkın etkilendiği milliyetçilik akımının etkisiyle şairin böyle bir şiir yazdığı düşünülmektedir. Şair Arapların eski güçlü reislerini şiirinde yâd ederek Arapçılık akımına yöneldiğinin belirtilerini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan Arapların durumunu şikâyet vasfı altında betimlemiştir. Yaşanılan sıkıntıların ne olduğunu belirtmeksizin şair bir ifade ile Arapların yönettiği devlete duyduğu özlemi ifade etmiştir. İlk beyitlerde Arap halkının yaşadığı acı ve çektikleri zorlukları Harun er-Reşide şikâyet etmiştir. Burada Harun er-Reşid'in künyesi olan Ebû el-Emin tesmiyesini kullanmıştır.

Zirikli daha önceki şiirlerinde Arapların uzun bir süre uykuda olduğuna işaret etmişti. Araplardaki milliyetçilik akımının yükselmesini uykudan uyanış olarak tanımlamaktadır. Şair özgürlüğe olan özlemini ifade etmek amacıyla bu dizeleri yazmıştır. Şair şiirinde Arapların artık pasifliğe tahammül edemediğini ve üstü kapalı olarak harekete geçme zamanı geldiğini vurgulamıştır. Zirikli gençlik döneminde Arap gençlerini ayağa kaldırmak için şiirler yazarak cesaretlendirmeye çalışmıştır. Bu dizelerde milliyetçi bilinç ve birlik çağrısı yaparak Arap milletini özgürlük ve onur mücadelesine davet etmiştir. Bu meyanda أَشْبَالُ قَحْطَانِ “Kâhtan Aslanları” adlı şiirini 1914 yılında yazmıştır. Zirikli bu şiirini Beyrut'ta Nâbulsî Gençlik Derneğinin açılış töreninde okuduğunu belirtmektedir aynı zamanda¹⁴⁴ Zirikli bu şiiri 8 Haziran 1914'te Beyrut'ta “el-Mufid” gazetesinde yayımlandığını söylemiştir.¹⁴⁵

أَشْبَالُ قَحْطَانِ

1-Suçlamayı kısa tut, suçlamanın amacı acı
ve kederi göğse gömmektir.

1. أَقْصِرْ مَلَامَكَ إِنَّ اللَّوْمَ غَايَتُهُ إِيْغَارُكَ
الصَّدْرُ أَلَامًا وَأَشْجَانًا.

2- Ağlارını bileyin çünkü Araplar ayağa
kalktı, Arapların yükselme zamanı geldi.

2. اشْحَذْ شَبَاكَ فَإِنَّ الْعُرْبَ قَدْنَهَضُوا وَإِنَّ
جَيْنَ عِلَاءِ الْعُرْبِ قَدْ حَانَ.

¹⁴³ Hayreddin Zirikli *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/115.

¹⁴⁴ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir-l'İlm*, 27.

¹⁴⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/26.

3-Damarlarında kaynayan kanı ve volkan gibi patlayan nefreti görmüyor musun?

4-Uyuklayan herkes uykudan vazgeçmeli, uyuklayarak uykunun tutsağı mı kalacak?

5-İnsanlar kendilerine zarar verenlerden korkarak çekinir, zararsızlara aldırılmazlar.

6-Araplar hakkında herhangi bir iddiada bulunup da iddialarına kanıt getiremeyenlere söyle.

7-İnsanlar kimin Şam'ın akrabası, Mısır'ın çocuğu, Bağdad'ın sakini olduğunu öğrenecekler.

8-Hırslıların kârını zarar olarak gören zümrelerin üzerinden karanlıklar kalkacaktır.

9-Beyaz yüzlülerin her davranışta açık ve gizli uzatılmış birer elleri vardır.

10-O insanlar benim akrabalarım, kalben ve bedenen zafere doğru çabalamak istiyorum.

11-Tek ve gruplar halinde yükseklerle çıkan ilk Kâhta'nın aslanlarına kendini bağışla.

12-Çocukken zaferi arzuladılar, çok geçmeden gençken yücelik yollarına yöneldiler.¹⁴⁶

3. أَمَا تَرَى الدَّمَ يَغْلِي فِي عُروَقِهِمْ وَالْحَقْدَ يَقْذِفُ بُرْكَانًا قَبْرَ كَانَا.

4. وَكُلُّ ذِي غَفْوَةٍ لَا بُدَّ نَائِدِهَا وَهَلْ يَظَلُّ أَسِيرُ النَّوْمِ وَسَنَانَا.

5. وَالنَّاسُ مَنْ يُؤْذِهِمْ خَافُوهُ وَاحْتَشَمُوا وَمَنْ يَكْفُ أَذَاهُ عَنْهُمْ هَانَا.

6. وَقُلْ لِمَنْ زَعَمُوا فِي الْعَرْبِ مَا زَعَمُوا وَمَا يُقِيمُونَ عِنْدَ الْقَوْلِ بُرْهَانَا.

7. سَيَعْلَمُ النَّاسُ مَنْ آلِ الشَّامِ وَمَنْ أُنْبَاءِ مِصْرَ وَمَنْ قُطَّانُ بَغْدَادَا.

8. سَيَنْجَلِي الْغَيْهَبُ الْمُقْتَمُّ عَنْ زُمْرٍ يَرُونَ فِي رُبْحِ أَهْلِ الْجَرْصِ خُسْرَانَا.

9. بَيِضُ الْوُجُوهِ لَهُمْ فِي كُلِّ مَكْرَمَةٍ يَدٌ قَدْ انْبَسَطَتْ سِرًّا وَإِعْلَانًا.

10. أُولَئِكَ الْقَوْمُ إِلَيَّ، أَبْتَغِي بِهِمْ سَعْيًا إِلَيَّ الْمَجْدِ، أَرْوَاحًا وَأَبْدَانَا.

11. أَنْعِمْ بِأَشْبَالِ قَحْطَانَ الْأُولَى نَهْضُوا إِلَى الْغُلَاءِ زَرَافَاتٍ وَوَحْدَانَا.

12. حَنُّوا إِلَيَّ الْمَجْدِ وَلَدَانَا فَمَا لَبِثُوا أَنْ يَمَمُوا سُبُلَ الْعُلَيَاءِ فِتْيَانَا.

Zirikli Arap milletinin geçmişteki ihtişam ve gücünü hatırlatmış, o ihtişamlı günlerin yeniden yaşanması için birlik olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı Devleti yönetiminde bulunan milletlerin milliyetçilik akımından etkilenmesinde Arapların da payı olduğu Zirikli'nin bu şiirinden anlaşılmaktadır. Arap milletinin tarih boyunca sessiz kalmaları şaire göre onların korktukları anlamına gelmemektedir. Zirikli bu şiirinde Arapların birbirlerini suçlamak yerine birbirine destek olarak birlikte mücadele etmeleri gerektiğini

¹⁴⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli* (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1421/2001), 26.

ifade etmiştir. Şair Arapların artık birbirlerini suçlamayı bırakma zamanı geldiğine işaret etmiştir. Ayrıca şair أَشْدُّ شَبَاكَ “Ağlarınızı bileyin” ile başlayan beyitle Arapları ayağa kalkmaya teşvik etmiştir. Arapların yükselmesi ve mücadele etmesi için onlara yol göstermiştir. Arapların yıllarca sessiz kalışını derin bir uykuya benzeten şair artık bu uykudan uyanma vakti geldiğini vurgulamıştır. Şaire göre Arapların uzun süren sessizliğinden dolayı kimse onlardan korkmamaktadır. Hâlbuki onların bu durumu, onların her daim sessiz kalacakları anlamına gelmemelidir.

Şair, Arapları küçümseyenlere hitap ettiği “سَيَعْلَمُ النَّاسُ” İnsanlar öğrenecekler.” sözü onların yakın bir gelecekte Arapların yükselişini göreceklerini ifade etmektedir. Üstü kapalı olarak Şam Mısır ve Bağdat gibi yerleri zikrederek buraların sahiplerinin Araplar olduğunu söylemektedir. Şair aynı zamanda üstü kapalı bir şekilde dönemin siyasilerini tehdit etmektedir. Vatanseverlerin mücadele sonucunda kazanımlarını zarar olarak görenlerin gözlerindeki perde kalkacaktır. Şaire göre vatanseverler görünen ve gizli olan her değeri sahiplenmiştir. Böyle bir zafere ulaşmak için Arapların tarihine bakmalemin yeterli olacağını düşünmektedir. O Arap milletini tek ve gruplar halinde hep yükseklere çıkmaya çalışan Kahtan aslanlarının yavrularına benzetmektedir. Şair, “بِأَشْبَالِ قَحْطَانَ” Kahtan aslanlarının yavruları” ifadesiyle de Araplarda bu zafer için bir potansiyel gücün var olduğunu ifade etmiştir.

Zirikli her ne kadar Arap milliyetçiliğine meylenmiş olsa da 1914 yılında Osmanlı Devleti topraklarına yapılan saldırılar için de şiir yazmıştır. Bilindiği gibi 1914-1918 yıllarında Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşın bir cephesi de Osmanlı Devleti toprakları olmuştur. Bu yıllarda İtilaf Devletleri birçok kez Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Bu saldırıların en şiddetlilerinden biri 1915 yılında Çanakkale’de cereyan etmiştir. Bu savaşta Osmanlı Devleti 213 binden fazla şehit vermiştir. Öte yandan Batılı İtilaf Devletleri bu savaşta başarılı olamadıkları gibi sadece İngiliz askerlerinden 213.980 kişi ölmüştür. Bilindiği gibi bu savaşa Osmanlı Devleti’ne mensup her vilayetten asker katılmıştır.¹⁴⁷ Zirikli Çanakkale’de yaşanan bu savaş için askerlik hizmetine çağrılan Şamlı bir askerin hikâyesini şiirinde işlemiştir. Şam’da 1915 yılında جُنْدِي “Asker” adlı şiirini yazmıştır.

جُنْدِي

1-Tabur komutanın çağırıp askerliğe

1. بَكَتْ نَجْلَهَا حِينَ نَادَى بِهِ أَمِيرُ

¹⁴⁷ Zekeriyâ Kurşun, “Çanakkale Muharebeleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/208.

sevk ettiği oğluna ağladı.

الْكَيْبَةِ وَاسْتَأْفَهُ.

2-Onu savaşa çağırdı, annenin gözbebekleri yağmur gibi yaşlar akıttı.

2. دَعَاهُ إِلَى الْحَرْبِ فَاسْتَمَطَرَتْ

بِذَرْفِ الْمَدَامِعِ أَحْدَاقَهُ.

3-Ağlayarak oğluna yaklaştı ona duyduğu sevgi ve şefkat telaşlandırdı.

3. دَنَتْ مِنْهُ تَبْكِي وَقَدْ هَيَّجَتْ

حُزْنَ قَتَاها وَإِسْفَاقَهُ.

4-(Oğlu) günlerine üzülen başını eğdi annesi, başını eğmemek için haykırdı.

4. فَأَطَرَقَ يَنْدُبُ أَيَّامَهُ وَصَاحَتْ

لِتَمَنَعِ إِطْرَاقَهُ.

5-Ey oğlum üzülmeye nice kişiler vardır ki endişesi onu engeller.

5. أَلَا أَيُّهَا النَّجْلُ لَا تَسْجُهَا قُرْبَ

إِمْرِي شَجْوَهَا عَاقَهُ.

6- Bataklığına yürü ve dağlar büyüklüğünde bir şan yaparak inşa et pazarlarına girersin.

6. وَسِرْ قَابِئِ مَجْدًا رَفِيعَ الذَّرَى

إِلَى النَّفْعِ تَفْحَمُ أَسْوَاقَهُ.

7-Aşireti şerefendirirsin, esirleri kurtarırsın ve zaferin madalyasını takarsın.¹⁴⁸

7. تُعِزُّ الْعَشِيرَ وَتُنْجِي الْأَسِيرَ وَتَلْبَسُ

لِلْمَجْدِ أَطْوَاقَهُ.

Zirikli bu şiirinde Osmanlı dönemindeki vatan mücadelesi için askerlik hizmetine çağrılan Şamlı bir Arap askerin hikâyesine yer vermiştir. Şair şiirde bu askerin annesinin duygularını anlatmıştır. Tabur komutanı genç askeri savaş cephesine göndermek için çağırdığında anne gözyaşları dökmüştür. Şefkatle kendisine yaklaşan annesini gören genç adam geçmiş günlerini hatırlayarak üzülmüştür. Anne her ne kadar çok üzülse de oğlunu vatan mücadelesine gitmeye teşvik etmiş ve onu teselli etmeye çalışmıştır. Anne oğlunun endişesini dikkate alarak savaşta endişenin onu zayıflatacağına işaret etmiştir. Şair Çanakkale Savaşı'nı bataklığa benzetmiştir. Bu bataklıktan yükselecek zaferler, şan ve şeref neticesi verecektir. Zirikli askerliğe çağrılan bir askerin annesinin duygularını anlatarak insanları yeniden Osmanlı topraklarını müdafaaya yöneltmiştir. Her ne kadar Arap milliyetçiliği o yıllarda yükselme seyri içinde olsa da Batılı güçlerin İslam devletine saldırması topyekûn bir müdafaayı gerektirmektedir. Bu şiiriyle Zirikli Osmanlı Devleti'ni savunmuştur.

1916 Mayıs'ında İngiltere ve Fransa arasında gizli olarak Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarında beklenen dağılmanın ardından Arapları bir Arap devleti veya Arap devletleri birliği çatısı altında toplayarak onları daha rahat kontrol etmeyi amaçlamıştır. Şerif Hüseyin de aynı yılın mayıs ayında Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan bu ittifaka girerek Osmanlı

¹⁴⁸ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/171.

Devleti'ne karşı isyan etmiştir.¹⁴⁹ Zirikli bu antlaşmada Şam halkının Osmanlı Devleti'ne karşı Şerif Hüseyin'le aynı safta bulunması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Sykes-Picot Antlaşması ve Şerif Hüseyin isyanı Ziriklî'nin şiirinde vatan kavramı bağlamında farklı boyutlara taşımıştır. Daha önce Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu bütün toprakları vatan olarak görürken bundan sonra sadece Arapların yaşadıkları topraklar özelinde yeni bir vatan kavramı şiirlerinde yer almıştır. 1916 yılında الشُّهَدَاء “Şehitler” adlı şiirini askerlik hizmetini yaparken yazmıştır. Bu şiirle birlikte önceden Şairdeki gitgeller içindeki milliyetçilik manası netleşerek tamamen Arapçılığa yönelmiştir. Zayıfta olsa Osmanlı hâkimiyeti devam ettiği için şair bu şiirini gizlediğini belirtmiştir. Zirikli bu şiirini gizlemesinin nedenini olarak Askerlik hizmetine alındığı zaman Osmanlı yöneticileri tarafından Suriye ve Hicaz devriminde yer alan genç Arapların idam edildiği haberini duyması olarak belirtmiştir.¹⁵⁰

الشُّهَدَاء

1-Arapların ağıtçısı gençlerine ağıt yaktı,
böylece bu ağıtla acılarını tazeledi.

1. نَعَى نَادِبُ الْعَرْبِ شُبَّانَهَا فَجَدَّ دَ
بِالنَّعْيِ أَحْزَانَهَا.

2-Onurlu olan herkes, toprağına ağladı Nîzâr
ile Adnan'ına¹⁵¹ heyecanını sundu.

2. بَكَى كُلُّ ذِي عِرَّةٍ تَرْبَةً وَهَاجَ نِزَارًا
وَعَدْنَانَهَا.

3-Kim gözyaşlarını dökmeyecek? Peş peşe
şiddetlenmesin diye.

3. فَمَنْ لِلْمَدَامِ إِلَّا تُفِيضَ وَأَلَّا تُوَالِي
هَنَانَهَا.

4-Kalp bedenden ayrılırken kaburgaların
erimesini kim durdurabilir.

4. وَمَنْ لِلْأَضَالِعِ إِلَّا تَذُوبٌ وَقَدْ نَاءَتْ
الرُّوحُ جُنْمَانَهَا.

5-Özgürlerin kanı fışkırmazın mı Savaş için
kahramanları öne sürülmesin mi?

5. وَهَلْ لِدَمِ الْحُرِّ إِلَّا يَتَوَرَّ وَيَدْفَعُ لِلْحَرْبِ
فُرْسَانَهَا؟

6-O, felaketler kalplerin üzüntüsünün
yayılması imkânsızdır.

6. فَجَائِعُ هُنَّ حَدِيثُ الْقُلُوبِ وَهَيْهَاتَ
تَسْطِيعُ سُلُوَانَهَا.

7-Şam güvercinleri ne diye yas tutuyor,
üzgün ve endişeyle dallarını sarsıyor?

7. وَفِيمَ تَتَوَخَّ حَمَامُ الشَّامِ فَتُشْجِي وَتُقْلِقُ
أَغْصَانَهَا.

¹⁴⁹ Azmi Özcan, “Şerif Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ismailiyye: TDV Yayınları, 2010), 38/586.

¹⁵⁰ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/164.

¹⁵¹ Mustafa Fayda, “Adnân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/391.

8-Gökyüzü neden birbirine yapıştı yeryüzüne
ateşini yağdırdı?

8. وَمِمَّ تَلَبَّدَ وَجْهُ السَّمَاءِ فَصَبَّتْ عَلَى
الْأَرْضِ نِيرَانَهَا.

9-Savaşı ateşleyen vatani koruyan genç
kahramanlarını çağırdı.

9. دَعَا مُوقِدَ الْحَرْبِ أَبْطَالَهَا حُمَاةَ الدِّيَارِ
وَفَتْيَانَهَا.

10-Kalabalık üzerinde çırpınarak belirdi,
gaybtan vatanlarını selamlıyor.¹⁵²

10. أَطْلَلْتُ تُرْفَرُفَ فَوْقَ الْجُمُوعِ تُحَيِّي مَنْ
الْغَيْبِ أَوْطَانَهَا.

Zirikli'nin bu şiiri gizlemesinden anlaşılacağı gibi şiirde Osmanlı Devleti'ni eleştiren ifadeler yer vermiştir. Zirikli'ye göre Araplar Osmanlı Devleti yönetiminde ağıtları netice veren acılar çekmiştir. Şair Arapların atalarından olan Nîzâr ve Adnan şahsiyetlerini zikrederek Araplığı öncelediğini şiirinde göstermiştir. Gözyaşları, çekilen acıların göstergesidir şair buna işaret ederek üstü kapalı olarak Arapların Osmanlı yönetiminde acılar çektiğine işaret etmektedir. Şair beşinci mısırda özgürlük için Arapları gençlerini yönetime karşı öne çıkmaya teşvik etmiştir. Arap halkının yaşadığı olumsuz hayat şartlarını ve felaketleri dile getirmektedir. Şair غَمَامُ الشَّامِ فَتُشْجِي وَتُقْلِقُ أَغْصَانَهَا “Şam güvercinlerinin yas tutması” gibi sembollerini kullanarak, halkın içinden geçtiği zor günleri tasvir etmiştir. Şiir boyunca halkın geçmiş kahramanlıklarını hatırlatmış ve onları anarak direnç gösterilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Şair savaşın başlamasıyla gençlerin vatani korumak için ve Arapların özgürlüğü için savaş meydanlarına atılmaya teşvik etmiştir. Şaire göre bu uğurda verilecek canlar, şehitlik makamına ulaşarak gayb âlemlerinden yeryüzünü selamlayacaklardır.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Arapların yaşadıkları topraklarda çalkantılar olmuştur. Bu çalkantıların ilki, 1882 yılında Mısır'da başlamıştır. Her ne kadar Mısır, Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir eyaleti Olmaya devam etse de bu tarihten sonra İngiliz etkisine girmiştir. İngilizlerin etkisi 1914 yılına kadar devam etmiştir. Herhangi bir hukuki dayanağı olmayan bu etki İngilizlerin Mısır'ı koruma görevini üstlenmiş olmasındandır.¹⁵³ Bir diğer çalkantı İngilizlerin 1914 yılında Irak'ın işgaline başlamasıyla olmuş, 11 Mart 1917'de Bağdat'ın işgaline kadar da devam etmiştir.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti sınırları içerisinde en büyük çalkantı İngilizlerden destek alan Mekke Şerifi Hüseyin b. Ali'nin 1916 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı ile başlamıştır. Zaten zayıf durumda olan Osmanlı Devleti Hicaz

¹⁵² Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/164.

¹⁵³ Hilal Görgün, “Mısır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/574.

¹⁵⁴ Gökhan Çetinsaya, Irak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/99.

topraklarından çekildikten sonra Şerif Hüseyin'in hâkimiyet kurmasıyla bitmiştir.¹⁵⁵ Zirikli Osmanlı Devleti'ndeki Arapların yaşadıkları bu bölgelerde sıkıntıların mevcut olduğunu şiirlerinde söylemiştir. Şair Arapların yaşadığı fakirlik, kargaşa ve belirsizliği duyurmak amacıyla 1917 yılında Şam'da **أَلَمٌ وَاسْتِفْزَانٌ** "Acı ve Kışkırtma" adlı şiirini yazmıştır.

أَلَمٌ وَاسْتِفْزَانٌ

- 1-Bağdat, Hicaz ve Mısır arasında
gözyaşlarını akıtarak durdu. 1. بَيْنَ بَغْدَادَ وَالْحِجَازِ وَمِصْرًا وَقَفْتُ تَنْتَرُ
الْمَدَامِغَ نَثْرًا.
- 2-Kalıntıları harap bir şekilde ona göründü,
meskûn yapıları ıssız yerlere dönüştü. 2. وَتَرَأَتْ لَهَا الطَّلُولُ يَبَابًا أَضًا مَا
هُولَهَا الْمَشِيدُ فَقَرًا.
- 3-Tunus'u Batı Endülüs, Necid ve Samarra
sakinlerini hatırladı. 3. ذَكَرْتُ تُونِسًا فَأَنْدَلُسَ الْعَرَبَ فَجَدًّا
فَقَاطِنِي سَامُرًا.
- 4-Böylece Medine'nin tepelerini, Mekke'yi,
Şam'ı sonra iki Doğu'yu bölge (Hicaz ve
Şam) bölge hatırladı. 4. فُرْبَى يَنْثَرِبِ ، فَأَمَّ الْقُرَى ، فَالشَّامَ ،
فَالْمَشْرِقَيْنِ قُطْرًا فَقُطْرًا.
- 5-Keşke akan gözyaşlarının kalbinden haber
veren bir dili olsaydı, o kalp daha iyi bilirdi. 5. لَيْتَ لِلْمَدَمِغِ الصَّبِيبِ لِسَانًا مُنْبِئًا عَنْ
فُؤَادِهَا فَهُوَ أَدْرَى.
- 6-Gözyaşlarını kalbe tercüman ettiler ancak
gözyaşları hiçbir şeyi keşfetmedi açığa
vurmadı. 6. تَخَذُوا الدَّمْعَ تَرْجُمانًا عَنْ الْقَلْبِ وَمَا تَكْشِفُ
الْمَدَامِغَ أَمْرًا.
- 7-Ancak gözyaşları ağızdan daha dilsiz
hiçbir gizliliği ortaya çıkarmıyor. 7. إِنَّمَا الدَّمْعُ أَبْكُمُ الْفَمَ لَا يُفْصِحُ عَمَّا أَكْتَهَ
وَأَسْرًا.
- 8-Ey İslam'ın kızı üzüntün ve ağıtın sana
yeter. Sen üzüntüye daha yakınsın. 8. يَا فَتَاةَ الْإِسْلَامِ حَسْبُكَ شَجْوًا وَنُوحًا
وَأَنْتَ بِالشَّجْوِ أَحْرَى.
- 9-Sen yüz çeviren bir gururun ve yüceliğin
yasını tutuyorsun. 9. إِنَّمَا تَنْدُبِينَ عِرًّا تَوَلَّى وَبِنَاءً مِنَ الْعُلَى
مُشْمَخْرًا.
- 10-Zaman akrabalarını oyaladı, felaketler toz
gibi aniden çıkageldi. 10. عَيْتَ الدَّهْرِ فِي دَوِيكَ فَحَلَّتْ بِهِمْ
الْمُوبِقَاتُ دُهْمًا وَغُبْرًا.
- 11-Faruk ve Ebû Süfyan'ın oğlu (Muâviye) 11. أَيْنَ عَهْدَ «الْفَارُوقِ» وَإِنَّ أَبِي سُفْيَانَ

¹⁵⁵ Azmi Özcan, "Şerif Hüseyin", 38/586.

dönemleri nerede Âmr ve zaman her iki
şeyheyne (Ebu Bekir ve Hz. Osman) ¹⁵⁶

غَالِ الشَّيْخَيْنِ مَا غَالَ عَمْرًا.

12-Yazıklar olsun Müslümanlara, nasıl
aşağılığı yaşıyor Ve sabır ediyorlar.

12. وَيَحِ لِلْمُسْلِمِينَ كَمْ ذَا يُسَامُونَ هَوَانًا
وَيَسْتَطِيعُونَ صَبْرًا.

13-Marakeş'e ¹⁵⁷ ne oluyor, (Fransızlar) topuk
dikenlerinizden zorla gasbetmedi mi? ¹⁵⁸

13. مَا (لِمَرَائِشِ) أَلَمْ يَسْتَلْبِهَا مِنْ
صَيَاصِيكُمُ (الْفَرَنْسِيِّسُ) قَسْرًا.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti son dönemlerini birçok siyasi sıkıntı içinde geçirmiştir. Petrol kaynaklarının yoğunlukta olduğu ve Arapların yaşadığı Ortadoğu, Avrupalı sömürgeci devletlerin ilgi odağı olmuştur. Başta İngilizler olmak üzere diğer sömürgeciler Sykes-Pico” Antlaşmasını bu yıllarda uygulamaya başlamışlardır. Şair Ortadoğulu bir kadının gözüyle ve hissiyatıyla Arapların durumuna bakmıştır. Ortadoğu’nun sömürgeci devletler tarafın işgal edildiğini gören Ortadoğulu kadın üzüntüden gözyaşları dökmüştür. Eski Arap edebiyatında şairlerin sevgilinin arkasından ağladığı gibi o da ağlamıştır. Bu ifadelerle Arapların işgalden dolayı terk etmek zorunda kaldıkları yerleşim yerlerine işaret etmiştir. Şair; işgallere maruz kalmış olan Tunus, Batı Endülüs, Necid, Samarra, Medine, Mekke, Şam gibi İslâm’ın önemli merkezlerini zikrederek bunların işgal edilmesinin verdiği üzüntünün hafızalardan silinmeyeceğini vurgulamıştır. Şair “لَيْتَ لِلْمَدْمَعِ الصَّبِيبِ لِسَانًا” “Keşke dökülen gözyaşlarının bir dili olsaydı.” ifadeleriyle kalbin içinde bulunan hüznü dışarıya yansıtmayı temenni etmektedir. Ancak gözyaşları kalbe tercüman olsa da bu yaşların kalbin yaşadığı hüznü tam olarak ifade edemeyeceğini dile getirmektedir. Şair Arapların üzülmelerinin haklı olduğunu söylemiştir. Zira Arapların geçmişi parlak birçok döneme sahiplik yapmıştır. Buna işaret ederek Hz Ebu Bekir, Osman, Ömer, Muâviye ve Â’mr b. Â’s dönemlerini okuyucuya hatırlatmıştır. “يُجَلِّغُ يَاسِيْنَ عِرًّا” “Yücelliğin yasını tutuyorsun” ifadeleri ile yas tutmadaki haklılığını desteklemiştir. Zirikli Arap topraklarına yapılan işgallerin Arap halkını aşağıladığını söylemiştir. Müslümanların ise bu işgallere razı olup olaylar karşısında sabırlı olmalarını eleştirmiştir. Şair, Fas’ın Marakeş şehrinin Fransızlar tarafından gasp edilmesini Arapların aşağılanması olarak değerlendirmiştir. ¹⁵⁹

¹⁵⁶ Ebû Süfyanın oğlu Hz Mua’viye.
Faruk Hz Ömer.

Şeyheyne Hz ebû Bekir ve Hz Osman.
Amr (Âmr b. Â’s)

¹⁵⁷ Merakeş Fas’ta bir şehir.

¹⁵⁸ Hayreddin Zirikli *Dîvânü’z-Zirikli*, 1/220.

¹⁵⁹ Ahmet Kavas, “Osmanlı Dönemi Tunus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/392.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla ve Batılı sömürgecilerin Arapların yaşadıkları topraklarda Arapları kışkırtmasıyla Araplarda milliyetçilik duyguları artmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında dördüncü ordu kumandanı Cemal Paşa aynı zamanda Şam Valisi olarak görev yapmaktaydı. Şam'da ayrılıkçı oldukları ithamıyla 1915-1916 yıllarında birkaç Arap aydınını idam ettirmiştir. Şam'da gerçekleşen bu idamlar Şam halkı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu olay Şam halkının Osmanlı Devleti'ne muhalefetini arttırmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı tavır almaya sevk etmiştir. Ancak bu, durum halk nezdinde Batılı devletleri Osmanlı'nın alternatifi olarak görme anlamına gelmemektedir. Bu gibi olaylar sömürgeci Batı devletlerinin Osmanlı topraklarına saldırmasını kolaylaştırmıştır. Zirikli; Tunus, Bağdat Libya ve Fas topraklarının sömürgeci Batı devletleri tarafından işgal edilmesine daha önceki dizelerinde yer vermiştir.¹⁶⁰

Şairin sakini olduğu Şam şehri 1 Ekim 1918'de İngiliz ordusuna bağlı Avustralya askerleri işgal edilmiştir. Bu işgalden 3 gün sonra 3 Ekim 1918'de İngilizler tarafından Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal komutasındaki bedevilerce ele geçirilmiş gibi yansıtılmıştır. Aslında Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransız ve İngilizlerin anlaşmasına göre Şam Fransızlara bırakılacaktır. Sömürgeci Fransızlar da buna hazırlık yaparken Emir Faysal da bağımsız bir devlet için hazırlık yapıyordu. Şair, bu toprakların Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeyken sömürgecilerin işgaline maruz kaldığına değinmiştir. Şam şehri de diğer Arap toprakları gibi aynı sömürgeciler tarafından işgale maruz kalmıştır. Şam'da 1918 yılında yazdığı الْكُتُبُ "Köpek" adlı şiirinde vatani korumak için vefasızlık edenleri eleştirerek vatanın işgalini ele almıştır.¹⁶¹

الْكُتُبُ

1-Köpek gördüğün bazı kimselerden daha iyi durumda ve daha rahat yaşıyor.

1. الْكُتُبُ أَرْغَدُ عَيْشَةً مِمَّنْ تَرَى وَأَحَبُّ
حَالًا.

2-Aşağılanmaya alıştığı için sıkıtsız ve hissiz bir şekilde rahatındadır.

2. أَلِفَ الْمَذَلَّةَ فَاسْتَرَا حَ فَلَا شُعُورَ وَلَا
مَلَالًا.

3-(Köpek) Ailesini düşmandan gelebilecek zarar ve eziyetlerinden koruduğunu görürsün.

3. وَتَرَاهُ يَدْفَعُ عَنْ ذَوِيهِ أَدَى الْمُخَاصِمِ
وَالنَّكَالَا.

¹⁶⁰ Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2019), EK-2./607.

¹⁶¹ ŞİT Tufan Buzpınar, "Osmanlı Dönemi. Dımaşk(Şam)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/317.

4-Muhtemel acil durumlarda(düşmana)
atlamasından dolayı vefakârlık ona hastır.

4. خُصَّ الْوَفَاءُ بِهِ وَثُو بَأً فِي الطَّوَارِي
وَاحْتِمَالًا.

5-İnsanların çoğu bizi bu nitelikleri
görmekten yoksun bıraktıklarını görüyorum.

5. وَأَرَى الْكَثِيرَ مِنَ الْوَرَى حُرْمُوا بِنَا
هَذِي الْخِصَالًا.

162

Arap milletinin yaşadıkları bölgelerin diğer Osmanlı toprakları gibi Batılı devletler tarafından peyderpey sömürgecilerin işgallerine maruz kaldığı görülmektedir. Daha önceki şiirlerde Zirikli Osmanlı topraklarının herhangi bir bölgesi işgale maruz kaldığında bu duurma eleştirmiştir. Şam şehri İngilizler tarafından 1918 yılında işgale maruz kaldığında yazdığı şiirde insanların vatan savunmasında yeterince sadık ve vefalı olmadıklarını eleştirmiştir. Şair vatanseverlik konusunda insanların köpeklerin gösterdiği sadakat kadar bile vefalı olamadıklarını vurgulamaktadır. Şair bu bağlamda vatan için gerekli fedakârlığı yapmayan insanların köpekten daha aşağı kimseler olduğunu ima etmiştir. Şair en başta bir hayvan olduğu halde köpeğin yaşadığı çevreye yönelik olumsuz bir olay karşısında tepki vererek dünyada daha iyi, şerefli bir yaşam sürdüğünü ifade etmiştir. Ancak insanların işgaller karşısında aşağılanmayı kabul ederek, usanmadan, bıkmadan, şuursuzca rahatlarına bakmalarını eleştirmiştir. Şair bir hayvanın kendi sahibinin evini kendi evi gibi gördüğünü, gelebilecek olaylara karşı evi koruduğunu söylemiştir. Olağanüstü durumlar karşısında vefakârlık ve sadakatin bir göstergesi olarak sahibini ve evini savunmaya geçmektedir. Şair köpekte böyle bir sadakat varken çoğu insanın kendi vatanları işgal edilirken bu güzel sıfattan mahrum olmalarını eleştirmiştir. Şairin bu şiiri, halkın kendilerini sorgulamasına ve işgalcilere karşı harekete geçmesine yönelik bir çağrı niteliğindedir.

Dört yıl devam eden ve 1918 yılında biten Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkileyerek zayıflatmıştır. İngilizlerin daha önce planladıkları gibi himayelerindeki Emir Faysal b. Hüseyin Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanarak Şam'a girmiştir. Osmanlı Devleti de Şam'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Şam'da yaşanan bu olaylardan sonra Fransızlar Şam'ı ele geçirmek için hazırlık yapmaktaydı. Öte yandan Emir Faysal da İngilizlere güvenerek bağımsız bir devlet kurmanın peşindeydi. Bu olayları gören Zirikli Suriye'nin maruz kaldığı bu işgal ve belirsizliğe duyarsız kalmamıştır. Aşağıdaki şiir Zirikli'nin Sykes-Picot Antlaşması'nı ve Amerikan Referandum Heyetine karşı eleştirilerini içermektedir. Öte yandan Suriye halkının vatanları işgal edilirken gösterdiği duyarsızlığı da şiddetle eleştirmiştir. Şair Osmanlıların Şam'ı terk etmesinin ardından İngilizlerin

¹⁶² Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/107.

himayesindeki Emir Faysal b. Hüseyin'in pasifliğini fark etmiştir. Ayrıca Zirikli Suriye halkının İngiliz ve Fransız devletleri arasında bir tercih yapması için gelen Amerikan Referandum Heyetinin bu konudaki tutumunu doğru bulmamıştır.¹⁶³

Zirikli Arap milletin geçmişini hatırlatarak ataları gibi onların da aşağılanmayı kabul etmemeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Şair İngilizlerin Şam'daki varlığını zillet içinde yaşamak olarak nitelendirir. Bu şiiri yazarken zillet içinde kalmayı kabul edenleri eleştirmiş ve halkı, vatanı savunmaya çağırmıştır. Şair, işgalcilere teslimiyetin işe yaramayacağını belirtmiş ve vatan için gerekli olan icraatı yapmayan kişileri yan gelip yatanlar olarak tarif ettiği *يَا رَاقِدِينَ* "Ey Yan Gelip Yatanlar" adlı şiirini 30 Temmuz 1919 yılında Şam'da yazmıştır.¹⁶⁴

يَا رَاقِدِينَ

1- Güven netleştirdi ve onlar Kur'an ve İncil'i şahit göstererek yemin ettiler.	1. وَضَحَ الْيَقِينَ فَأَقْسِمُوا الْإِيمَانَا
وَاسْتَشْهَدُوا الْإِنْجِيلَ وَالْقُرْآنَا.
2-Açıklamalar daraldı şairin hayaline yer yok, gerçekler açıklanmayı istenmez.	2. ضَاقَ أَلْبِيَانُ فَلَا خَيَالَ لِشَاعِرٍ إِنَّ
الْحَقِيقَةَ لَا تُودُّ بَيَانَا.
3- Ey ihtiyar ve gençlerin ciğerparenin yüksek sevgisi üzerinde duran millet.	3. يَا أُمَّةَ وَقَفْتَ عَلَى حُبِّ الْعَلَى أَفْلَادَهَا
وَالشَّيْبَ وَالشُّبَّانَا.
4- Düşman gösteriş elbisesini giyerek kin ve nefretlerini gizleyerek katladı.	4. لَيْسَ الْغَدَاةُ لَهَا الرِّيَاءَ جَلَابِيبَا وَطَوُوا
لَهَا الْأَحْقَادَ وَالْأَضْعَانَا.
5-(Sömürgeciler) Sana (Faysal) söz verdiler onlara dost diye güvendin, sözlerini yerine getirmeyerek sana ihanet ettiler.	5. هُمْ عَاهَدُوكَ عَلَى الْوَفَاءِ وَمَا وَفَوْا
وَوَثَّقْتَ مِنْهُمْ بِالْحَلِيفِ فَخَانَا.
6- Zayıflara yöneldiler, ta ki korkuyu güven ve sığınak diye hayal ettirdiler.	6. عَطَفُوا عَلَى الضُّعَفَاءِ حَتَّى خَيَّلُوا لَهُمْ
الْمَخَافَةَ مَوْءً لَا وَأَمَانَا.
7- Hâkimiyetlerini kesinleştirene kadar insanlara meyletttiler sonra insanları inkâr ettiler.	7. وَحَنَوْا عَلَى الْإِنْسَانِ حَتَّى
إِسْتَوْنَقُوا مَتَحَكِّمِينَ، فَأَنْكَرُوا الْإِنْسَانَا.
8-Doğruluğun terazisini taşıyanların durumu nedir, üyeleri iyi kanıt geliştiremediler.	8. مَا بَالُ مَنْ حَمَلَتْ مَوَازِينَ الْهُدَى
أَعْضَاءُ هُمْ لَمْ يُحْسِنُوا الْبُرْهَانَا.

¹⁶³ ŞİT Tufan Buzpınar, "Osmanlı Dönemi. Dımaşk(Şam)", 38/318.

¹⁶⁴ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/24.

9- Yardım ve zafer isteyeneye yardım etmezlerse, adalet terazilerini kırsınlar!

9. إِنْ لَمْ يُغَيِّثُوا الْمُسْتَضِيعَ وَيَنْصُرُوا
مُسْتَنْصِرًا فَلْيَكْسِرُوا الْمِيزَانَا.

10- Ey zillet içinde durup yatanlar, uyanın kalkın ve kefenleri kuşanın.

10. يَا رَاقِدِينَ عَلَى الْهَوَانِ تَاهَبُوا
وَتَجَلَّبَبُوا الْأَذْرَاعَ وَالْأَكْفَانَا.

11- Burası ülkeniz yağmalanıyor, evleriniz basılıyor hadi başka vatan arayın.

11. هَذِي بِلَادُكُمْ تُبَاخُ، وَدُورُكُمْ تُجْتَاخُ
فَابْغُوا غَيْرَهَا أَوْطَانَا.

12- Kim şerefli olmanın kolay olduğunu sanıyorsa zilletten sonra zilleti beklesin.

12. مَنْ خَالَ أَنَّ الْمَجْدَ يُدْرِكُ هَيْئًا فَلْيَنْتَظِرْ
بَعْدَ الْهَوَانِ هَوَانَا.

13- (Sömürgecilere) Meyledenler ve teslimiyeti seçenler ne bir yönetim ne de bir kabile kurabilir.

13. مَا شَادَ مُلْكًا أَوْ أَعَزَّ قَبِيلَةً مِنْ أَثَرِ
الْإِخْلَادِ وَالْإِذْعَانَا.

14- Kurtuluş sevgisi eziyete dokunmayanları teşvik etmesin, zira onlar güvende olmayacaklar.

14. لَا يُطْمِعِ النَّائِيْنَ عَنْ مَسِّ الْأَذَى حُبُّ
النَّجَاةِ فَيَأْمَنُوا الْحَدَثَانَا.

15-Salgın bir millete yayılırsa yaşlı ve çocukları yok eder!

15. إِنْ الْوَبَاءُ إِذَا سَرَى فِي أُمَّةٍ أَفْنَى
الْكُهُولَ وَأَهْلَكَ الْوُلْدَانَا.

16-Ya'rub torunu (Faysal) seni beklemek uzadı, ne zamana kadar ilgisiz ve umursuzca oyalanacaksın.

16. أَسْلِيلُ يَعْزُبُ طَالَ مِنْكَ تَرِيْتُ حَتَّامٌ
تَلْبَثُ لَاهِيًا حَيْرَانَا.

17- Atına binip onu serbest bırakır mısın, utanç ve aşağılanmayı temizler misin?

17. هَلَّا امْتَطَيْتَ مِنَ الْجِيَادِ عِتَاقَهَا
وَجَلَوْتَ عَنْكَ الْعَارَ وَالْخِذْلَانَا.

18- Sen Adnan'dan isen, onun yolundan git, eğer korkuyorsan Adnan'dan değilsin.¹⁶⁵

18. إِنْ كُنْتَ مِنْ عَدْنَانَ فَاسْلُكْ نَهْجَهُ وَإِذَا
جُبُنْتَ، فَلَسْتَ مِنْ عَدْنَانَا.

Sömürgeciler Suriye topraklarında daha önce planladıkları bir politikayı uygulamaya koymuştur. Ancak Suriye halkının bundan haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Zirikli bu şiirinde Suriye halkına ve Faysal'a seslenerek sömürgecilerin kendi vatanlarına karşı izledikleri politikaları göstermek istemiştir. Halka vatanın değerlerine sahip çıkmaları gerektiğini öğütlemetedir. Bu şiir, işgalcilerin Faysal'a verdikleri sözlerle aslında onu kandırdığını ve vaatlerinin aslında birer aldatmaca olduğunu anlatır. Şair, sömürgecilerin Suriye'de bazı kesimlere güven verdiğini ancak gerçekte güvenilir kimseler olmadığını ifade

¹⁶⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli* 24.

etmektedir. Şair Batılı Sömürgeci devletlerin Kur'an ve İncil'e yemin ederek Arap halkının özgürlüğünü taahhüt ettiklerini ifade etmiştir. Zirikli فَلَا خِيَالٍ لِشَاعِرٍ “Bir şair için hayale yer yok.” İfadeleriyle sömürgecilerin entrikalarını bildiğine vurgu yapmıştır. Şair kendi milletinin genç ve yaşlısına çağrıda bulunarak düşmanların kendilerine karşı kin ve nefretlerini çoğalttığını söylemiştir. Şair, şiirinde Arap halkı üzerinde sömürgecilerin gizli planlar kurduğuna işaret etmektedir. Düşmanın daha çok Arapların giydiği cilbâb adı verilen giysiye bürünerek Arap milletini aldatmaya çalıştığını söylemiştir.¹⁶⁶

Sömürgecilerin Emir Faysala vermiş olduğu sözleri yerine getiremeyerek Araplara ihanet ettiklerini ifade etmiştir. Şair, Arap halkının bu işgalcilere güvenmelerine bir anlam veremediğini ima etmektedir. Zirikli aslında Batılıların Araplara yaklaşıp onlara korku ve teslimiyeti güven diye gösterdiğini Arapların da buna güvendiklerini ancak en sonunda Arapların inkâra maruz kaldığını ifade etmiştir. Şair şiirine başlarken sekiz ve dokuzuncu dizeleri Şam'a gelen Amerikan Referandum Komisyonuna yönelik yazdığını söylemiştir.¹⁶⁷ Bu dizelerde Amerikan Heyetini eleştirmiştir. Şair sözde adaleti temsil ettiğini iddia eden Amerikan heyetine hitap etmiş, bu heyetin kriterleri adil olmadığını vurgulamıştır. Şair, bağımsızlık isteyen Suriye halkına heyetin yardımcı olmamasını adaletsizlik olarak değerlendirmiştir.

Zirikli Faysal'ın konumuna ve dış güçlerin amaçlarına değindikten sonra kendi halkına uyarılarda bulunmuştur. Şair referandum telkinlerine aldırmayan Suriye halkına hitap ederek onlardan ayağa kalkıp vatan uğruna ölümü göze almalarını istemiştir. Şair هَذِي بِلَادُكُمْ “Ülkeniz yağmalanıyor.” diyerek vatanın düşmanlar tarafından ele geçirildiğini söylemiş ve Suriye halkının vatansız kalacağı, dolayısıyla kendilerine başka vatan aramaları gerekeceği ikazında bulunmuştur. Şair şerefın rahat kazanılmayacağını söyleyerek çaba göstermeden şerefe ulaşmak isteyenleri ona ulaşamayacakları hatta sonrasında onları büyük bir zillet beklediği konusunda uyarmıştır. Sömürgecilerin mandasına girerek teslim olmayı düşünenlerin hiçbir şeye sahip olmayacağını söylemiştir. Şair çaba göstermeden kurtuluş bekleyenlerin hiçbir zaman güvende olamayacağını, zira çaba sarf etmeden kurtuluş beklemenin manevi bir hastalık olduğunu ve herkesi bitireceğini ima etmiştir. Şiirin sonlarına doğru Emir Faysal'a hitaben vatanın kurtuluşu için kendisinden beklentilerin var olduğunu, ne zamana kadar oyalanarak vatana ilgisiz kalacağını sormuştur. Bu ilgisizliğini terk etmesini istemiştir. Şair, mücadele ederek Arap halkının ihtiyacı olan vatani işgalden kurtarmasını

¹⁶⁶ H. Yunus Apaydın, “Tesettür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/543.

¹⁶⁷ Hayreddin Zirikli *Dîvânü'z-Zirikli*, 1/24.

talep etmiştir. Şair Arapların atası olan Adnan'ın torunu olanların Adnan gibi korkusuz olmalarını, onun yaptığı gibi şan, şeref peşinden gitmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Mücadeleden çekenlerin onun torunu olduğu iddiasından vazgeçmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1918 yılında Osmanlı Devleti Suriye'den çekildikten sonra İngilizler, Emir Faysal'ın yönetimini meşrulaştırmak için 1919 Mayıs'ında Suriye'de göstermelik bir seçim yaptırmıştır. Yapılan bu seçimden sonra aynı yılın aralık ayında Emir Faysal b. Hüseyin tarafından hükümet kurulmuştur.¹⁶⁸ Zirikli Suriye hükümeti kurulduktan sonra İngilizlerin ülkeyi terk etmeleri gerektiğini düşünüyordu ancak bu seçimin fayda sağlamayacağını gören şair, sömürgecilerin yaptıkları planlardan vazgeçmeyeceğini biliyordu. Arka planda İngilizler Fransızları memnun etmek için Suriye'nin batısını onlara bırakmayı planlamıştı.¹⁶⁹ Şair İngiliz işgalinden sonra Fransız işgalinin de yaklaştığını öngörmüştür. Şair Suriye halkına verilen bağımsızlık sözünün icraata geçmeyeceğini ve Suriye'nin yeni bir sömürgecinin işgaline maruz kalacağını aşağıdaki şiirde ele almıştır. Şair bu dizelerinde ileri görüşlülüğü ile sömürgecilerin kurdukları entrikalara işaret etmiştir.

Amerikan Devlet başkanı Woodeow Wilson 8 Ocak 1918 yılında ABD kongresinde 14 madde halinde Wilson Prensipleri'ni açıklamıştır.¹⁷⁰ Şair bu ilkelerden özgürlük, bağımsızlık ve sömürgecilerin işgal ettikleri yerleri sömürge ülkelerine iade etmesi gerektiğine işaret eden maddelere atıfta bulunmuştur. Bu ilkelerin Suriye halkına fayda sağlamadığını ifade ederek eleştirmiştir. O bu ilkelerin başka milletleri kandırdığı gibi Suriye halkını da kandırdığını ve bu vaatlere güvenmenin bir hata olduğunu ifade etmek istemiştir. Araştırmacı yazar İmad Muhammed Hamra, Zirikli'nin aşağıda yer alan şiiri için “Ufukları dolduran” ifadesini kullanmıştır. Osmanlı'nın ardından gelmekte olan sömürgeci tehlikeyi Zirikli'nin hissettiğini ve bu şiirde ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁷¹ Şam'da 21 Kasım 1919 yılında “فِيمَ الْوَنَى” Nedir Bu Gevşeklik” adlı şiirini yazmıştır.

فِيمَ الْوَنَى

1-Şam taksim edilirken bu gevşeklik nedir,
verilen teminat ve sözler nerede?

1. فِيمَ الْوَنَى وَدِيَارُ الشَّامِ تُقَسَّمُ أَيْنَ الْعُهُودُ
الَّتِي لَمْ تُرْعَ وَالْذِمَّةُ؟

¹⁶⁸ ŞİT Tufan Buzpınar, “Osmanlı Dönemi. Dımaşk(Şam)”, 38/318.

¹⁶⁹ Cevdet Küçük, “Sykes-Picot Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/206.

¹⁷⁰ Cevdet Küçük, “Sevr Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/1.

¹⁷¹ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa'ir-l'İlm*, 28.

2-Söylenen antlaşma, verilen sözler ve Arapların hakları yok edildiğini gördün doğru mu?

3-Bağdat'ın nesi var dudakları tek kelime demedi, Beyrut'un nesi var bayrak çekmedi.

4-Bütün felaketler ona toplanıyor! Bu uğurda olanın karanlık yolunu (Şam diyarı) aydınlatabilir.

5-Yılların (Asya) oğullarından alacağı intikamı mı var ki sende yılların hükmüne boyun eğiyorsun.

6-Gassan'ın dönemine sorun: Onlar için zorluk mu vardı? Onlar için zorluk olmadığını söyleyemezsin.

7-Allah için soruyorum, yönetmelerinde Adnan ailesinin affedilemez suç ve hataları mı vardı?

8-Kim Beni Abbas'ın bir kusurunu söyleyebilir, Abbas anıldığında gece gülümser.

9-Ey gecelerimiz Kureyş sana kötülük mü etti? Ne diye bugün suçlanıyoruz.

10-Biz rezaletle cezalandırılıyorz hedefimizden uzaklaştırılıyorz sesimiz duyulmasın diye ağızlar bağlanılıyor.

11-Wilson'ın vaatleri kaç topluluğu yanılttı, milletlerin yönetildiği en uğursuz vaatlerin sen.¹⁷²

2. هَلْ صَحَّ مَا قِيلَ مِنْ عَهْدٍ وَمِنْ عِدَّةٍ وَقَدْ رَأَيْتَ حُقُوقَ الْعَرَبِ تَهْتَضِمُ.

3. مَا بَالُ بَغْدَادَ لَمْ تَنْبِسْ بِهَا شَفَةَ وَمَا لِبَيْرُوتَ لَمْ يَخْفُقْ بِهَا عَلَمٌ.

4. وَيَلْمِهَا نَكَبَاتٍ كُلُّهَا ظَلَمٌ! وَقَدْ تُنِيرُ صِرَاطَ السَّالِكِ الظُّلَمِ.

5. اَللَّعْصُورُ عَلَى اَبْنَاءِ (اَسِيَّةِ) نَارٌ ، فَتَخْشَعُ لِأَعْصَارِ تَحْتَكِمُ.

6. سَلْ عَهْدَ « غَسَّانَ » هَلْ مِنْ عَثْرَةٍ لَهُمْ لَيْسَتْ تُقَالُ؟ وَمَا مِنْ عَثْرَةٍ لَهُمْ!

7. أَكَانَ بِاللَّهِ جُزْأً غَيْرَ مُعْتَفَرٍ لِأَلِ (عَدْنَانَ) (أَنْ سَادُوا وَأَنْ حَكَمُوا!)

8. مَنْ ذَاكَرُ لِبَنِي الْعَبَّاسِ مَثَلَبَةً وَاللَّيْلِ إِنْ ذَكَرَ الْعَبَّاسُ يَبْتَسِمُ!

9. أَسَلَفْتُكَ قُرَيْشٌ يَا لِيَالَيْنَا سُوءاً وَإِلَّا فَفِيمَ الْيَوْمِ نُنْتَهُمُ؟

10. نُسَامُ خَسَفًا وَنَفْصَى عَنْ مَحَجَّتِنَا وَيُوثِقُ الْقُمْ حَتَّى تَخْفُتَ الْكَلِمُ.

11. وَوَعْدٌ وَلَسُنْ كَمْ أَضَلَّتْ مِنْ فِتْنَةٍ لَأَنْتِ أَشْنَأُ مَا سَيَسَتْ بِهِ الْأُمَمُ.

Zirikli bu şiirinde Şam'ın taksim edildiğini ancak Şam toprakları taksim edilirken Faysal'ın bu bölünmeye karşı gevşek ve duyarsız kaldığını söylemiştir. Zirikli Emir Faysal'a daha önce Şam halkına bağımsızlık için verilen sözlerin niye yerine getirilmediğini sormuştur. Zirikli Arap haklarının bir antlaşmayla yok edildiğini ve verilen sözlerin yerine

¹⁷² Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/125.

getirilmediğini bildiği halde Emir Faysal'ın gevşek davranmasına şaşırılmaktadır. Şair sadece Şam halkının duyarsızlığını sorgulamamış. Aynı zamanda Bağdat ve Beyrut'ta oturan Arapların da Şam'daki işgallere sesiz kalmamaları ve tepki göstermeleri gerektiğini söylemiştir. Suriye'ye işgallerin felaket gibi ardı ardına geldiğini söylemiştir. Ancak Suriye'deki bu karanlıkların yerini aydınlığa bırakabileceğine işaret etmiştir. Şair, zamanın Asya halkından neden intikam aldığını sorgulamıştır. rapların böyle bir duruma boyun eğmesine şaşırmıştır. Şair Arapların eski atalarından Gassan, Adnan, Abbasiler ve Kureyş kabilesini zikrederek, o dönemleri hatırlatarak o dönemde onların zorluk yaşamadığını düşünenleri eleştirmiştir. Sömürgecilerin halkın nefesini kestiğini ve bağımsızlık isteklerini görmezden geldiğini söylemiştir. Şair, Suriye halkının sesinin duyulmasını engellemek için ağızların bağlandığını ifade eder. Son olarak Wilson İlkeleri'nin birçok halkı yanılttığını, ona dayandırılan bir siyasetle yönetilen milletlerin çok sıkıntı çektiğini vurgulamıştır.¹⁷³

18 Ocak 1919 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te Barış Konferansı toplanmıştır. Sömürgeci devletler tarafından imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasına göre Suriye topraklarının Fransa'ya ait olduğu açıklanmıştır. Ancak Fransa gibi sömürgeci bir devlet olan İngilizler, bazı talepleri garanti altına alınmadan işgal ettiği Suriye topraklarını teslim etme niyetinde değildi. İngilizler bunun yanı sıra Filistin'in kendi mandasına verilmesini istiyorlardı. Yapılan bu tartışmalardan sonra aynı yılın eylül ayında İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan gizli bir antlaşmaya göre Suriye'nin Şam, Halep, Humus ve Hama şehirleri bağımsız olarak Suriye Araplarına verilecekti. Ancak aynı yılın Aralık ayında Londra'da yapılan görüşmelerde Suriye Fransız mandasına bırakılması kararlaştırıldı.¹⁷⁴ Zirikli sömürgeci Fransızların Suriye topraklarına yönelik işgal ısrarlarına duyarsız kalmamıştır. Şair Suriye'de vatanseverlerin kendi vatanlarına sahip çıkacaklarını, işgalcilere karşı mücadeleden taviz vermeyeceklerini duyurmak istemiştir. Şair, vatanın bölünme planlarına sesiz kalmadığı gibi Suriye halkının vatanına sahip çıkacağını aşağıdaki şiirde vurgulamıştır. Şam'da 1919 yılında سُورِيَّةُ “Suriye” adlı şiirini yazmıştır:

سُورِيَّةُ

1- Biz Suriye için varız ve sonsuza kadar onu koruyacağız.

1. سُورِيَّةُ نَحْنُ لَهَا نَحْمِي حِمَاهَا أَبَدًا.

2-Düşmanın tepeleri üzerine biz onun için

2. نَبْنِي لَهَا صَرْحَ الْحَيَاةِ فَوْقَ هَامَاتِ

¹⁷³ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/125.

¹⁷⁴ ŞİT Tufan Buzpınar, “Osmanlı Dönemi. Dımaşk(Şam)”, 38/318.

(Suriye) hayat sarayını inşa edeceğiz.

الْعِدَا.

3-Gecenin simsiyah zifiri karanlığında biz onunla yürüdük.

3. سِرْنَا بِهَا فِي حَلَكِ اللَّيْلِ بِهَيْمًا أَسْوَدًا.

4-Gecenin yıldızları kayboldu ve ondaki kurt aslan oldu.

4. تَقَنَعْتُ نُجُومَهُ وَالذَّنْبُ فِيهِ اسْتَأْسَدَا.

5-Sabah belirince ve karanlık yok oluncaya kadar.

5. حَتَّى إِذَا الصُّبْحُ بَدَا وَانْقَشَعَ الْإِظْلَامُ.

6-Bayraklar göründü Haydi onunla uyandık.

6. وَلَا حَتَّى الْأَعْلَامُ صَحْنَا بِهَا هَيَّا.

7-Haydi, şehirleri korumaya, haydi beraber inşa edelim.

7. هَيَّا إِلَى صُنُونِ الْبِلَادِ هَيَّا بِنَا إِلَى الْبِنَاءِ.

8-Şeref çalışmadadır gevşeme ile şerefe varılmaz.

8. الْمَجْدُ فِي الْجِدِّ وَلَا يُدْرِكُ مَجْدُ بِالْوَنَاءِ.

9-Haydi, yüceliğe yüceliğe gökleri yırtmaya.¹⁷⁵

9. إِلَى السَّنَا إِلَى السَّنَاءِ هَيَّا إِلَى شَقِّ السَّمَاءِ.

Zirikli'nin bir önceki şiirinde değinmiş olduğu “Şam taksim ediliyor” sözünden anlaşıldığı kadarıyla Suriye'nin Batılılar tarafından bir plan çerçevesinde paylaşıldığı fark edilmiştir. Şair bu şiirinde ise “Suriye için Biz Suriye için varız ve sonsuza kadar onu koruyacağız.” sözü ile Suriyelilerin vatanlarını koruyacaklarını ifade etmiştir. Şair, Suriye'nin Fransızların mandasına bırakılmasından memnun olmadığını söylemekle birlikte Suriye'yi korumak ve ayağa kaldırmak için çağrıda bulunmuştur. Arapların gecenin karanlığında vatan sayesinde yönlerini bulduklarını söyleyerek vatanın yol gösterici olduğuna işaret etmektedir.

Şair Arap milletin büyüklerini yıldızlara benzetmekte ve bu büyüklerin artık hayatta olmadıklarını dile getirmektedir. Eski büyüklerin vefatlarını yıldızların sönmesine benzetmiştir. Ortaya çıkan karanlıktan kötü niyetli düşmanların istifade ettiğini edebi bir şekilde ima etmiştir. Şair “Kurt vatan topraklarında aslan oldu.” sözü ile vatanın karanlık günlerinde aslana göre zayıf olan kurdun sıkıntılı günlerden istifade ederek aslan kesildiğini ifade etmiştir. Burada kurt ile işaret edilen aslında zayıf olan düşmanlardır. Sıkıntılı günler geçene kadar zayıf olanın güçlü gibi görünmesinin devam edeceğini söylemiştir. Zirikli bağımsızlık alameti olan bayrağı şiirinde zikrederek bağımsızlığın çok uzak olmadığına işaret etmiştir. Şair şehirleri koruma ve vatani beraber inşa etme zamanı

¹⁷⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/75.

geldiğini söylemek istemiştir. Zirikli tembellikle şerefin kazanılmayacağını ancak mücadele ile şerefe ulaşılabileceğini söylemiş, ciddi çaba sonucunda yüceliklere varmanın mümkün olduğunu vurgulamıştır.

1919 yılının Aralık ayında bir antlaşmayla Suriye'nin İngilizler tarafından Fransız mandasına bırakılması kararı verilmiştir. Bu kararla birlikte Araplar, Suriye'nin bazı bölgeleri ve Lübnan'ın bütün topraklarında Fransa mandasını kabul edecek; bunun karşılığında da Emir Faysal'ın başında olduğu Şam, Hama, Humus ve Halep'in bulunduğu bölgelerde kurulacak bir Arap yönetimini Fransa kendi denetimi altına alacaktı.¹⁷⁶ Bu anlaşma neticesinde sömürgeci Fransızlar, Suriye topraklarını fiili olarak işgal etmek için hazırlık yapıyorlardı. Şair, Batılı devletlerin Şam ve Suriye halkını umursamadan bütün toprakları isteklerine göre paylaşmalarını aşağıdaki şiirde ele almıştır. Şair sömürgecilerin vatan topraklarının işgalinin adı manda olsun ya da başka bir şey olsun sonuç itibariyle aynı şey olduğuna işaret etmiştir. Şair, Şam'da yazdığı son şiiri olan ظَلْمُوهُ “Ona Zulmettiler”i 2 Temmuz 1920’de yazmıştır:

ظَلْمُوهُ

1-Zincirleri ve prangaları (Suriye'nin)

çözülmediği sürece ne tahtı ne de

bağımsızlığı ona faydası vermeyecektir.

1. لَا النَّاجُ يَنْفَعُهُ وَلَا اسْتِقْلَالُهُ إِنَّ

لَمْ يَحُلْ وَثَاقُهُ وَعِقَالُهُ.

2-Ona(vatana)zulmettiler yuvasına saldırmak

için yarıştılar dağ ve ovaları işgal edilmiştir.

2. ظَلْمُوهُ فَاسْتَبَقُوا إِلَى وُكُنَاتِهِ

فَسَهْوُهُ مُحْتَلَّةٌ وَجِبَالُهُ.

3-(Suriye) Talihsizliklerin kapısında

toplandığı ve ona umut bağlananları

kuruttuğu bir vatandır.

3. وَطَنْ تَرَاخَمَتْ الْخُطُوبُ بَبَائِهِ

وَجَفَاهُ مَنْ عَقَدَتْ بِهِ أَمَالُهُ.

4-Şam'ın doğusu ve batısı eziyet içinde

güneyi ve kuzeyi şaşkınlık içindedir.¹⁷⁷

4. شَرْقٌ وَجُنُوبُهُ فِي رَوْعَةٍ وَشِمَالُهُ.

الشَّامُ وَغَرْبُهُ فِي لَوْعَةٍ

Suriye topraklarının sömürgeciler tarafından paylaşılması Suriye halkını kızdırmıştır. Zirikli İngilizlerin ardından Fransızların işgaline sesiz kalmayarak bağımsızlık mücadelesi için bu şiiri yazmıştır. Emir Faysal'ın başında olduğu göstermelik bir Arap yönetiminin varlığına itiraz etmiştir. Şair Suriye topraklarının sömürgeci Fransız mandasına kaldıktan sonra bağımsız ve özgür sayılamayacağını söylemiştir. Şair Suriye topraklarının sömürgeci Fransız mandasına kaldıktan sonra bağımsız ve özgür sayılamayacağını söylemiştir. Şair “Yuvasına saldırmak için yarıştılar.” ifadeleriyle Fransız ve İngilizlerin Suriye’yi işgal ederek Suriye

¹⁷⁶ Cevdet Küçük, “Sykes-Picot Antlaşması”, 38/206.

¹⁷⁷ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli* 228.

halkına zulmetmek için adeta yarış halinde olduklarını vurgulamıştır. Vatanın dağ ve ovalarının sömürgeciler tarafından işgal edildiğini ve bu işgalin ظَلْمُهُ “Ona Zulmettiler” başlığından anlaşılacağı gibi Suriye halkına bir zulüm olduğunu söylemiştir. Suriye’de işgallerin ardı ardına gerçekleşmesini Suriye’nin başına gelen büyük bir talihsizlik yumağı olmasıyla özdeşleştirmiştir.

Şair, vatan evlatlarından her kim vatana umutla yönelirse her defasında bu umutların boşa çıktığını söylemiştir. Suriye vatandaşlarından topyekûn bir bağımsızlık mücadelesi beklemektedir ancak yaşanan gerçekler Suriye’nin zalim sömürgecilerin oyuncağı olmasına neden olmuştur. Şairin hissiyatı Suriye’de tam karşılık bulmadığına işaret edilmektedir. Sonuç olarak Şam’ın doğusu ve batısı eziyet içindeyken güneyi ve kuzeyi de gelen felaketler karşısında adeta şaşkın kalmıştır. Şair bu vurgularıyla çok sevdiği vatanının durumuna üzüldüğünü ifade etmek istemiştir.¹⁷⁸

3.4.2. Şam Sonrası Dönem

Zirikli Arap topraklarındaki Osmanlı yönetimini bazen eleştirmiş olsa da onu işgalci ve sömürgeci olarak görmemiştir. Arapların yaşadıkları topraklarda Osmanlı Devleti’nden sonra şairin vatanı için kaleme almış olduğu şiirlerinde karamsarlık görülmektedir. Araştırmacı-yazar İmad Muhammed Hamra, Zirikli’nin 1920 yılından sonraki vatan şiirlerini Arap topraklarındaki Sömürgeci Batı Dönemi olarak kabul etmektedir.¹⁷⁹ Şair, Arap ülkelerindeki Batı sömürgeciliğinin başlamasıyla birlikte şiirlerinin kapsamını giderek genişletmiştir. Zirikli kendi milletinin acılarını şiirlerinde dile getirmiştir. O, Suriye topraklarının sömürgecilerin egemenliğine gireceğini önceden sezmiştir. Şair, sömürgeci dönemin acılarını vatan şiirleri vasıtasıyla dile getirmiştir. Her türlü baskı ve adaletsizliğin yaşandığı Suriye’de kendisinden önce yaşamış olan şairlerin şiirlerinden ilham aldığı da hissedilmektedir.¹⁸⁰

Zirikli’nin Şam sonrası sömürgeci Batı dönemi vatan şiirlerini yazmaya başlaması, Fransızların 24 Temmuz 1920 yılındaki Meyselun Muharebesi’yle başlamaktadır. Meyselun Muharebesi, Fransızların Şam’ı işgal etmek ve Faysal hükümetini ortadan kaldırmak için Lübnan’dan yola çıkmasıyla başlamıştır. Emir Faysal’ın savaş bakanı olan Yusuf el-‘Azma, Fransızlarla savaşmak için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Her iki taraf Meyselun Meydan’ında karşılaşmış, yapılan dört saatlik savaştan sonra Yusuf el-Azma öldürülmüştür. Fransızlar bir

¹⁷⁸ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu ’z-Zirikli* 228.

¹⁷⁹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu ’z-Zirikli* 228.

¹⁸⁰ İhsan Abbas, *Târîhu ’n-Nakdi ’l-Edebi İnde ’l-Ârabi* (Beyrut: Daru’s-Sakafa’, 1983), 469.

gün sonra 24 Temmuz 1920 yılında Şam'a girmiştir. Emir Faysal b. Hüseyin İngilizlerin daveti üzerine Suriye topraklarını terk ederek Londra'ya gitmiştir. Zirikli Fransızların Şam'a girişinden iki gün sonra Filistin'in Hayfa şehrine kaçmıştır.¹⁸¹ Zirikli Fransızlar ülkeyi işgal etmeden önce eleştiri oklarını onlara çevirmişti. Şiirlerinde Fransızları henüz Suriye topraklarına girmeden önce sömürgeci olarak nitelendiren şair, Suriye halkını Fransızlara karşı direnişe davet etmiştir. Zikredilen durumla ilgili olarak 20 Ağustos 1920 yılında sonradan geçiş yaptığı Mısır'da **الْفَاجِعَة** "Trajedi" adlı şiirini yazmıştır;

الْفَاجِعَة

- 1-Allahım, neler oluyor? Baradâ (nehri)
nerdeyse kuruyacak, Kasyon(dağı)
sarsılmakta. Nasıl?
1. اللَّهُ لِلْحَدَثَانِ كَيْفَ تَكِيدُ بَرْدَى يَغِيضُ
وَقَاسْنِيُونَ يَمِيدُ.
- 2-İnsanların yaşadıkları felaketler
durdurulamaz yaraları iyileştirilemez.
2. وَفَوَاجِعُ الْمَلَوَيْنِ مَا لِحِمَاجِهَا كَيْحٌ وَلَا
لِحِرَاجِهَا تَضْمِيدُ.
- 3-Felaketler halklara yağarak geliyor ne
azarlama ne de kınama ona engelliyor.
3. تَقْدُ الْخُطُوبُ عَلَى الشُّعُوبِ مُغِيرَةً لَا
الزَّجْرُ يَدْفَعُهَا وَلَا التَّنْذِيرُ.
- 4-Musibetler Şam ve halkına gelirken tek
kelime eden var mı?
4. هَلْ فِي الشَّامِ وَأَهْلِهِ مِنْ نَابِسٍ وَالنَّائِبَاتُ
لَهَا عَلَيْهِ وَفُودُ.
- 5-Şam'da gaspçının çadırı varken
direnmeyen kişide şeref kalmamıştır.
5. مَا فِي دِمَشْقَ لِنَاهِضٍ مِنْ عِزَّةٍ مَمْدُودُ.
وَبِهَا سُرَادِقُ غَاصِبٍ
- 6-Sefaletin yerleştiği bu ülkede her ne aman
sefalet eskise de yeniden musibet tazeleniyor.
6. بَلَدٌ تَبَوَّاهُ الشَّقَاءُ فَكَلَّمَا قَدَّمَ اسْتَقَامَ لَهُ بِهِ
تَجْدِيدُ.
- 7-Sakinlerinin huyları yumuşayınca,
zayıflara eziyet edildiğini ve boyun
eğdirildiğini idrak edemediler.
7. لَأَنْتَ عَرِيكَةُ قَاطِنِيهِ وَمَا دَرَوْا أَنَّ
الضَّعِيفَ مُعَذِّبٌ مَنُكُودُ.
- 8-Haklarının ipine sarılarak tuttular, ancak
hak mızraklara ve (anlaşma)maddelere
ihtiyaç duyar.
8. لَمَسُوا حِبَالَ حُقُوقِهِمْ وَتَعَلَّقُوا وَالْحَقُّ
يُغَوِّرُهُ قَنَاءٌ وَبُنُودُ.
- 9-Deliller zayıf olana fayda vermez, ancak
güçlünün hakkı güçlendirilmiştir.
9. مَا تَنْفَعُ الْحَبَجُ الضَّعِيفَ وَإِنَّمَا حَقُّ
الْقَوِيِّ مُعَزِّزٌ مَعْضُودُ.

¹⁸¹ Ahmed Alâvîne, Hayruddîn ez-Zirikli 1/16.

Zirikli Fransız askerleri içinde bulunan Senegalli askerlerin vatanına musallat olduğunu ve bu durumun kendisini çok üzdüğünü ifade etmektedir. Şair, vatanın başına gelen musibetlerin en kötüsünün ise özgür ve yüce Arap milletin malları ve topraklarının Fransızların köleleri hükmünde olan Senegalli askerler tarafından işgal edilmesi olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁴ Bu şiirin edebi biçimi hakkında Dr. Sami el-Dahhan şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Hayreddin Zirikli bu felaketi ve Meyselun’un düşüşünü Trajedi şiiriyle tasvir etmiştir. Şam bölgesinde yazılan şiirlerde benzer bir şey bulmamız mümkün değil, bu şiir ihtişamı ve güzel ifadesiyle neredeyse benzersiz bir şiirdir.”*¹⁸⁵

Zirikli Hicaz bölgesinin emiri olan Şerif Hüseyin’in daveti üzerine Ekim 1920 yılında Hicaz’ı ziyaret etmiş ve dört ay sonra Mısır’a geri dönmüştür.¹⁸⁶ Zirikli 1921 yılında Ürdün’e giderek Ürdün hükümetinde bürokratik görevler almıştır. Zirikli vatanından ayrı kalmanın üzüntüsüyle Şam’da yaşanan olayları uzaktan da olsa takip etmiştir. Şairin aklı ve kalbi her zaman vatanında olmuş, vatanında yaşanan haksızlıklara karşı ilgisiz kalmayarak aşağıdaki şiirinde Suriye halkını Fransız sömürgecilere karşı mücadele etmeye çağırmıştır. O, sömürgecilerin işgaline karşı kayıtsız kalanları “uyuyup duranlar” olarak zikretmiştir. Aşağıdaki şiirinde vatanın işgali karşısında kayıtsız kalanları mücadele etmeye çağırmıştır. Şair 1921’de Amman’da yazdığı نشيد “Marş” adlı şiirinde Şam halkına hitap ederek şöyle söylemiştir:

نشيد

1- Ey Şam’ın uyuyan erkekleri ayağa kalkın.	1. إِنْهَضُوا يَا نِيَامَ يَا رَجَالَ الشَّامِ.
2-Kılıçtan başka hiç birşey utancı temizleyemez.	2. لَيْسَ إِلَّا الْحُسَامُ جَالِيًا لِلْعَارِ.
3-Kalkanları hazırlayın korkaklığı kırım
saldıranların kiblesi savaş meydanıdır.	3. شَمِّرُوا الذِّرَاعَ وَاکْثِرُوا الْبِرَاعَ
حَوْمَةُ الْقِرَاعِ قِبْلَةُ الْكُرَاعِ.
4-Gürle ey rüzgâr şiddetle sürükley vadi.	4. زَمْجِرِي يَا رِيَاخَ وَأَعْصِفِي يَا بَطَاخَ.
5-Titret ey silah, intikam alma zamanı geldi.	5. وَاضْطَرِبْ يَا سِلَاحَ أَنْ أَخْذُ النَّارَ.

¹⁸⁴ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü 'z-Zirikli*, 1/116.

¹⁸⁵ sâmî ed-Dahhân, *eş-Şûara' el-Â' lam fi Suriye* (Beyrut: Dârü'l-Envâr, 1968), 154.

¹⁸⁶ Mustafa Bilge, “Abdullah b. Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/108.

6-Düşmanlar zulmetti, hayaller yarım kaldı,
yıldızlar kayboldu, savaş ateşi yakılsın.¹⁸⁷

6. جَارَتْ النُّصُومُ طَاشَتْ الحُلُومُ
غَابَتْ النُّجُومُ فَلْتُشَبَّ النَّارُ.

Zirikli “Marş” adlı şiirinin dizelerinde Fransız işgali sonrasında işgali umursamayan Şam halkına seslenmiştir. Şiirin ilk dizesinden de anlaşılacağı üzere Şam halkının bu işgali umursamadığını söyleyip bu kişileri uyandırmak amacıyla *إِنْهَضُوا يَا نِيَام* “Uyanın ey uyuyanlar!” diyerek dikkat çekmeye çalışmıştır. Şair, Arap kültüründe sıkça kullanılan *يَا رِجَال* “Ey erkekler!” sözü ile vatani koruma ve mücadele etmenin erkeklerin işi olduğunu belirterek vatanın başına gelen bu utanç verici işgalin ancak erkeklerin kuvveti ile giderilebileceğini ifade etmiştir. Şair bu şiirinde vatan işgal altındayken halkın korkusuzca karşı koyması gerektiğini, böyle bir durumda halkın yönelmesi gereken yerin savaş meydanı olduğunu vurgulamaktadır. Zirikli; işgalcilerden intikam alma zamanının geldiğini, bu intikamın alınma biçimini ise *وَأَعْصِي يَا بَطَاح* vadinin şiddetlenip sürüklenmesi, *زَمْجَرِي يَا رِيَّاح* rüzgârın gürlemesi ve *وَأَضْطَرِّبْ يَا سِلَاح* silahın titretmesi gibi savaşı teşvik edecek sözlerle ifade etmiştir. Şair, sömürgecilerin vatana yaptıkları zulmün büyüklüğünü semadaki yıldızların kaybolmasına benzeterek ifade etmiştir.

Zirikli 1921 yılında Ürdün bürokrasisinde görevini yerine getirirken Ürdün Emiri Abdullah b. Hüseyin’den Suriye topraklarını işgalci Fransızlardan kurtarması için yardım isteğinde bulunmuştur. Zirikli bu talebini Emir’in hazır bulunduğu meclislerde şiirlerini okuyarak dile getirmiştir. Emir Abdullah şairin şiirlerindeki taleplerini eleştiri olarak kabul ediyordu. Şair, Mart 1921 yılında yazdığı *نَشِيد* “Marş” adlı şiirinde vatan evlatları ve Şam halkının uyanmasından bahsetmiş ve yazmış olduğu şiirin etki etmediğinin farkına varınca aynı yılın haziran ayında Emir Abdullah’a hitaben yazdığı *فِي عَمَّان* “Amman’da” adlı şiirinde vatani olan Suriye’yi kurtarmasını istemiştir.¹⁸⁸ Şair *فِي عَمَّان* “Amman’da” adlı şiirini daha Mekke’deyken Şerif Hüseyin ve bazı çocuklarının bulunduğu ancak Emir Abdullah’ın bulunmadığı bir aile meclisinde Arap topraklarının kurtarılması gerektiği üzerine yapılan konuşmaları Emir Abdullah’a hatırlatma babında Ürdün’de 1921 yılında yazmıştır:

فِي عَمَّان

1-Hatırladım ve hatıram şudur, Mekke ve

1. تَذَكَّرْتُ وَالذِّكْرَى تَفِيضُ جَرَّاحَهَا دَمًا فَجَرَّتْهُ

¹⁸⁷ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/115.

¹⁸⁸ Ahmed Alâvîne, *Ḥayruddîn ez-Zirikli* 1/21.

vadilerinin patlattığı yaralarından taşan
kandır.

مَكَّةً وَبَطَاحُهَا.

2-Seni özledim, gözlerim uyumayı
reddediyor, hayal gücü ve tutkunun ruhu
haline geldi.

2. وَأَوْحَشَنِي ، وَالْعَيْنُ تَأْبَى رُقَادَهَا غُدُوَهَا خَيَّالَاتِ
الْهَوَى وَرَوَّاحُهَا.

3-Yüksekten düştüğü ve açıkta kalmasından
korkulduğu zaman sürpriz bir şekilde
koruyarak ateşini körükleyecek misin?

3. فَهَلْ أَنْتَ مُدَكِّي نَارَهَا ، فَمُجِيرُهَا ، عَشِيَّةً إِذْ
رَبِعْتَ وَخِيفَ إِفْتِصَاحُهَا.

4-Savaşı kışkırtarak onun ayıbını, kabahati
ve günahını silecek misin?

4. وَهَلْ أَنْتَ مَاجِي عَارَهَا ، فَمُثِيرُهَا وَغَى كَانَ
جَلًّا إِثْمُهَا وَجُنَاحُهَا.

5-Aksi takdirde, gururdan sonra ne büyük bir
aşağılanmadır, düşmanın gözünde onu silip
süpürmek kolaylaştı.

5. وَإِلَّا فَيَا لِلدَّلِّ بَعْدَ إِعْتِزَازِهَا لَقَدْ هَانَ فِي عَيْنِ
الْعُدَاةِ إِكْتِسَاحُهَا.

6-Kim kararlı ve yüceliği tasarlasa, yücelik
ona müsait olan bir sabahta sunulacaktır.¹⁸⁹

6. وَمَنْ كَانَ ذَا عَزْمٍ فَصَمَّمْ فِي الْعُلَى أُتِيحَ لَهُ مِنْهَا
الْعُدَاةَ مُتَاحُهَا.

Zirikli “Amman’da” adlı şiirinde Şerif Hüseyin ve ailesinin henüz Mekke’deyken Arap toprakları için iyi yönde planları olduğunu belirtmekle beraber aynı zamanda “*Âmâni fî ‘Ammân*” (Amman’da İki Yıl) adlı eserinin bazı bölümlerinde Ürdün’de yaşamış olduğu sıkıntılara yer vermiştir. Şair; şiirinde Mekke ve çevresindeki vadilerden başlayan, bağımsızlık için akan kanı hatırlatmaktadır. Şair vatandan uzak kaldığını, geceler boyunca vatanın içinde bulunduğu durumu ve geleceğini düşündüğü için gözüne uyku girmediğini zikretmektedir. Şiirinde Ürdün’deyken Suriye’yi kurtaracak birilerini ararken Emir Abdullah’tan da bir beklentisi olduğunu ona hatırlatmaktadır. Şair, Emir Abdullah’ın vatanı için zorlukların ateşini körüklemesini beklediğini belirterek onun savaşmasını ima etmektedir. Şair “Vatan topraklarında meydana gelen savaşın utancını silebilecek misin?” diyerek Emir Abdullah’tan Suriye’yi işgalden kurtarmasını istemektedir. Zirikli önceleri vatanın müreffeh bir durumda ve gururlu olduğunu ancak işgal ile gelen büyük bir

¹⁸⁹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü ’z-Zirikli*, 1/153.

aşağılanmanın vatanı sardığını ima etmektedir. Sömürgecilerin vatanı kolayca işgal ettiklerini vurgulamaktadır. Şair, vatanı kurtarmak için kararlı olanlar ve büyüklük tasavvur edenlere yüceliğin ilk fırsatta bahsedileceğini söylemiştir.

Zirikli 1921 yılında Ürdün’de bürokratik görevleri icra etmekteyken Suriye’nin kurtarılması için Ürdün Emir’i Abdullah bin Hüseyin’e umutlarını bağlamıştır. Ancak Emir Abdullah konuyla yeterince ilgilenmemesinden dolayı Zirikli’nin gözünden düşmüş ve bu konudaki umutlarını boşa çıkarmıştır. Daha önce belirtildiği gibi Zirikli Abdullah’ın hazır bulunduğu meclislerde bulunmuş; huzurunda okuduğu şiirleriyle Emir Abdullah’a iğnelemelerde bulunmuştur.¹⁹⁰ Bu iğnelemeler neticesinde Ürdün yönetiminin bazı ileri gelenlerinin Zirikli’ye bakış açıları değişmiş ve Zirikli’yi bir çadırda zorunlu ikamete tabi tutmuşlardır. Vatanın menfaati için almış olduğu bu ceza, şairi vatanın kendisine verdiği zarardan bahsettiği **لِلْأَيَّامِ** “Allah Aşkına Günlerce” adlı şiirini yazmaya sevk etmiştir.¹⁹¹ Şair bu şiirini Amman’da 1922 yılında yazmıştır:

لِلْأَيَّامِ

1-Benim olaylara ve musibetlere arzum var,
ne ben ikna olurum ne de yıllar beni engeller.

1. لِي بِالْحَوَادِثِ وَالنَّوَائِبِ مَطْمَعٌ لَا الدَّهْرُ
يَمْنَعُنِي وَلَا أَنَا أَقْنَعُ.

2-Halk arasında iyi görünenler seni
aldatmasın, dünyada aldatmayan iyi yoktur.

2. لَا يَخْدَعَنَّكَ صَالِحٌ فِي قَوْمِهِ مَا فِي
الْبَرِيَّةِ صَالِحٌ لَا يَخْدَعُ.

3-Vatanlarında kişiler gibi iyisi, kötüsü,
doğru ve çatlak olanı olduğunu görüyorum.

3. وَارَى الْمَوَاطِنَ كَالرِّجَالِ حَمِيدُهَا
وَدَمِيمُهَا وَالصُّلْبُ وَالْمَتَصَدِّعُ.

4-Aldatılması sana kadar ulaşan vatanda hiç
hayır yoktur, halkını aldatan kişi kendisi
kaybedecektir.

4. لَا خَيْرَ فِي وَطَنِ يَنَالُكَ ضَيْمُهُ إِنَّ
الْمُضِيمَ بِأَهْلِهِ لِمُضِيعُ.

5-Özlem olmasaydı Şam’da olan sevdiklerim
için ağlamazdım.

5. لَوْلَا الْحَنِينُ لَمَّا بَكَيتُ أَحَبَّةً كَانَتْ
تَضُمُّهُمْ دِمَشْقُ وَتَجْمَعُ.

6-Özlem olmasaydı Şam’ın cömert ve men
ettiği gecelerine ağlamazdım.

6. لَوْلَا الْحَنِينُ لَمَّا بَكَيتُ لَيْالِيًّا كَانَتْ دِمَشْقُ
بِهَا تَجُودُ وَتَمْنَعُ.

7-Şam ve halkına duyulan özlem olmasaydı

7. لَوْلَا الْحَنِينُ إِلَى دِمَشْقَ وَأَهْلِهَا جَفَتْ

¹⁹⁰ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/20.

¹⁹¹ İmad Muhammed Hamra, *Hayreddin Zirikli eş-Şa‘ir-l’İlm*, 32.

aptalca işler göz bebeklerimi kuruturdu.

بِمُقْلَتِي الشُّؤْنِ الْهُمَّعِ.

8-Özlem olmasaydı bir ayın battığı ve bin ayın doğduğu Şam'a ağlamazdım.

8. لَوْلَا الْحَنِينُ لَمَّا بَكَيتُ بَجَلَقٍ قَمَرًا يَغِيبُ
وَأَلْفَ بَدْرٍ يَطْلُعُ.

9-Eğer özlem olmasaydı Şam'da olan bir halka ağlamazdım, gözyaşlarımı dökmezdim.

9. لَوْلَا الْحَنِينُ لَمَّا غَضِبْتُ لِأَمَّةٍ فِي الشَّامِ
ذَارِقَةً عَلَيْهَا الْأَدْمُعِ.

10-Allah aşkına günlerce düşmanların yaptıklarına ve yapmak üzere olduklarına.

10. لِلَّهِ لِلْأَيَّامِ مَا صَنَعَتْ بِهَا أَيْدِي الْعُدَاةِ
وَمَا سَتَوَشَّكَ تَصَنَّعِ.

11-Allah aşkına günlerce benim ağladığım o üzgün ve acı çekene.¹⁹²

11. لِلَّهِ لِلْأَيَّامِ مَا أَبْكِي لَهَا أَنَا ذَلِكَ
الْمُتَفَجِّعِ الْمُتَوَجِّعِ.

Ürdün; 1922 yılında Zirikli gibi Suriyeli birçok vatansever aydın, yazar ve gazetecinin ev sahipliğini yapmıştır. Zirikli Ürdün'deyken vatanın kurtuluşu için uğraş içinde olan diğer vatanseverlerle vatanın işgal halini istişare ediyordu. Zirikli Ürdün'deyken vatanından uzakta olmanın yarattığı derin özlem ve acıyı yazdığı şiirlerde dile getirmiştir. Şair Ürdün'de yazdığı şiirlerde vatan konusundaki kararlılığını vurgulayarak, hiçbir şeyin kendisini memleketi ile ilgilenmekten alıkoyamayacağını belirtmektedir. Şiirinde Emir Abdullah'ı kastederek halk arasında salih (güvenilir) görünenlerin bile aldattığını, bu yüzden konu vatan olunca kimseye tam olarak güvenilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Şair bu sözleriyle kendisi ve Ürdün'de yaşayan Suriye vatandaşlarının Emir Abdullah'tan beklentilerin yüksek olduğunu ancak bu beklentilerin boşa çıktığını ifade etmektedir. Şair, vatanı da toplum içindeki insanlar gibi iyi, kötü, doğru ve hatalı olarak sınıflandırmıştır. "وَطَنٌ يَنَالُكَ ضَيْمُهُ" Zararı sana dokunan vatan" ifadesiyle vatanın bazem zararlı olduğunu, kendi halkına zarar verdiğini ima etmektedir. Şair Şam'da yaşayan sevdikleri için duyduğu özlemi ve bu özleminden dolayı ağladığını dile getirmektedir.

Şair, Şam halkının geçmişteki cömertliğini ifade etmektedir. Zirikli Şam ve sakinlerine duyduğu özlem olmasaydı gereksiz işlerle meşgul olmayacağını belirtmiştir. Şair Şair Şam'daki değişkenliği "قَمَرًا يَغِيبُ وَأَلْفَ بَدْرٍ يَطْلُعُ" "Bir ay batar bin ay doğar." sözü ile Şam'da kaybolan bir güzelliğin yerine bin güzelliğin geleceğini ima etmektedir. Şair bu dizelerin sonlarına doğru düşmanların neden oldukları ve ileride sebep olacakları felaketler için "Allah aşkına günlerce" sözleriyle kendi acısını Allah'a şikâyet etmiştir.

¹⁹² Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/139.

Fransızların Suriye'deki Generali Gouraud, 1921'de Suriye'nin Kunaytir şehrine giderken saldırıya uğrar ve bu olay her ne kadar Ürdün'de vuku bulmamış olsa da Fransızlar, İngiliz himayesindeki Emir Abdullah'tan bu saldırıyı yapanları yakalayıp kendilerine teslim etmesini talep eder. Aynı zamanda Vehhâbîler 1922'de Amman'a saldırmışlardır. Emir Abdullah'ın komutanı Rikabi Paşa, Vehhâbîlere karşı İngilizlerden uçak desteği istemiştir. İngilizler uçak yardımını yapmışlar, ancak Vehhâbîleri görmediklerini söylemişlerdir.¹⁹³ Bu olaylardan sonra sözde Ürdün'e bağlı olan ama aslında İngiliz mandasında bulunan Filistin'de bulunan İngilizlerin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel, Yahudilere Filistin'i "Ulusal Vatan" olarak kabul etme yönünde bir konuşma yapmıştır. Bunun üzerine Emir Abdullah İngiltere'ye gitmiş ancak İngilizler onun güçlü ve istikrarlı bir yönetim (Filistin ve Ürdün'de) inşa edemediğini belirtmişlerdir. Emir Abdullah İngiltere'den döndükten sonra bir konuşma yaparak "Aziz vatanımızın kuzey kesimindeki (Suriye) muhteşem Fransızlar ve dostumuz İngiliz hükümetinin bizim milletimize ve davamıza kin beslemediklerini gördüm." demiştir.¹⁹⁴ Zirikli konuşmadaki bu bölüm üzerine 1923 yılında Amman'da بِلَادُ الْقَضَاءِ وَالْقَدَرِ "Kaza ve Kader Ülkesi" adlı şiiri yazmış ve Arapların yaşadıkları topraklarda yaşanan olayları kaleme almıştır;¹⁹⁵

بِلَادُ الْقَضَاءِ وَالْقَدَرِ

1-Kaza ve kader diyarında takıntılı
düşüncelerim yine bana döndü.

1. عَاوَدْتَنِي وَسَاوَسَ الْفَكْرَ فِي
بِلَادِ الْقَضَاءِ وَالْقَدَرِ.

2-İrbid, Amman, es-Salt'tayım ve ibret
merkezlerindeyim.

2. أَنَا فِي إِرْبِدٍ وَعَمَّانَ وَالصَّلَاتِ
وَدُورِ الْعِظَاتِ وَالْعَبَرِ.

3-Yakalanması neredeyse imkânsız olan Bir
toptur, ancak onu bırakma zamanı
geldiğinde.

3. كُرَّةٌ لَا تَكَادُ تُحْبَسُ إِلَّا حَانَ
إِطْلَاقُهَا مَعَ الْأَكْرِ.

4-Her kaldığımda beni düşündürdü
eğilimlerim bana bir yolculukta olduğumu
gösterdi.

4. كُلَّمَا خَلَّتْنِي أَقْمَتٌ، أَرْتَنِي
نَزْعَاتِي أَنِّي عَلَى سَفَرٍ.

¹⁹³ Mwhmet Ali Büyükkara, "Vahhâbîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/613.

¹⁹⁴ Hayreddin Zirikli, *Âmân fî 'Ammân* (Beyrut: Mektebet- Beyrut, 2009), 235.

¹⁹⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânü Hayruddîn ez-Zirikli*. (Kahire: Meteb'til'ârabîy'ye el-Mımsriy'ye, 1925), 1/172.

5-Gitmeme varmama yakın izin verdi
varmamda gitmeme doğru çağırıyor.¹⁹⁶

5. صَدَرِي مُؤَذِّنٌ بِقُرْبِ وُرُودِي وَوُرُودِي
دَاعٍ إِلَى صَدَرِي.

Zirikli bu şiirinde İngiliz ve Fransızların Arap topraklarını işgali neticesinde içinde bulunduğu kötü duruma değinmektedir. Şair beklentilerinin boşa çıkmasından dolayı takıntılı düşünceler ile acı çektiğini söylemiştir. Zirikli kendisinin Ürdün şehirlerinden İrbid, Amman ve Salt'ta yuvalarında sıkıntı ve zorluklarla mücadele ettiğini ifade etmektedir. Şair, Ürdün'den çıkmak için uygun zamanın gelmesini beklediğini ifade etmekle beraber Ne zaman kalmaya meyletse, düşüncelerinin ona yolculukta olduğunu hatırlattığını belirtmiştir. Şair, arada kalmadığını aslında varması gereken yere gitmesinin izin verdiğini, gideceği yerin de kendisini çağırdığını vurgulamaktadır.¹⁹⁷

Zirikli Ürdün'de Suriye'nin Fransızlardan kurtarılması çabalarına cevap bulamayan Zirikli'nin Emir Abdullah ile arası bozulmuştur. Ürdün'de Emir Abdullah'tan ümidi kesilmitiş çünkü Abdullah b. Hüseyin de Şam'daki Emir Faysal gibi İngilizlerin güdümündeydi ve onlardan habersiz, izin almadan hiçbir şey yapamıyordu. Zirikli de ümit ettiğini bulamayınca 1923 yılında Mısır'a gitmek zorunda kalmıştır. Zirikli Kahire'de kültürel faaliyetlerini sürdürmüş ve eskiden olduğu gibi burada da vatanına olan özlemi ve vatani sömürgecilerin elinden kurtarma isteğini zihninden çıkarmamıştır.¹⁹⁸ İstekleri Ürdün'de yerine getirilmediği için vatanını sahipsiz görerek daha duygusal bir hale gelmiştir. Çünkü Zirikli vatanından ayrı kalmanın kendisine acı ve sıkıntı verdiğini ifade etmektedir. İslam inancı bakımından tehlikeli olan sözcükleri bu şiirinde kullanarak Mısır'da 1924 yılında نجوى "Sır Paylaşma" adlı şiirini yazmıştır.

نَجْوَى

1-Göz vatandan ayrıldıktan sonra
kımıldanmadan ne bir kişiye ne de bir yere
yanaştı.

1. أَلْعَيْنُ بَعْدَ فِرَاقِهَا الْوَطَنَ لَا سَاكِناً
أَلْفَتْ وَلَا سَكَنًا.

2-Endişesinden gözyaşına boğulmuş ne
uykusuzluğu ne de yorgunluğu hissediyor.

2. رَيَّانَةٌ بِالدَّمْعِ أَفْلَقَهَا أَنْ لَا تُجَسَّ كَرَّى
وَلَا وَسَنَ.

3- Vatanında iken her güzellikleri görüyordu,

3. كَانَتْ تَرَى فِي كُلِّ سَانِحَةٍ حُسْنًا، وَبَاتَتْ

¹⁹⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/172.

¹⁹⁷ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/172.

¹⁹⁸ Ahmed Alâvîne, *Hayruddîn ez-Zirikli* 1/21.

şimdi ise hiçbir güzelliği göremiyor.

4-Kalpten inilti yükselmeseydi, kalbi yalanlar ve ondan şüphe ederdim.

5-Keşke oradaki sevdiklerim benim burada çektiklerimi bilseydiler.

6-Ruhum bedenimi terk edene kadar onlardan ayrılacağımı düşünemedim.

7-Ey, zamanın oylaladığı vatanım, seni zamanla baştan çıkaran nedir?

8-Seninle senden başkasına ihtiyacım yoktu, hayır senden başka hiçbir zenginliğimde yoktu.

9-Sen cömert, gururlu iyi faydalı ve fidanlı bir bahçeden başka bir şey değildin.

10-Sana şefkat ederek daha fazla eziyet verdiler onlar eziyeti minnet diye adlandırıyorlar.

11-Sana şefkat edip ve sivri uçlu çubukları soyarak öne çıktılar.

12-Ey (Nil'in suladığı) dalda şakıyan kuş.

13-Eğer sen de benim gibi dert biliyorsan, istediğin kadar beni derdimde aydınlat.

14-Unutmadığım bir şeyi bana hatırlattın, nice üzüntüyü tazeleyen bir hatıra vardır.

15-Bana (Barada) nehrini, vadisini ve kuşlarını teker teker ve topluca hatırlattın.

16-Acı veren aşkımı ve düşkünlüğümü onlarda gizlediğim sevdiklerim.

لَا تَرَى حَسَنًا.

4. وَالْقَلْبُ لَوْلَا أَنَّهُ صَعِدَتْ أَنْكَرُهُ
وَشَكَكْتُ فِيهِ أَنَا.

5. لَيْتَ الَّذِينَ أَحْبَبُّهُمْ عَلِمُوا وَهُمْ هُنَالِكَ مَا
لَقَبْتُ هُنَا.

6. مَا كُنْتُ أَحْسِبُنِي مُفَارِقَهُمْ حَتَّى تُفَارِقَ
رُوحِي الْبَدَنًا.

7. يَا مَوْطِنًا عَيْتَ الزَّمَانِ بِهِ مَنْ ذَا الَّذِي
أَغْرَى بِكَ الزَّمَانًا.

8. قَدْ كَانَ لِي بِكَ عَنْ سِوَاكَ غِنَى لَا كَانَ
لِي بِسِوَاكَ عَنْكَ غِنَى.

9. مَا كُنْتُ إِلَّا رَوْضَةً أَنْفًا كَرُمْتُ وَطَابَتْ
مُغْرَسًا وَجَنَى.

1. عَطْفُ عَلَيْنِكَ فَأَوْسَعُوكَ أَدَى
وَهُمْ يُسَمُّونَ الْأَدَى مِثْنًا.

11. وَحَنُوا عَلَيْنِكَ فَجَرَّدُوا قُضْبًا مَسْنُونَةً
وَتَقَدَّمُوا بِقَنَّا.

12. يَا طَائِرًا غَنَى عَلَى غُصْنٍ وَالنَّيْلُ
يَسْقِي ذَلِكَ الْغُصْنًا.

13. زِدْنِي وَهَيْجَ مَا شِئْتُ مِنْ شَجَنِي إِنْ
كُنْتُ مِثْلِي تَعْرِفُ الشَّجَنًا.

14. أَذْكَرْتَنِي مَا لَسْتُ نَاسِيَهُ وَلَزُبَّ ذِكْرِي
جَدَّدْتَ حَزَنًا.

15. أَذْكَرْتَنِي بَرْدَى وَوَادِيَهُ وَالطَّيْرَ أَحَادًا
بِهِ وَثْنَى.

16. وَأَحْبَةً أَسْرَرْتُ مِنْ كَلْفِي وَهَوَايَ فِيهِمْ
لَا عَجَا كَمْنَا.

17- Ne sıklıkla gözyaşlarımı yeniyorum, oda beni yeniyor defalarca sildim o yağdı.

17. كَمْ ذَا أَغَالِبُهُ وَيَغْلِبُنِي دَمْعٌ إِذَا كَفَفْتُهُ هَتْنَا.

18-Anılarım var onların topraklarında, onlar uykusuz parlayan hayattır.

18. لِي ذِكْرِيَّاتٌ فِي رُبُوعِهِمْ هُنَّ الْحَيَاةُ تَأَلَّقَا وَسْنَا.

19-Garip ebedî azaptadır, göçüp gitse de dursa da huzur bulmaz.

19. إِنَّ الْعَرِيبَ مُعَذِّبٌ أَبَدًا إِنْ حَلَّ لَمْ يَنْعَمْ وَإِنْ ظَعَنَّا.

20-Eğer vatanımı put yapsalar, ben de o puta ibadet etmeyi isterdim.¹⁹⁹

20. لَوْ مَتَّلُوا لِي مَوْطِنِي وَتَنَا لَهَمَّمْتُ أَعْبُدُ ذَلِكَ الْوَتْنَا.

Zirikli 1920 yılında Suriye'yi terk ettikten sonra işgalci Fransızlara karşı vatani savunma çağrıları pek karşılık bulmamıştır. Şair şiirinde vatan manzaralarını, dost ve sakinlerini dizelerinde yad ederek vatanına olan özlemini dile getirmiştir. Ayrıca yeni yerleştiği yerler ve o yerlerdeki insanların kendisine yabancı geldiğini ifade etmektedir. Zirikli gurbet hayatında kaygılı bir şekilde yaşarken, vatanından uzakta kalmanın vermiş olduğu hüznün ile sürekli ağladığını ve bu üzüntülerden uyuyamayıp yorgun düştüğünü belirtmektedir. Zirikli kendi vatanında yaşarken her şeyin kendisine güzel ve iyi göründüğünü ancak vatandan ayrıldıktan sonra artık her şeyin acılaştığını ifade etmektedir. Vatan için duyduğu özlemi ”وَالْقَلْبُ لَوْلَا أَنَّهُ” Kalpten inilti yükselmeseydi.” sözü ile dillendirmiştir. Hatta kalbine de bir şahsiyet vererek bu hisleri kalbi duymamış olsaydı ”أَنْكَرْتُهُ” O kalbi inkâr eder ve yok sayardım” ifadesiyle vatan hasretini vurgu yapmıştır.

Zirikli vatanında geride bıraktığı sevdiklerine seslenerek, onlara şöyle hitap etmiştir: "Keşke siz vatandayken benim sürgünde neler yaşadığımı, vatandan uzakta olmanın acısını bilseydiniz. İnancım o dur ki; ölüm bana gelinceye kadar vatanımı, ailemi ve oradaki sevdiklerimi bırakmayacağım." Zirikli Nil Nehri kıyısında bir ağacın dalında duran kuşa dönerek, o kuşa şöyle hitap etmektedir: "Ey en tatlı ezgileri söyleyen kuş, benim yaşadığım acıyı sen de bilersen, memleketimde kaçırdığım ve gurbette çektiklerim için senin o tatlı ezgilerinden birini gel bana dinlet. Zirikli kuşa kendisinin unutmadığı ama unutmaya çalıştığı bir şeyi hatırlattığını ifade etmektedir.

Zirikli'ye en çok hüznün veren, memleketinin hatıraları ve zihninde kalan memleketin manzaralarıdır. Şair yukarıdaki şiirinde Nil Nehri'ni, Şam'ın dışından çıkan ve içinden geçerek halkına su sağlayan Suriye'nin meşhur Barda Nehri'ne, Barda Nehri'ni çevreleyen vadiyi, güzel manzarayı, onunla teneffüs edilen havayı, serin havasıyla havada dans eden

¹⁹⁹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/21.

kuşları ordakilere benzetmektedir. Zirikli bu manzara ile geride bıraktığı sevdiklerini de hatırlamaktadır. Şair, bu betimlemelerle kendini teselli etmek istemektedir. Zirikli gözyaşlarını saklamaya çalıştığını, ancak gözyaşları için “O da (gözyaşı) beni yeniyor.” tabirini kullanarak gözyaşlarının kendisini dinlemediğini vurgulamaktadır.²⁰⁰

Zirikli 1923 yılında Mısır’a taşınmıştır. Türkiye’de halifeliğin kaldırıldığı 6 Mart 1924 tarihinden sonra Şerif Hüseyin kendini Müslümanlara Halife ilan etmiştir. Ancak Şerif Hüseyin’in hilafet iddiası İslam âlemi tarafından kabul görmemiştir.²⁰¹ Aynı yılın ekim ayında Mekke şehri Abdülaziz b. Suûd tarafından kuşatılmış ve bu kuşatmayla birlikte Şerif Hüseyin’in hilafet iddiası son bulmuştur. Şerif Hüseyin Akâbe üzerinden Kıbrıs’a giderek orada İngilizlere sığınmıştır.²⁰² Bu gelişmeler, Zirikli’nin Suriye için duyduğu endişe coğrafyasını genişleterek Arapların yaşamakta olduğu Ortadoğu’nun tamamına yaymıştır. Zirikli umutsuz bir şekilde vatanın içinde bulunduğu durumdan şikâyet ederek, yaşanan olayların Araplar için bir ızdırap olduğunu belirtmiş ve 1924 yılında Kahire’de “أَلَمَّ ِإِذْ رَإِىَ” adlı şiirini yazmıştır.

أَلَمَّ

1-Olaylar kesilmeden birbiri ardına geldi,
durum araştırmacıya anlaşılmaz oldu.

1. اِتَّصَلَ الْحَادِثُ بِالْحَادِثِ وَأَشْكَلَ
الْأَمْرُ عَلَى الْبَاحِثِ.

2-Felaket ile uyanan göz yoktur ki göz
kapakları trajediyle kapanmasın.

2. مَا اسْتَيْقَظَتْ عَيْنٌ عَلَى فَاجِعٍ إِلَّا انْطَوَى
جَفْنٌ عَلَى كَارِثٍ.

3-Doğu aşağılanmış, aslanlaşmış zorbanın
elinde harap olmuştur.

3. اَلشَّرْقُ فِي ذَلَّتِهِ سَادِرٌ بَيْنَ يَدَيِ مُسْتَأْسِدٍ
عَانِثٍ.

4-İyiliği umarak yemin bozan bir yalancının
sözüne teslim olmuş.

4. مُسْتَسْلِمٌ لِلْوَعْدِ مِنْ كَاذِبٍ مُرْتَقِبٍ لِلْبَرِّ
مِنْ حَانِثٍ.

5-Eğer birincisine (Osmanlı Devleti) isyan
etse ikincisi (İngilizler) ona ihanet etti,
üçüncüsü (Fransızlar) ile felakete uğradı.

5. إِنْ تَارَ فِيهِ أَوَّلُ خَانَةٍ ثَانٍ وَحَلَّ الْوَيْلُ
بِالنَّالِثِ.

6-Ey işleri beni şaşkına çeviren millet,
alaycının oyalaması uzun zaman aldı.

6. يَا أُمَّةَ حَيَّرَنِي أَمْرُهَا وَطَالَ فِيهَا عَبَثُ
الْعَابِثِ.

²⁰⁰ Hayreddin Zirikli *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/21.

²⁰¹ Ahmed Alâvîne, *Ḥayruddîn ez-Zirikli* 1/18.

²⁰² Azmi Özcan, “Şerif Hüseyin”, 38/586.

7-Ümmetimde olgunluluk öldü mü? Bu ölü
için bir neden var mı?²⁰³

7. أَمَيَّتْ فِي أَمَّتِي رُشْدُهَا؟ وَهَلْ لِهَذَا الْمَيِّتِ
مِنْ بَاعِثٍ؟

İtissal al-Hadith Zirikli Mısır'da ikamet ettiği yıllarda Arap halkının başına gelen olayları "Olaylar birbiri ardına geldi." sözü ile olumsuz olayların peş peşe gelme durumunu kendisi gibi çözüm arayanların işlerini zor ve karmaşık bir hale çevirdiğini ifade etmektedir. Şair, vatanın Batılı devletler tarafından işgale uğramasını, aşağılanmış bir durum olarak betimlemektedir. Gözlerin bir felaketle açılıp, yine bir felaketle kapanmasının trajik bir hal olduğunu ifade etmektedir. Zirikli vatanın, sömürgeci ve işgalci Batılı zorbaların elinde çaresiz kaldığını dile getirmektedir. Şair, Arapların, yalancı ve işgalci Batılı ülkelerin hürriyet vaadi umutlarıyla onlara teslim olduklarını, ancak bu umutlarla iyilik beklerken kandırıldıklarını vurgulamaktadır. Şair, "إن ثار فيه أول" (Birincisine isyan etse (diyerek Arapların Osmanlı Devleti'ne isyan etmelerine işaret etmektedir .Fakat) "خانه ثان" İkincisi ona ihanet etti (sözüyle ,İngilizler tarafından Arapların uğradığı ihanete ima etmiştir . Ardından "حل الويل بالثالث" "Üçüncüsüyle felaket başladı" diyerek Fransızların onları felakete sürüklediğini belirtmektedir. Bu ifadelerle şair, Suriye halkının başına gelen hadiseleri özetlemiştir. Zirikli son dizede Arap halkının yolunu kaybetmiş olabileceğini sorgulamaktadır. "Ona yol gösterecek onu tekrar ihya edecek biri yok mu?" Diyerek şiirini tamamlamaktadır.

Fransızlar, 1920 yılında Suriye topraklarındaki işgallerini sürdürebilmek için belirli bir süre sert tedbirler almışlardır. Ancak 1925 yılında Suriye halkı, Fransızlara karşı bir devrim başlatmıştır ve bu devrimin ilk başlangıç noktası, Dürzîlerin çoğunlukta olduğu, Suriye'nin güneyindeki Süveyda şehri sınırlarında yer alan Arap Dağı'dır. Fransızlar, bu hareket karşısında Şam'ı bombalayarak devrimi engellemeye çalışmışlardır. Savaş hukukunu hiçe sayan Fransızlar, Batı'nın vahşi yüzünü, kadın, çocuk ve yaşlı ayırt etmeden, aynı zamanda eski ve yeni yapıları bombalayarak göstermişlerdir. Fransızların bu harekâtı, Suriye halkını hem daha da fakirleştirmiş hem de birçok vatanseveri hayattan koparmıştır. Zirikli'nin vatan şiirleri, işgalci Fransızları eleştirdiği ve genç vatanseverleri etkilediği için daha önce verilmiş idam kararına rağmen, 1925 yılında yine idam kararı verilmiştir. Şair, vatanı Şam'a yapılan bombardımana değinerek, 1925 yılında Kahire'de Suriye'lilerin düzenledikleri bir toplantıda yazdığı "بين الدم والنار" "Kan ve Ateş Arasında" adlı şiirini okumuştur;

²⁰³ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/166.

بَيْنَ الدِّمِّ وَالنَّارِ

- 1-Aile benim ailemdir, vatan benim vatanımdır, Neyrebin Vadisi'nin simgeleri benim simgelerimdir.
- 2-Şam'a acı verici olaylar indi, çekilen tetik var, bana doğrultan tetikleri görüyorum.
- 3-Şam'ın her iki yanlarına dökülen kanlar benim kanımdır, yanları benim yanlarımdır.
- 4-Burada akan gözyaşlarım onun çektiği acılarınadır, kanım orada toprağına akmaktadır.
- 5-Ey şimşek çakması rahat ol, sırları biliyorsan benimle paylaş.
- 6-Ne var orada? Kaba bir ses beni korkuttu, o seste dehşet bir uyarı vardır.
- 7-Yangın Hama'yı yıkımın eşiğinde bıraktıktan sonra Şam'ı çevremiştir.
- 8-Sömürgeciler mahallelerde hızlı adımlarla yürüyorlar, eski ve yeni binaları yerle bir ediyor.
- 9-Sömürgeciler sınırlarına saldırıyor, sabırlı halkını mümkün olan her şekilde öldürüyor.
- 10- Şehit Suriye için Mısır'da şehirlerin şiddetli susuzluğunu gideren bir millet kızdı.
- 11-Asırların kanında akan hiçbir dönemi bırakmadan Yükümlülüklerini yerine getirdi²⁰⁴

1. الْأَهْلُ أَهْلِي وَالْدِّيَارُ دِيَارِي وَشِعَارُ وَادِي النَّيْرِ بَيْنَ شِعَارِي.
2. مَا كَانَ مِنْ أَلَمٍ بِجَلْقٍ نَازِلٍ وَارِي الرَّيَادِي فَرَنْدُهُ بِي وَارِي.
3. إِنَّ الدَّمَ الْمُهْرَاقَ فِي جَنْبَاتِهَا لَدَمِي وَإِنَّ شِفَارَهَا لَشِفَارِي.
4. دَمْعِي لِمَا مُنِيَتْ بِهِ جَارٍ هُنَا وَدَمِي هُنَاكَ عَلَى تَرَاهَا جَارِي.
5. يَا وَامِضَ الْبَرْقِ إِطْمَئِنَّ وَنَاجِنِي إِنْ كُنْتَ مُطْلِعًا عَلَى الْأَسْرَارِ.
6. مَاذَا هُنَاكَ ؟ فَإِنَّ صَوْتًا رَاعَنِي وَالصَّوْتُ فِيهِ جَفْوَةُ الْإِذْعَارِ.
7. النَّارُ مُحْدِقَةٌ بِجَلْقٍ بَعْدَمَا تَرَكَتْ حِمَاةَ عَلَى شَفِيرِ هَارِ.
8. تَتَسَابُ فِي الْأَحْيَاءِ مُسْرِغَةُ الْخُطَى تَأْتِي عَلَى الْأَطْمَارِ وَالْأَعْمَارِ.
9. وَالْقَوْمُ مُنْعَمِسُونَ فِي حِمَاتِهَا فَتَنَّا بِكُلِّ مُبَرِّأٍ صَبَّارٍ.
10. غَضِبَتْ لِسُورِيَةَ الشَّهِيدَةِ أُمَّةٌ فِي مِصْرٍ تُطْفِئُ غَلَّةَ الْأُمَصَارِ.
11. وَرَعَتْ لَهَا ذِمَّةَ الْوَفَاءِ فَلَمْ يَضَعْ عَهْدُ تَسْلُسَلٍ فِي دَمِ الْأَعْصَارِ.

²⁰⁴ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/210.

1925 yılında Suriyeli vatanseverler, işgalci Fransızlara karşı başlattıkları devrimde hem canlarını hem de mallarını kaybetmişlerdir. Zirikli 1925 yılında Mısır'da ikamet etmekteydi ve bu yıllarda “Kan ve Ateş Arasında” adlı şiirini yazmıştır. Zirikli *بَيْنَ الدَّمِّ وَالنَّارِ* (Ateş ve Kan Arasında) adlı şiirinde, Suriye devriminin sonucunda Suriye halkının çektiği acılara yer vermiştir. Şair, bu şiirinde ailesine ve vatanına olan bağlılığını dile getirerek, Şam'daki Neyrebin Vadisi'nin simgesinin *وَشِعَارُ وَادِي النَّيْرِ بَيْنَ شِعَارِي* “Neyrebin Vadisi'nin kendisinin de simgelerinden” olduğunu belirtmektedir. Şair, Şam'ın kendi vatanı olduğu gibi, Şam'da yaşayanların da kendi akrabaları olduğunu vurgulamaktadır.

Şam'da yaşanan acı olaylar ve işgalcilerin saldırıları, şairin acısını daha da artırmıştır. Şair, Şam'da her yana dökülen kanların ve kullanılan kılıçların, kendisinin kanı ve kılıcı olduğunu ifade etmektedir. Gözyaşlarını Şam'ın çektiği acılar için döktüğünü belirtmektedir. Şair, nida sanatını kullanarak şimşekten rahat olmasını talep etmekte ve eğer sırları varsa, ondan sırlarını kendisiyle paylaşmasını istemektedir. Ayrıca, şair atılan bombanın çıkardığı sesi kaba ve korkunç olarak tasvir etmektedir. Zirikli Hama şehrinin yaşadığı yangın ve yıkımın, Şam'ın çevresini de sardığını ve büyük hasar bıraktığını dile getirmektedir. Şair, sömürgecilerin Suriye topraklarında hızla ilerleyerek, köy ve şehirlerin eski yerleşimlerini yok ettiklerini vurgulamaktadır. İşgalciler, Suriye'ye saldırırken, Suriye'nin sabırlı halkına farklı ölüm şekilleri uygulamışlardır. Şair, Suriye'de yaşananlara kayıtsız kalmayan Mısır halkının her zaman olduğu gibi bu savaşta da Suriye için öfkelenildiğini ifade etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Avrupalı devletler, Siyonistler başta olmak üzere, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan farklı etnik unsurları devlet otoritesine karşı kışkırtmak istemişlerdir. Yahudi ve Araplara farklı vaatlerde bulunarak, Filistin'deki mevcut duruma sebep olmuşlardır. Şerif Hüseyin'e yardım etme karşılığında, Filistin'i zikretmeden bütün Arap topraklarında bir bağımsız devlet kuracaklarını taahhüt etmişlerdir. Fransızlar ve İngilizler, Arapların yaşadığı topraklarda nüfuz alanları nedeniyle ihtilafa düşmüşlerdir. Siyonistler, güçlü gördükleri İngilizleri destekliyorlardı. Yahudilerin bu desteği karşısında İngilizler, nüfusları sadece yüzde iki olan Yahudilere, yüzde doksanını Arapların oluşturduğu Filistin'i vaat etmiştir. 1920 yılında San-Remo Konferansı'nda Filistin, İngiliz mandasına verilmiştir. Milletler Cemiyeti kararlarına aykırı olmasına rağmen, İngilizler, Yahudilerin Filistin topraklarına gelmelerine, mülk ve toprak edinmelerine imkan sağlamıştır. İngilizlerin bu tutumu, Filistinlilerin kendi aralarında çatışmalarına sebep olmuştur.²⁰⁵ Zirikli bu olayların

²⁰⁵ M. Lutfullah Karaman, “Filistin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/95.

ardından ve bir teftiş heyetinin Filistin topraklarına gelmesi üzerine, 1930 yılında فلسطين “Filistin” adlı şiirini yazmıştır.²⁰⁶

فلسطين

1-Filistin, adaletsizliklerden şikâyet ederek yüksek sesle haykırdı, böylece akarsuları aktı.

1. صَرَخَتْ فلسطينُ الْكَلِيمَةَ صَرَخَةً تَشْكُو ظُلَامَتَهَا فَسَالَ عَقِيقُهَا.

2-Bir milletin trajedilerini mızrakların uçlarıyla taşıyan bir bağrııştır, ağlamalarına cevap verdi

2. هِيَ شَهَقَةٌ حَمَلَتْ مَاسِي أُمَّةٍ بِشَبَا الْأَسِنَّةِ قَدْ أُجِيبَ شَهيقُهَا.

3-Bizden duymayan taşlar olmamızı ve tozlarını hissetmeyen mi istiyorlar?

3. أَيُرَادُ مِنَّا أَنْ نَكُونَ حِجَارَةً صَمَاءَ لَيْسَ بِشَاعِرٍ مَسْحُوقُهَا.

4-İnsanlarda duygu olduğu sürece damarlarının hissettiklerinden sinirleri acı çeker.

4. مَا دَامَ فِي النَّاسِ الشُّعُورُ تَأَلَّمَتْ أَعْصَابُهُمْ مِمَّا تُحَسُّ عُرُوقُهَا.

5-Araştırma heyetinin araştırması, zararlı elleri durdurmazsa bir kandırmadan başka değildir.

5. مَا لِجَنَةِ التَّحْقِيقِ إِلَّا خُدْعَةٌ إِنْ لَمْ يَكُفَّ يَدَ الْأَذَى تَحْقِيقُهَا.

6-Ey dostunun ahdine güvenen millet, dostunun verdiği sözleri aslan dişlerinin arasına attı.

6. يَا أُمَّةً وَثِقْتَ بِعَهْدِ حَلِيفِهَا فَرَمَى بِهَا بَيْنَ النُّيُوبِ وَنُوقُهَا.

7-Kölelerini serbest bırakmaları seni aldatmasın herkesin pazarı kendinedir.²⁰⁷

7. لَا يَخْدَعَنَّكَ أَنَّهُمْ قَدْ حَرَّرُوا عِبْدَانَهُمْ. فَلِكُلِّ نَاسٍ سُوقُهَا.

Zirikli 1930 yılında Mısır’da kurduğu el-Matbaatü’l-Arabiyye adlı yayıneviyle ilgilenirken, vatani Suriye ve diğer Arap topraklarında olup biten olayları da yakından takip etmekteydi. Daha önce belirttiğimiz gibi, Zirikli Suriye’yi vatan olarak görmekte olduğu gibi, Arapların yaşadıkları diğer toprakları da vatani olarak kabul etmektedir. Filistin topraklarının sömürgeciler tarafından taksim edildiğini ve İngilizlerin eliyle Yahudilerin bu topraklara

²⁰⁶ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu ’z-Zirikli*, 1/235.

²⁰⁷ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu ’z-Zirikli*, 1/235.

yerleştirildiğini görmekteydi.²⁰⁸ Zirikli şiirinde Filistin'in maruz kaldığı adaletsizliklerden yüksek sesle şikâyet etmektedir. Bir dizesinde, milletin trajedilerini taşıyan ılığı ifade etmekte ağlamalara silahlarla cevap verildiğini belirtmektedir. Şair, Filistin'de yaşanan bu olaylara taşlar gibi duyarsız kalmayı sorgulayarak insanların duyarsızlığını eleştirmektedir. Ancak insanların duygusal oldukları sürece, damarları hissettiklerinden dolayı vücutlarının acı çekeceğini ifade etmektedir. Şair, Filistin'deki haksızlıkları araştırmak için gelen Milletler Cemiyeti teftiş görevlilerine, eğer araştırma heyeti Filistin'i zararlı ellerden koruyamayacaklarsa, teftişlerinin kandırmaktan başka bir şey olmayacağını vurgulamaktadır. Zirikli İngilizler tarafından verilen sözlerin güvenilirliğini de tartışmıştır. Dostları olduğunu iddia eden(!) İngilizlerin verdiği sözlere Arapların güvenen bir millet olduğunu, ancak bunlara güvenilemeyeceğini belirtmektedir. Şair, İngilizlerin hürriyet vaatlerine aldanılmaması gerektiğini, zira herkesin pazarının kendine ait olduğunu ifade etmektedir.

Zirikli 1930 yılında gitme sebebi tam olarak bilinmemekle beraber Filistin'in Kudüs şehrine gitmiştir. Kudüs'te 1931 yılında iki arkadaşıyla birlikte günlük *el-Hayat* gazetesini çıkarmışlardır. Bu gazeteyi çıkarmaktaki amacının Filistinlileri İngiliz ve Siyonistlere karşı uyandırmak ve harekete geçirmek olduğu anlaşılmaktadır çünkü çok geçmeden İngiliz yetkililer gazetenin yayımlanmasını durdurmuşlardır. Zirikli Fransız mandasındaki Suriye'yi 1921 yılından beri ziyaret edememiştir ve Filistin'deyken İngilizler tarafından *el-Hayat* gazetesinin kapatılması kendisinde duygusal bir hal oluşmasına neden olmuştur. Şair gitmek zorunda kaldığı yerlerin vatanı gibi olmadığı için kendisini tatmin etmediğini ifade etmektedir. Aşağıda zikredilen şiirden anlaşılacağı üzere şairin vatanına özlemi doruk noktasına çıkmış ve Beytullahim'de 1931 yılında عشر مضین “On Yıl Geçti” adlı şiirini yazmıştır;

عشر مضین

1-Şam'a hasretim uzadı, Şam'da beni
özleyen var mı? Orada arkadaşlarım,
sevdiklerim var.

1. طَالَ الْحَيْنُ فَهَلْ فِي الشَّامِ مِنْ حَانِي؟
وَأَجْبَائِي وَخُلَائِي أَهْلِي بِهَا.

2-On yıl geçti bende hayat kalmadı, o yıllara
gençliğimin güzel baharını bıraktım.

2. عَشْرُ مَضَيْنَ فَمَا أَبْقَيْنَ بِي رَمَقًا أَضَعْتُ
فِيهِنَّ إِبَانِي وَرَيْعَانِي.

3-Arkadaşlarım “Topraklar aynı iken bir yeri

3 قَالَ الْخَلِيُّونَ هَلَّا أَنْتَ مُتَّخِذٌ بِمَوْطِنٍ

²⁰⁸ Kasım Kırbıyık, “Zirikli”, 459.

vatan mı edindin?” dediler.

4-Yapışık büyük evler, birbirine yetişmiş ağaç dallarının gölgesi vadinin sularına yayılmıştır.

5-Beni suçlayan, heyecanımın ve tutkumun ne olduğunu bilmiyor özlemimi hissetmiyor.

6-Gençlik ve çocukluğum topraklarını doyurdu, sır ve açıklarlarımı oraya bıraktım.

7-Mahalle tabelaları konuşsa ne olur, özlemimi benim özlemimle değiştirse.

8-Şam’a yazdığım ezgilerimin yapısını unutmadım, unutmakla onun namazgâhını suçlamadım.

9-Barada (nehri) üzerinde esen her meltemde sesimin ve melodilerimin yankısı vardı.²⁰⁹

مَوْطِنًا وَالْأَرْضُ سَيَّانٌ.

4 دَوْحًا بِدَوْحٍ وَظِلُّ الْأَيْكِ مُنْبَسِطٌ عَلَى
الرِّيَاضِ وَأَغْصَانًا بِأَغْصَانٍ.

5 وَمَا دَرَى اللَّائِمُ اللَّهْفَانُ مَا شَغَفَنِي وَلَا
أَحْسَ بِأَنْشَوَاقِي وَأَشْجَانِي.

6 مَرَاتِعِي وَالصَّبَا رِيًّا خَمَاءِلُهُ وَدَعْتُ فِيهِنَّ
إِسْرَارِي وَإِعْلَانِي.

7 مَاذَا عَلَى شَاخِصَاتِ الْحَيِّ لَوْ نَطَقَتْ
وَبَادَلْتَنِي تَحْنَانًا بِتَحْنَانٍ.

8 وَمَا نَسِيتُ تَرَانِيمِي بِهَيْكِلِهَا وَلَا إِتْهَمْتُ
مُصَلَّاهَا بِنِسْيَانِي.

9 فِي كُلِّ نَاسِمَةٍ هَبَّتْ عَلَى بَرْدَى صَدَى
لِشَدْوِي وَتَرْيْدِي لِأَلْحَانِي.

Zirikli 1920 yılında vatanından zorunlu olarak ayrılmasından sonra birçok yerde ikamet etmiştir. O, gittiği yerlerde vatani için bir şeyler yapmaktan vazgeçmediği gibi birçok şiirinde vatani Suriye’ye yer vermiştir. Şair, bu şiirin başlığından anlaşılacağı üzere vatanından uzak kaldığı yılların kendisi için uzun bir zaman dilimi olduğunu vurgulamaktadır. Şair bu şiirinde طَالَ الْحَيْن “Şam’a hasretim uzadı.” diyerek Şam’a olan özlemine ifade etmekle birlikte Şam’da onu özleyen birilerinin olup olmadığını sorgulamaktadır. Şair şiirinde Şam’dan uzak kalmanın üzerinden on yılın geçmesiyle birlikte hayatının nasıl değiştiğini ve gençliğinin baharını geride bıraktığını anlatmaktadır. Şair şiirinde kendi arkadaşlarının vatan topraklarında yaşarken kendisinin gittiği yerleri kendisine nasıl vatan edindiğini sorduklarını ifade etmektedir.

Şair arkadaşlarının sorularına vatan hakkında Şam’ın büyük evlerini, ağaç dallarının adeta birbirine yapışmış olduğunu ve ağaçlarının gölgesinin vadinin sularını örttüğünü betimleyerek Şam’ı unutmadığını ifade etmiştir. Şair, kendisini suçlayan şahısların kendinde olan heyecan ve tutkuyu anlayamadığını, vatana olan özlemine hissetmediklerini belirtmektedir. Zirikli vatanın ve vatanında çocukluk yıllarına ait anıların kendisini doyurduğunu, hatıralarını başka vatanlarla değiştirmeden vatanında bıraktığını ifade

²⁰⁹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu’z-Zirikli* 268.

etmektedir. Şair, “keşke” diyerek Şam’ın mahalle tabelalarının dile gelmesini ve arkadaşının duyduğu özlem ile kendi özleminin yer değiştirmesini istemiş ve ancak oradaki yapıtların kendisini anlayacağını ima etmiştir. Şair, kendisinin Şam için yazdığı terennümleri unutmadığını söylemiştir. Şayet unutsa bile vatanın namazgâhını “Şam’daki tarihi camilerini” suçlamadan kendisini suçlamaktadır. Barada Nehri’nde esen her meltemde **صَدَى لَشْدَوِي وَتَرْدِيدُ** “Sesimin ve melodilerimin yankısı vardı.” ifadesiyle şiirlerinde vatanın imgelerinin hep yer edindiğini belirtmektedir.

Araplar 1936 yılında İngiliz manda yönetiminin Yahudi göçlerine izin vermesine ve Yahudileri silahlandırmasına karşı büyük bir isyan başlatmışlardır. Bu isyan beş ay sürmüş ve birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Milletler Cemiyeti’nin baskısıyla konuya çözüm getirmeye çalışan İngilizler, 1937’de kurdukları komisyona dayanarak kendilerinin manda yönetiminin işlemeyeceğini, birbirinden ayrı Arap ve Yahudi devletlerinin kurulması gerektiğini öneren bir rapor sunmuşlardır. Ancak bu plan her iki tarafın da karşı çıkması nedeniyle uygulanamamıştır. Zirikli 1934 yılından sonra yerleştiği Mısır’da Suudi Arabistan Ajansı’nda Suudi hükümetinin siyasi işlerini yürütmek ve Kral Abdülaziz’in özel işlerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Filistin’i bir Arap vatanı olarak gören Zirikli 1937’de bu görevini icra ederken Filistin topraklarında yaşanan bu haksızlıklara duyarsız kalmamış ve Filistin’in bu durumuna karşın 1937 yılında Kahire’de **صَيْحَةٌ** “Haykırış” adlı şiirini yazmıştır.²¹⁰

صَيْحَةٌ

1-Filistin ve Şam’da adamlar ve oklar var.

1. فِي فَلِسْطِينَ وَفِي دِمَشْقَ رَجَالٌ وَنِصَالٌ.

2-Necd ve Bağdat’ta, yardıma koşan aslan gibi cesur adamlar var.

2. وَبِنَجْدٍ وَبِبَغْدَادَ لُيُوثٌ وَغُيُوثٌ.

3-Sana’a’dan yardımına gelen tepe ve ormanlarında aslanlar var, makam zulmetmez.

3. وَبِصَنْعَاءَ وَهَاتِيكَ الْهَضَابُ أَسْدٌ غَابَ
وَالْمَقَامُ لَا يُضَامُ.

4-Ey Kahtan ve Adnan’ın oğlu, ibretlerden ders al.

4. يَا ابْنَ قَحْطَانَ وَعَدْنَانَ إِعْتَبِرْ بِالْعَبَرِ.

5-Geçmiş olaylardan gelecek yolunuz için rehberlik edinin.

5. خُذْ لَاتِيكَ هُدًى مِمَّا غَبَرَ فِي السَّيَرِ .

²¹⁰ M. Lutfullah Karaman, “Filistin”, 13/96.

6- İstenileni almak için senden öncekilere
iyice bak.

6. وَأَظِلْ فِيمَنْ تَخَطُّوكَ النَّظْرُ فِي
الْبَشَرِ لِأَقْتِحَامِ مَائِرَامَ.

7-Alçalmaya yapışıp kendini bırakana ne var.

7. مَا لِمَنْ قَرَّ عَلَى الْخَسْفِ وَهَانَ وَاسْتَكَانَ.

8-Uykuya daldı, çağlar ise uyanıktır, etraflara
saldırıldı.

8. وَ غَفَا ، وَالذَّهْرُ صَاحٍ ، وَالْجَنَاحُ مُسْتَبَاحٌ.

9-ülkeye çükmüş kara düşmanlıkları püskürt
veya geri çevir, uyuyanlar ayağa
kalkamaz.²¹¹

9. أَنْ يَصُدَّ الْعَادِيَاتِ السُّودَ صَدًّا أَوْ يَرُدَّ لَا
قِيَامَ لِلنَّيَامِ.

Zirikli 1937 yılında yazdığı bu şiirde kendi vatanı olarak gördüğü Filistin topraklarında yaşanan olayları ve Filistinlilerin sömürgeci İngilizlere karşı gösterdikleri cesareti ele almıştır. Zirikli; Filistin davasına Şam, Necd, Bağdat ve Yemen'i de ortak ederek Arapların yaşadıkları toprakları aynı vatan olarak ele almıştır. Şair, Filistin ve Şam topraklarında birçok kahramanın var olduğunu ve bu kahramanların tarihlerinde önemli olaylarda cesaret ve fedakârlıklar ile tanındığını belirtmektedir. Şair, bu kahramanların varlığını ve önemini vurgulayarak onların gösterdiği cesaret ve direnişi öne çıkarmaktadır. Şair, Necd ve Bağdat'ta çağrılara cevap veren adamların varlığına "yardıma koşan Aslan gibi cesur" ifadesiyle işaret etmektedir. Onların savaş alanında ve günlük yaşamlarında gösterdikleri cesaretle bilindiklerini ifade etmektedir. Şair, bu insanları gerek doğadan gelen zorluklarla gerekse düşmanlarla mücadele ederken Yemen topraklarındaki San'a'dan yardıma gelen dağ ve ormanların aslanlarına benzeterek bu kişilerin güçlü ve kararlı kişiler olduğunu belirtmektedir. Zikredilen insanların makamlarının ne olursa olsun zulme karşı durduklarını ve haklarını savunduklarını zikretmektedir.

Zirikli Kahtan ve Adnan'ın oğullarına geçmişte yaşanan olaylardan ders almalarını ve bu dersleri gelecekteki hayatlarına rehber etmelerini öğütlemektedir. Öte yandan geçmişte yapılan hataların tekrarlanmaması için dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira geçmiş, geleceğe yönelik bir rehber niteliği taşımalıdır. Şair, yaşanan zorluklar ve mücadelelerin gelecekteki kararlar için birer yol gösterici olduğunu ifade etmektedir. Şair şiirinde önceki nesillerin öğütleri ve tecrübelerinin bugünkü nesiller için değerli birer miras olduğunu, geçmişte yaşayanların yaşamlarına iyi bakılması gerektiğini belirtmektedir. Zira bu bakış açısı doğru yolda ilerlemeye yardımcı olmaktadır.

Zirikli Arap coğrafyasındaki olaylara duyarsız kalanların başına neler gelebileceği konusunda işaretler vermektedir. Savunmasızlık, düşmanların saldırılarına karşı korumasız

²¹¹ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/148.

kalmak anlamına gelmektedir. Şair, bu duruma karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiş çünkü zaman uyanık ve dikkatli olunması gereken bir zamandır. Şair, etraflarındaki saldırı ve tehditlere karşı hazırlıklı olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira gaflet durumunun tehlikelerin farkına varılmasını engellediğini ve kişiyi korunmasız bıraktığını ima etmektedir. Zirikli ülkeye çükmüş kara düşmanlıkların püskürtülmesi ya da geri çevrilmesi gerektiğini belirtmektedir. Şair, düşmanların saldırılarına karşı direnmeyi ve uyuyanların da uyanması gerektiğini öğütlemektedir.

Zirikli 1957 yılında Suudi Arabistan adına Arap Birliğindeki çalışmalarının yanı sıra Yunanistan devletine olağanüstü delege olarak atanmıştır. Zirikli bu aşamada siyaset işini bırakarak vatan şiirlerini yazmakla meşgul olmuş ve kimseyi eleştirmemiştir. O, Arap rejimlerine ve devlet yöneticilerine karşı sessizliğe bürünmüş ve hatta bu konuda başkalarına da tavsiyelerde bulunmuştur. Zirikli 1957’de nerede yazdığını belirtmeksizin eleştirisiz vatan şiirlerinden olan “أنا من دِمَشقَ” Ben Şam’danım” adlı şiirini yazmıştır.²¹²

أنا من دِمَشقَ

1-Komşumuz Mekke'nin düzlüklerinden mi? 1. قَالَتْ: أَمِنْ بَطْحَاءِ مَكَّةَ جَارَنَا ؟ قُلْتُ: الْهَنَاءُ
"Dedi " Komşum diye çağırdığın kişiye لِمَنْ دَعَوْتَ بِجَارِكَ.
mutluluk olsun."dedim.

2-Ben Şamlıyım, başka bir yerde doğdum, 2. أَنَا مِنْ دِمَشقَ، وَقَدْ وُلِدْتُ بِغَيْرِهَا
başka bir yerde yaşadım ama hasretim senin وَسَكَنْتُ أُخْرَى ، وَالْحَنِينُ لِدَارِكَ.
yurduna.²¹³

Zirikli bu şiirinde, bir kadın komşusunun Mekke'nin düzlüklerinden olup olmadığını sorması üzerine قَالَتْ: الْهَنَاءُ لِمَنْ دَعَوْتَ بِجَارِكَ “Komşum diye çağırdığın kişiye mutluluk olsun.” diyerek bu kadına mutluluk dilemiştir. Şair daha sonra cevap vererek Şamlı olduğunu, başka bir yerde doğmuş olduğunu ve başka bir yerde yaşadığını ifade etmiştir. Ancak o kadının diyarına olan hasretini de ifade etmektedir.

Zirikli 1957 yılında Fas’a Suudi Arabistan Büyükelçisi olarak atanmıştır. Zirikli Fas’ta bu görevini yerine getirirken genel olarak Arapların geçmişi ve geleceğini önemseyişi için Fas ve Endülü’sün tarihi için için ilmi döküman toplamıştır. Fas topraklarının Arapların vatanı olduğunu, Mekke, Medine ve Fas gibi topraklarda olan Arapların kardeş ve

²¹² Ahmed Alâvîne, Hayruddîn ez-Zirikli 1/23.

²¹³ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/47.

vatanlarının aynı olduğunu ifade etmek için 1960 yılında Fas'ta أَجْيَادْ "Ecyad"ın Eteklerinden" adlı şiirini yazmıştır.

مِنْ سَفْحِ أَجْيَادْ

- 1-Ecyad (dağı) eteklerinden Yesrip'ten Fas'a doğudan bir selam olsun. 1. مِنْ سَفْحِ أَجْيَادْ وَمِنْ يَثْرِبِ تَحِيَّةَ الْمَشْرِقِ لِلْمَغْرِبِ.
- 2-İyi kişilerden kutsal kişilere Doğu'nun selamı hediye edilir. 2. غُلُوبَةُ النَّفْحَةِ قُدْسِيَّةٍ مِنْ طَيِّبٍ تُهْدَى إِلَى طَيِّبٍ.
- 3-Parlaklığında ve ışığında vahyin bir kıvılcımı vardır, sahte olmayan bir yıldırım gibi. 3. لِلْوَحْيِ فِي إِشْرَاقِهَا وَمُضَّةٌ مِنْ صَادِقِ الْبَارِقِ لَا الْخَابِ.
- 4-Adnan ve Y'arub'tan bahsederken nefesi çiy gibi kokuyor. 4. تُعْرَبِ عَنْ عَدْنَانَ فَوَاحَةً أَنْسَا مُهَا نِدَاءً، وَعَنْ يَعْزُبِ.
- 5-Uzaktan selamını gönderiyor, sevginin yaklaştırdığı kişiye yaklaşıyor. 5. تَحِيَّةُ النَّائِي عَلَى وَجْدِهِ وَمَنْ يُقَرِّبُهُ الْهَوَى يَقْرُبِ.
- 6-Arabın doğulusu nedir batılısı nedir, ikisi de yabancıya (batılıya) doğuludur. 6. مَا مَشْرِقُ الضَّادِ وَمَا غَرْبُهَا ؟ كِلَاهُمَا شَرْقٌ عَلَى الْأَجْنَبِ.
- 7-Doha'dan dalların gölgelediği bir halkı günler birbirinden uzaklaştırmadı. 7. مِنْ دَوْحَةِ أَغْصَانِهَا ظَلَّلَتْ شَعْبًا عَلَى الْأَيَّامِ لَمْ يُشْعَبِ.
- 8-İki kardeş güçlerini birleştirdi, omuz omuza vermişler. 8. الْأَخَوَانِ إِنْضَمَّ صَفَاهُمَا وَالتَّصَقَّ الْمَنْكِبُ بِالْمَنْكِبِ.
- 9-Her iki göz zamana karşı birleşti, umut dolu bir gelecekte ışıkları parlayarak. 9. عَيْنَانِ فِي وَجْهِ الزَّمَانِ إِلْتَقَى ضَوْأُهُمَا فِي الْمَأْمَلِ الْمُخْصَبِ.
- 10-Doğudaki cilbablı gence de ki Fas'taki silahlı genç kardeşindir sahiplen. 10. قُلْ لِفَتَى « الْجِلْبَابِ » فِي شَرْقِهِ أَخَاكَ فِي « سِلْهَامِهِ » فَاصْنَبِ.
- 11-Denizindeki en yakın kişiye (Avrupa'ya) güvenme, çölde olan uzaktaki kişiye (Araplara) önem ver. 11. لَا تَأْمَنِ الْأَقْرَبِ فِي بَحْرِهِ وَاسْتَوْصِ بِالْأَبْعَدِ فِي السَّبْسَبِ.
- 12-geceler boyunca sonsuza kadar ve birbirine bağlı kalan insanlarla birlikte 12. سِرْنَا مَعًا وَأَعْتَقْنَا فِي السُّرَى دَهْرًا

yürüdük.²¹⁴

مَعَا وَانْطَلَقَ الْمُحْتَبِي.

Zirikli bu şiirinde Arapların birçok devlete ayrılmasına ve birbirinden uzak mesafede olmasına rağmen Arapların yaşadığı her yeri vatan olarak görmektedir. O, şiirinde Ecyad'ın eteklerinden Yesrib'den, doğudan ve Orta Doğudan batıya Fas'a selam gönderir. Zirikli'nin bu selamı hem Doğu'nun hem de Batı'nın saflığını ve kutsallığını vurgulamaktadır. Şair, bu selamın samimi ve dürüst kalplerden geldiğini belirterek selamının kutsal bir esinti olduğunu ve saf kalpler arasında paylaşıldığını ifade etmektedir. Şair, bu esintinin bir vahyin parıltısı gibi aydınlatıcı ve sahte olmayan bir ışık sunduğunu ve vahyin parlaklığında bir kıvılcım gibi parlayan bu selamın, sahte olmayan bir yıldırım gibi olduğunu belirtmektedir. Bu esinti ilahi bir gücün varlığını simgeler ve Adnan ve Ya'rub'tan bahsedilirken esen rüzgarların kokusunun hoş olduğunu, bu iki figürün tarihsel ve kültürel önemini vurgulamıştır. Rüzgarlar bu önemli figürlerin hatıralarını taşımaktadır. Şair, uzaktaki insanlara selam gönderir ve sevginin uzak mesafeleri bile yakınlaştırdığını ifade etmektedir. Şair bu sevginin insanların arasındaki derin bağları simgelediğini ve Doğu ile Batı'nın yabancılar için aynı derecede olduğunu belirtir. Bu, kültürel farklılıkların ortak bir temelde birleştiğini ifade eder. Şair, şiirinde dallarının gölgesinde halkları koruyan bir ağaçtan bahseder ve bu ağacın zamanla halkları koruyup bir arada tuttuğunu ifade etmektedir.

Zirikli kardeşlerin birleşmiş ve omuz omuza vermelerinin toplumun birliğini ve dayanışmasını simgelediğini ifade etmektedir. Zamanın karşısında iki göz birleşir ve umut dolu bir gelecekte ışıkları parlayarak birleşir. Bu, geleceğe dair umut ve birlik mesajını vurgulamaktadır. Şair, şiirinde Doğu'da cilbab giyen gencin, Batı'da silahlı (Fas'ta kullanılan cilbab) kişiye güvenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu, farklı kıyafetlere rağmen bir olduklarına işaret etmekte ve ortak tarihe sahip oldukları için birbirlerine güvenmeyi öğütlemiştir. Öte yandan coğrafi olarak çok yakın da olsa Batılı kişiye güvenmemesi gerektiğini söylemiştir. Şiirinde Arapların birlikte yürüdüklerini ve çölün en ücra köşelerine kadar beraber ilerlediklerini ve bu birlikteliğin bağlılığı artırdığını vurgulamaktadır. Şair, ortak bir yolculuğun ve bağlılığın önemini vurgulamaktadır.

Lübna'da 1975 yılında iç savaş başlamıştır Zirikli hastalığının ilerlemesi nedeniyle Beyrut'tan çocukları yanına Mısır'a gitmiştir. Kahire'de Şuripci Hastanesi'ne nakledilmiş, 25 Ekim 1976 Perşembe günü bu hastanede vefat etmiştir. Şair Kahire'de ölümünden üç gün önce yatağının yanında yazmış olduğu üç dizelik şiiri bulunmuştur. Şair bu şiirini 1976 yılında Kahire'de yazmıştır.

²¹⁴ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/295.

1- Feryattan sonra Bahar bülbülü öterek
dünya ne zaman ssleneyecek?

1. مَتَى تَتَبَرَّجُ الدُّنْيَا وَيَشْدُو هَرَارُ رَبِيعِهَا
بَعْدَ النَّحِيبِ؟

2-Çiçekler ne zaman dağlarında tatlı çiğ bir
kokuyla gülümseyecek?

2. وَتَتَبَسُّمُ الْأَزَاهِرُ فِي رَبَاهَا مُعْطَرَةً النَّدى
بِشَمِيمٍ طَيِّبٍ؟

3-Felaketlere gelince musibetler arasında
Ahmed ve ha arasında sonulanmayacak
mı?²¹⁵

3. . أَمَا لِلْكَارِثَاتِ مِنَ الرِّزَايَا
خِتَامٌ بَيْنَ أَحْمَدَ وَالصَّالِبِ؟

Zirikli 1975 yılında Lübnan daki iç savaş üzerine yazdığı bu şiirini ömrünün son günlerinde yazmıştır. Bu şiir, onun vatan topraklarındaki elim hadiselere ne kadar üzüldüğünü gösterir. şair bu dizelerinde Arap topraklarında yaşanan acıları kış mevsimine; acıların bitmesini iekli bahara benzetmektedir. O güzel günlerin ne zaman geri geleceğini ve her yerin güllük gülistanlık olacağını sormuştur. şair Müslüman ve Hiristiyanların kavgasını bir felaket ve musibet olarak nitelendirmiş, bu musibetlerin aslında bir an önce bitmesi gerektiğini ima etmiştir.

²¹⁵ Hayreddin Zirikli, *Dîvânu 'z-Zirikli*, 1/367.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Hayreddin Zirikli on dokuzuncu yüzyılın önemli edip, şair, tarihçi ve araştırmacılarından. Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmada Hayreddin Zirikli'nin daha çok edebi yönü dikkate alınmış ve onun vatan şiirleri incelenmiş, tetkik edilmiş, açıklanmış ve ilim camiasının dikkatine sunulmuştur. Tez'in birinci bölümünü Hayreddin Zirikli'nin kökeni, hayatı, hocaları, seyahatleri ve eserleri oluştururken aynı zamanda bu bölümde kendisinin ilmî konumu, devlet görevleri, şiir aracılığıyla mücadelesi ve tarihçi yönüne değinilmiştir. Zirikli'nin çocukluk yıllarında iyi bir medrese eğitimi aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra yapmış olduğu seyahatler ve önemli devlet görevlerinde bulunmuş olması kültürel anlamda gelişmesine ciddi katkı sağlamıştır. İkinci bölümde Hayreddin Zirikli'nin *Dîvan*'ında kaleme aldığı vatan şiirleri incelenmiştir. Bu çalışmada şairin yazdığı birçok vatan şiirinden seçkiler yapılarak şiirler tahlil edilmiştir. Zirikli'deki vatan kavramını daha iyi anlayabilmek için şairin yazdığı şiirlerden seçilen eserler kronojik olarak ele alınmıştır. Böylelikle Şair'in hayatı boyunca hissettiği vatani duyguların değişimi ortaya konulmuştur.

Zirikli çocukluğundan itibaren birçok vatan şiiri yazmıştır. Hayatı boyunca yaşadığı coğrafya birçok keskin siyasi değişimlere tanık olmuştur. Osmanlının son dönemlerinde dünyaya gelen Zirikli gençlik döneminde, İngiliz ve Fransız işgallerini görmüştür. Sonrasında Şam'dan ayrılmak zorunda kalan Zirikli'nin hayatı farklı bir yöne evrilmiştir. Daha sonraki süreçte diplomatlığa uzanan kariyerinde Zirikli yazmaktan ve araştırmaktan vazgeçmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi krizler, devletin savaşlarla mücadelesi; üç kıtaya yayılan ülke topraklarının tamamını etkilemiştir. Yaşanılan sıkıntılardan Zirikli'nin yaşadığı Suriye toprakları da nasibini almıştır. Zirikli bir vatandaş olarak bölgenin çektiği sıkıntıları kalemiyle dile getirmiştir. Bu dönemde yazdığı şiirlerde Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunmuş, bölünme politikasını benimseyen gurupları eleştirmiştir. Nitekim 1912'de Balkan Milleletlerinin Osmanlıya karşı ayaklanmasını sert bir dille eleştirmiştir. Dolayısıyla, şairin vatan anlayışı bütün Osmanlı topraklarına şamildir. Ancak daha sonraki süreçte Osmanlının parçalanacağını öngören şair, Arap milliyetçiliğine meylederek, görüşlerinde değişimler yaşamıştır. Bu görüşlerini şiirlerinde yansıtarak Arap Birliği'nin bir an önce oluşması yönünde şiirler yazmıştır.

Sömürgeci devletlerin "Sykes-Picot" antlaşması ile Osmanlı topraklarını kendi aralarında bölüşmelerine karşı, şair duyarsız kalmamıştır. Batılı güçlerin göstermelik bir Arap

yönetiminin gerçek anlamda Araplara bağımsızlık sağlamadığını ifade etmiştir. İngilizlerin fiilen Suriye topraklarını işgal etmesinin ardından bazen göstermelik Kral Faysal'ı bazen de bu işgale sessiz kalan Suriye halkını eleştirmiştir. Bu dönemde yazdığı şiirlerde İngilizlerin vatan toprakları üzerindeki niyetleri konusunda gerek Emir Faysal'ı gerekse halkı uyandırmaya çalışmıştır.

İngilizler ve Fransızlar arasında Suriye toprakları konusundaki kazanan nihai taraf Fransızlar olmuştur. 1920 yılında Suriye'yi İngilizlerin terkedeceklerini ve Fransızların Suriye'yi işgal edeceklerini öğrenen Zirikli eleştiri oklarını Fransızlara çevirmiştir. Fransızlar Suriye'yi işgal etmeden kısa bir süre önce Fransızlara karşı yazmış olduğu şiirlerden dolayı başına gelebileceklerden korkarak Suriye'yi terk etmiştir. Daha sonra Mısır'a geçen Zirikli Suriye'nin başına gelenleri felaket olarak nitelendirmiştir.

Şair, Ürdün'de Emir Abdullah hükümetinde bürokratik görevlerini icra ederken Emir Abdullah'tan vatani Suriye'yi işgalci Fransızlardan kurtarmasını istemiştir. Zirikli Suriye halkının Kral Abdullah'tan beklentileri olduğuna işaret eden şiirler nazmederek huzurunda okumuştur. Fakat karşılaştığı tepki olumlu olmadığı gibi kendisi için sıkıntılara neden olmuştur. Ürdün'de umduğunun bulamayan şair, Mısır'a geçerek orada kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. Zirikli 1930 yılında ailesiyle beraber Kudüs'e gitmiştir. Şair burada da vatan mücadelesine kalemiyle devam etmiştir. Orada günlük *el-Hayat* gazetesini yayımlamış, ancak işgalci İngilizler Zirikli'nin muhalif yazılarından dolayı gazeteyi kapatmıştır.

Şair 1934-1935'te Kral Abdülaziz'in talebi üzerine 23 yıl sürecek olan diplomatlık görevi için Mısır'a gitmiştir. Burada Suudi Arabistan hükümetini resmi olarak temsil etmiştir. Aynı zamanda 1951 yılında Arap Birliğine tam yetkili ve daimi temsilci olarak atanmıştır. Zirikli Mısır'daki görevinden sonra 1957 yılında Fas'a Suudi Arabistan Büyükelçisi olarak atanmıştır. Zirikli'nin bu diplomatlık görevleri esnasında edebi kişiliğinde farklı bir yönelim görülmektedir. Şair bu süre zarfında vatan mücadelesi ile ilgili şiirler nazmetmekten uzaklaşmıştır. Muhtemelen taşıdığı resmi görevlerin misyonu buna engel olmuştur. Zirikli yaptığı resmi görevleri ardından Fas'tan doğduğu yer olan Beyrut'a yerleşmiş, ancak araştırmayı tamamen terk etmeyerek burada *el-A'lâm*'ı kitabını yazmakla meşgul olmuştur. Lübnan'da iç savaş çıkmasına çok üzülen Zirikli Arap Birliğini savunduğu son şiirini hasta yatağında yazmıştır. Zirikli'nin şiirleri sadece vatan temalı şiirlerden ibaret değildir. Şairin başka temalarda yüzlerce şiiri bulunmakladır. Bu çalışmada şairin vatan temalı şiirlerden öne çıkanlar tahlil edilerek, şairin vatan anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Zirikli'nin diğer eserleri üzerinde akademik çalışmalara ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abbas, İhsan. *Târîhu 'n-Nakdi 'l-Edebi İnde 'l-Ârabi*. 1 Cilt. Beyrut: Daru's-Sakafe', 4. Basım, 1983.
- Alâvîne, Ahmed. *Hayreddin ez-Zirikli*. 1 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1. Basım, 2002.
- Avcı, Casim. "Ya'rubîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ahmed, Selim, Faruk. *el-İntimaû fi 'ş-Şi 'r'l-Cahilî*. 1 Cilt. Şam: Mektebet'l-Esed, 1. Basım, 1998.
- Apaydın, H. Yunus. "Tesettür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Beydilli, Kemal. "Trablusgarp Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. EK-2. Ankara: TDV yayınları, 2019.
- Bilge, Mustafa. "Abdullah b. Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/108. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Buza, Muhammed. *Meşahiri 'l-Kurni 'l-Îşrin*. 1 Cilt. tunus, 1. Basım, 1994.
- Buzpınar, Şit Tufan. "Osmanlı Dönemi. Dımaşk(Şam)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/315-320. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vahhâbîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Camide, Bessam. *Yusuf el-Âzma*. 1 Cilt. Şam: Suriye kültür bakanlığı, 1. Basım, 2013.
- Çağrııcı, Mustafa. "Vatan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetinsaya Gökhan. "İrak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Dayf, Şavki. *Fusûl fi-Şi'ri ve Nâkdihi*. Kahire: Darü'l-Maarif, 3. Basım, 2008.
- el-Âttar, Necah. *ilmil-Â'lam Hayreddin Zirikli*. Dımaşk: Suriye kültür bakanlığı, 1. Basım, 1977.
- ed-Dahhan, Sami. *eş-Şi'r'l-Hedis fi'l-İklim ea-Suri*. 1 Cilt. Kahire: Cami ed-Düveli'l-Arabiyye, 1. Basım, 1999.
- ed-Dahhân, Samî. *eş-Şûara 'el-Â'lam fi Suriye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Envâr, 2. Basım, 1968.
- el-Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl İbrahim el-Cu'fi. *Sahîh-i Buharî*. 5 Cilt. Beyrut: Metbeti'l-Asriyye, 1. Basım, 2003.

- el-Hayyat, Muhyeddin. *Dîvân Ebi Tamam et-Tai*. Toronto: Toronto üniversitesi, 1. Basım, 1973.
- er'Reşid, Abdullah bin Selim. *Recülû's-Sina'ateyn Şefik Cebri*. 2 Cilt. Riyad: Mekteberi'r-Risale, 1. Basım, 1994.
- eş-Şebili, Abdurrahman. "Şarkul Avsat gazatesi". *Şarkul Avsat* (11 Haziran 2018), Londra Basım, blm. Kültür.
- et-Tâzî, Abdülhâdî. "Karaviyyîn camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/478. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- es-Salabi, Ali Muhammed Muhammed. *Muâviye İbn Ebû Süfyân Şahsiyetûhu ve Âsrihi*. 1 Cilt. Kahire: Daru'l-Endûlûs el-Cedide, 1. Basım, 2008.
- el-Kayâlî, Sâmî. *el-Edebu'l-Arabiyyi'l-Mu'âsir fi-suriye*. Halep: Mwtab' el Hadis, 2. Basım, 1957.
- el-Hamevî, Ebî Abdillâh Şihâbüddîn Yakut b. Abdillâh. *Mu'cem'l-büldân*. 6 Cilt. Beyrut: Dar İhya'ül'-Kütub'el-Ârabi, 1. Basım, 1996.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. Riyad: Mektebet Abikan, 1. Basım, 1998.
- el-Hurî, Halil. *Dîvân Antere*. 1 Cilt. Beyrut: Matbaatü'l-Adab, 1. Basım, 1983.
- et-Tennahi, Mahmud Muhammed. *el-Mûcez fî meracî't-Teracim ve'l-Büldan ve'l-Musennefat*. 1 Cilt. Kahire: Mektebeti'l-Hancı, 1. Basım, 1985.
- er-Rebdavi, Muhammed. "Vefatından sonra 30.yıl Suriye es-Savra gazetesi"(2008), blm. Kültür sayası.
- el-Hillî, Safiyyüddîn. *Dîvân Safiyyüddîn el-Hillî*. 3 Cilt. Beyrut: Darü's-Sabır, 4. Basım, 2016.
- el-Musa, Suleyman. *Zikriya ve Meşahid*. 1 Cilt. Umman: Mektebetü'r-Ra'yi' li-Muesseti's-sahafiyye, 1. Basım, 1996.
- el-Havi, İlya Selim. *Şerh Dîvân el-Ahtel*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sakafe, 2. Basım, 1979.
- Fayda, Mustafa. "Adnân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/391-39. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Görgün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/574. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Hamra, İmad Muhammed. *Hayruddin ez-Zirikli eş-Şa'ir-l'İlm*. 1 Cilt. Abu Dabi.: Dar'l-Kütubi'l-Vataniye, 1. Basım, 2015.
- Han, Şeref. *Şerefnâme*. 2 Cilt. Beyrut: Dar İhya'ül'-Kütü'l-Arabiyye, 1987.

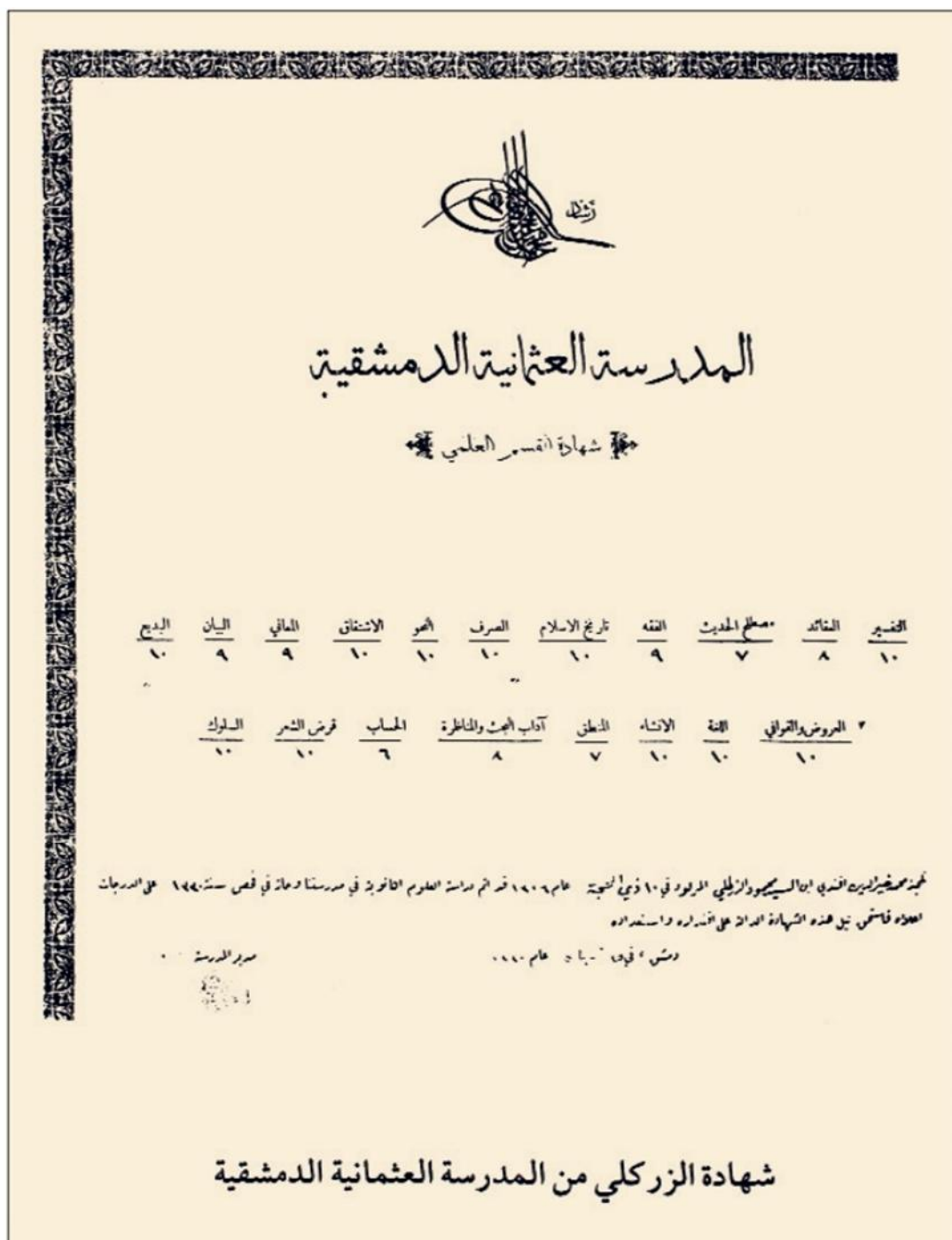
- İskender, Necib. *el-Mu‘cemü’l-maâ‘nî*. 1 Cilt. Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1. Basım, 1971.
- Karaman, M. Lutfullah. “Filistin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/89-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kavas, Ahmet. “Osmanlı Dönemi Tunus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/388-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kırbıyık, Kasım. “Zirikli”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 459 461. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kahyaoğlu, Yasin -Fatma zahra Mısır. “Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı”. *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Kars* 6/12; (2019), 67.86.
- Kurşun, Zekeriya. “Çanakkale Muharebeleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/205-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kur’an Kerim*. 1 Cilt. Dimaşk: Darü’l-Fikr, 2. Basım, 2013.
- Küçük, Cevdet. “Balkan Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Küçük, Cevdet. “Sevr Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/1. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Küçük, Cevdet. “Sykes-Picot Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/04-206. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Küçük, Cevdet-Ertüzün Tevfik. “Düÿûn-ı Umûmiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/62. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kürd Ali, Muhammed Ferîd b. Abdirrezâk b. Muhammed. *Hıta‘tü’ş-Şâm*. 6 Cilt. Dimaşk: el-Metbaât’l-Hedise, 1. Basım, 1926.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Nîzâ b. Mead”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/198-199. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mohammad, Muhammad. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Şihabuddin İbn Matuk el-Huveyzi ve şiirleri*. Konya: Necmettin Erbakan, Doktora Tezi, 2023.
- Özcan, Azmi. “Şerîf Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/585-586. ismailiyye: TDV Yayınları, 2010.
- Raşid, Nazım. *el-Edebü’l-A‘rabi fi’l-A‘sri’l-Abbâsî*. 1 Cilt. Musul: Dârü’l-Kütubi lit-Tibâ‘ ve’Neşr, 1. Basım, 1989.
- Tantavî, Ali. *Zikriyat*. 8 Cilt. Cidde: Darü’l-Menâre, 5. Basım, 2006.
- Tülücü, Süleyman. “Hâtim et-Tâî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Uzunyayla, Muhammed Emin. *Endülü's Arap Şiirinde Vatan teması*. Ankara: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uğur, Mücteba. "el-A'lâm". 2/335. TDV İslam Ansiklopedisi, 1984.
- Uneys, İbrahim. *el-Mu'Cemü'l-Vasît*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Şuruk ed-Devliyye, 2. Basım, 1960.
- Yakup, İmil bedi'. *Dîvân Amr b. Külsûm*. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 1991.
- Züheyr, Ebû'l-Fadl Bahaeddin. *Dîvan Bahaeddin Züheyr*. 2 Cilt. Beyrut: Dar Beyrut, 1. Basım, 1964.
- Yüksel, Hasan. "geçmişten geleceğe Harput Senpozyumu, Elazığ 23-25 mayıs 2013". *Artukludan Cumhuriyete*. 450. eLAZİĞ: Fırat Üniversitesi, 2023.
- Zirikli, Hayreddin. *Âmân fî Ammân*. 1 Cilt. Kahire, 1925.
- Zirikli, Hayreddin. *el veciz fî sireti melik Abdulaziz*. 1 Cilt. beyrut: darü'l- ilm li el melayin, 1988.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. beyrut: darü al ilm li el melayin, 1984.
- Zirikli, Hayreddin. *Şibhü'l-Cezîre fî 'ahdi'l-Melik 'Abdil'azîz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 5. Basım, 1992.
- Zirikli, Hayreddin. *Âmân fî 'Ammân*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebet- Beyrut, 1. Basım, 2009.
- Zirikli, Hayreddin. *el-Vecîz fî sîreti'l-Melik 'Abdul'azîz*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm lil-Melâyîn, 5., 1988.
- Zirikli, Hayreddin. *Dîvânu Hayreddin ez-Zirikli*. 2 Cilt. Kahire: Metebti'l-Arabiyye el-Mimsriyye, 1. Basım, 1925.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. 10 Cilt. Kahire,: Mektebetü'l-Arab, 7. Basım, 1927.
- Zirikli, Hayreddin. *Mâ ra'eytü ve mâ semi'tü*. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Arabiye, 1. Basım, 1923.
- Zirikli, Hayreddin. *Şibhü'l-Cezîre fî 'ahdi'l-Melik 'Abdil'azîz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm lil-Melâyîn, 5. Basım, 1988.
- Zirikli, Hayreddin. *Âmân fî 'Ammân*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebet- Beyrut, 1. Basım, 2009.
- Zirikli, Hayreddin. *Âmân fî 'Ammân*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebet- Beyrut, 1. Basım, 2009.
- Zirikli, Hayreddin. *Dîvânu'z-Zirikli*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1. Basım, 1421/2001.

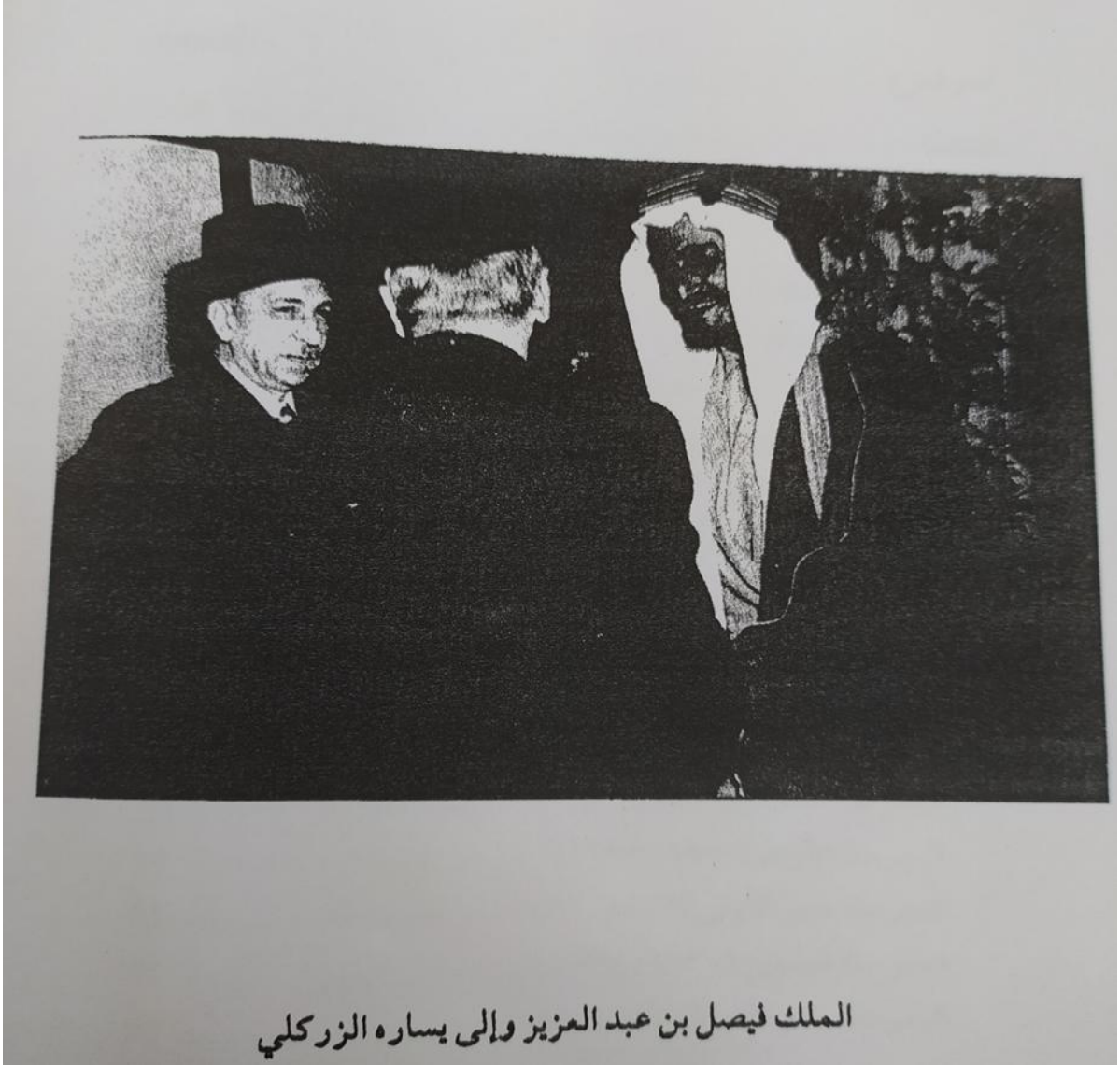

EKLER

Ek 1. Zirikliye Ait 1912 Yılındaki Osmanlı Şam Medresesi Mezuniyet Diploması

Ek 3. Melik Faysal Bin Abdülaziz Solunda Hayreddin Zirikli

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mahsum Aykaş

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğretimi:

Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Tarih

Yüksek Lisans Öğretimi:

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller: Arapça

İŞ DENEYİMİ:

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl: DİB (2011- Devam Ediyor.)

İLETİŞİM

E-posta adresi: